

Fa un munt d'anys al Matarranya...

Pasqual Vidal i Fígols
Margarita Celma i Tafalla

Col·lecció Pau Vila

Núm. 18

ice UB

*Fa un munt d'anys
al Matarranya ...*

Pasqual Vidal i Fígols
Margarita Celma i Tafalla

Autor de tota la investigació, de les il·lustracions i dels textos arreplegats a Massalió: Pasqual Vidal i Fígols.

Idea del llibre, selecció i classificació del material, revisió pedagògica i adaptació didàctica del material i dels textos: Margarita Celma i Tafalla.

Els contes inclosos al capítol: «Quins contes contaven?» Han estat extrets del llibre: *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. 1. Narrativa i Teatre a cura d'Artur Quintana. IET, Associació Cultural del Matarranya, Carrutxa, 1995. Pasqual Vidal va col·laborar en la recollida i ordenació dels materials presentats; també va ser informador.

Projecte i activitat duta a terme en col·laboració amb el Departament d'Educació, Cultura i Esport del Govern d'Aragó.

Primera edició:

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, queda rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, i estarà sotmesa a les sancions establertes a la Llei.

Fa un munt d'anys al Matarranya

XVI Premi Pau Vila – 2006 (primer premi)

© De l'edició: Institut de Ciències de l'Educació. Universitat de Barcelona.

© Del contingut: els autors.

Assessorament lingüístic: Maria Antònia Espasa i Eduard Abelenda (becari). Serveis Lingüístics. Universitat de Barcelona.

ISBN: 978-84-88795-13-7

Dipòsit legal: B-17.720-2009

Disseny, maquetació i impressió:

Signo Impressió Gràfica, SA

Carrer de Múrcia, 54 d, Polígon Industrial Can Calderon
08830 Sant Boi de Llobregat. Barcelona

Pròleg

Quan començàrem a llegir i considerar les diverses obres que es presentaren al XVI Premi Pau Vila, aquesta que ara publica l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona ens crida fortament l'atenció. Era, sobretot, dedicada als infants d'avui dia, parlava i mostrava les activitats i els costums de tota mena d'una generació anterior, amb el desig de donar-los a conèixer a les criatures i perquè en sa-bessim identificar i mantenir l'espiritu de treball i de lleure que aquells fets reflectien. Uns infants que, d'altra banda, vivien en una comarca relativament allunyada de la gran ciutat, una comarca situada més enllà de la Terra Alta i ja als confins de la província de Tarragona, però on la nostra llengua és absolutament ben viva. Ens estem referint als infants de la Franja meridional, concretament de la comarca del Matarranya.

Encara voldríem subratllar una altra característica ben positiva d'aquesta obra. Tant l'autora com l'autor de la publicació que tinc l'honor de prologar, són ben arrelats a la terra i a la població de la comarca esmentada. En efecte, Margarita Celma és filla de Vall-de-roures i continua vivint-hi i exercint-hi la seva professió. El mateix succeeix amb Pasqual Vidal, fill de Massalió. Aquest últim s'ha dedicat, i des de jove, a escoltar i recollir dades i tradicions de la gent de la seva vila i de les terres properes, i després les ha explicades amb les dites i les expressions pertinents, acompanyant-ho tot d'una part gràfica ben interessant i suggestiva. Des de fa una vintena d'anys que ha estat publicant llibres dedicats a aquestes qüestions, i també són nombrosos els seus articles en diverses revistes i programes de festa, que sovint s'acompanyen amb dibuixos i pintures originals. Pasqual Vidal és un home de gran vitalitat i molt sensible per tot el que fa al coneixement, la conservació i el manteniment del patrimoni cultural propi del Matarranya i dels seus habitants. Són nombroses les tasques efectuades de disseny, creació i recerca respecte al patrimoni esmentat i també ha col·laborat amb diversos grups i associacions que perseguen aquest mateix objectiu. L'interès per unir el passat amb el present és indubtable en aquest treball i llibre que promou sens dubte les activitats culturals de l'indret, tot recuperant, com ell mateix ha expressat, «tot allò que conforme la identitat local».

L'autora d'aquest treball, Margarita Celma, és diplomada en Professorat d'Educació General Bàsica amb diverses especialitats, llicenciada en Filosofia i Ciències de l'Educació, té també finalitzats els estudis professionals de Música i ha obtingut reconeixements en diverses especialitats musicals, com és el cas de piano i de direcció de cors. Exerceix de mestra d'educació musical a Vall-de-roures. És interessant destacar també la seva

dinàmica activitat social, que cerca de projectar el vessant educatiu en la gent que l'envolta. En aquest sentit, ha coordinat dos projectes d'innovació i investigació educativa i altres seminaris per a mestres. És sòcia fundadora i presidenta de l'associació Corals del Matarranya.

Respecte al treball que ara publiquem, és ella qui, com més endavant hi insistirem, va prendre la responsabilitat de definir netament la forma, el contingut i l'objectiu de l'obra que, en el seu moment, es presentà al Premi Pau Vila.

Ja hem indicat que aquest treball està dedicat especialment als infants. Ho expressarem amb les mateixes paraules que els autors utilitzen: «els destinataris del llibre són principalment xiquets i xiquetes». Però és del tot vàlid pensar, sens dubte, que l'obra pot ser ben profitosa per a la gent jove i àdhuc per als adults. Sols cal mantenir, en principi, una espurna d'interès per la nostra terra i la nostra col·lectivitat. El vocabulari escollit i l'abundant material gràfic són del tot adequats a l'objectiu pedagògic i didàctic del llibre i es mantenen coherents amb el contingut. L'obra cerca expressament la resposta viva i dinàmica dels qui la llegeixen, que fàcilment es veuran esperonats pels textos, els dibuixos i fins i tot el disseny. Tot, en definitiva, està concebut i expressat perquè «augmenti la motivació a l'hora de llegir el llibre».

La publicació es prepara i organitza amb l'ajut d'exemples, cadascun amb els dibuixos i textos corresponents dels diversos moments i de les diferents activitats o lleure de la gent que s'hi evoca i estudia: feines, jocs, vida familiar (àpats, convivència), festes, parles i converses, costums, creences i tradicions. Aquest material, el text i els aspectes gràfics, fou, en una primera fase, redactat i preparat per Pasqual Vidal, persona ben coneixedora d'aquestes qüestions, tal com hem explicat més amunt. La tasca de Margarita Celma ha consistit a idear-ho, efectuar la selecció del material i atorgar al llibre el caràcter pedagògic, didàctic i educatiu que ja hem assenyalat. Creiem innecessari insistir que el treball conjunt dels dos autors ha resultat ben remarcable i que l'obra respon plenament a la forma, el contingut i l'objectiu que, tant ella com ell, des del primer moment, van proposar-se.

No volem pas acabar aquest pròleg sense ressaltar l'esforç i la bona feina de l'Institut de Ciències de l'Educació duent a bon terme la publicació d'aquest llibre. La tasca no era pas fàcil, atesa la diversitat del material —textos, gràfics, noms i terminologia— que s'havia de publicar. A tots ens complau que el resultat final hagi estat ben reeixit.

Joan Vila Valentí

Membre del Jurat del Premi Pau Vila

Catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona

Nota introductòria

Fa un munt d'anys al Matarranya és un llibre didàctic que recull tradicions culturals i lingüístiques de la comarca del Matarranya. La intenció dels autors és preservar aquestes tradicions, deixar-ne constància i mostrar-les a les generacions actuals.

La variant lingüística del Matarranya forma part del que s'anomena tortosí o català nord-occidental de transició. El tortosí s'estén per les comarques del Baix Ebre, el Montsià, i també la Ribera d'Ebre, la Terra Alta, el Matarranya, els Ports i part del Maestrat. La unitat lingüística d'aquestes terres es va anar formant durant els segles en què van pertànyer al bisbat de Tortosa o a la seva àrea d'influència.

Com que el llibre presenta i explica la vida tradicional al Matarranya, conté dos tipus de text: d'una banda, el text dels autors, i de l'altra, un conjunt de textos format per contes, les bafarades dels dibuixos, cançons, refranys, etc. En el text dels autors s'ha seguit el model de llengua que proposen Beltran i Panisello per a les comarques de la diòcesi de Tortosa als llibres *Cruïlla i Aïnes* (Edicions Alambor, 2002), perquè és la que s'adapta més bé a la variant del Matarranya. Els altres textos, que en podríem dir etnogràfics, no ha calgut adaptar-los a cap model, sinó simplement deixar-los com a mostra del parlar matarranyenc.

Malgrat que s'hagi tingut en compte el model de llengua esmentat, també s'hi han hagut de prendre algunes llicències —tant pel que fa al lèxic com a la conjugació verbal— que l'especificitat d'aquest llibre justifica, ja que es tracta d'un text de caire tradicional en què sovintegen les expressions col·loquials.

Per dur a terme la revisió dels textos, ha estat fonamental l'assessorament del Dr. Miquel Àngel Pradilla, professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili i membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans, i del Dr. Pere Navarro, professor del Departament de Llengua Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.

Maria Antònia Espasa Oliver

Servies Lingüístics. Universitat de Barcelona

*El Matarranya és un riu que neix als Ports de Beseit
i desemboca al riu Ebre, a Faió.*

*El Matarranya dóna nom a un gran territori natural,
i també a una comarca formada
per pobles molt bonics:*

*Beseit, Fondespatla, Pena-roja de Tastavins,
Mont-roig, Torredarques, Vall-de-roures,
La Portellada, La Torre del Comte, Ràfels,
Fornols, Queretes, Lledó, Arenys de Lledó, Valljunquera,
La Vall del Tormo, La Freixneda,
Calaceit i Massalió.*

*Al Matarranya, tots juguen, van de festa, ballen i
canten, expliquen contes, viuen, mengen, treballen,
tenen costums, parlen la llengua catalana,
pròpia de tota la zona,
i moltes coses més.*

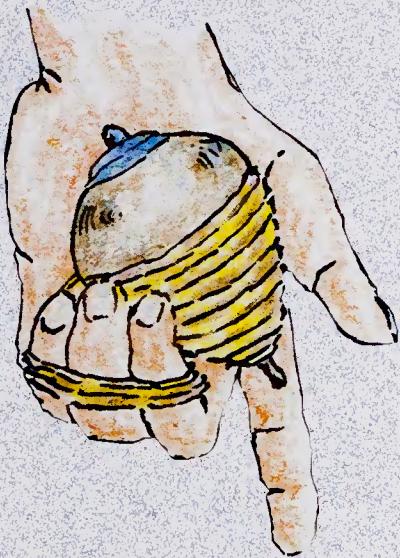
vols conèixer-ho?

Com jugaven?	11	jugar
Anaven de festa?	39	festa
Com ballaven i cantaven?	59	ballar
Quins contes explicaven?	75	contes
En quina casa vivien?	93	la casa
Què menjaven?	115	menjar
Com es curaven?	131	curar
En què treballaven?	143	treballar
Tenien costums, creences i tradicions?	183	costums

Fa un munt d'anys
al Matarranya ...

com jugaven?

com jugaven?

Amagar el mocador

Un xiquet amague un mocador al forat de la paret. Els altres xiquets han de buscar-lo fins que el trobin. Si els xiquets estan lluny del mocador, qui l'ha amagat diu: «fum, fum, fum». Si estan a prop del mocador diu: «foc, foc, foc».

Necessiteu:

- Un mocador
- 1 ganes de jugar

com jugaven?

El pare carbasser

Tots els xiquets i xiquetes s'asseuen fent un redol a terra. S'ha de jugar ràpid. Cada xiquet té un número. Hi ha tants números com jugadors. Un dels xiquets és el pare carbasser i diu: «*lo pare carbasser ha comprat sis carbasses*». El xiquet que té el número sis ha de dir el mateix, però amb un altre número. Si un xiquet repeteix un dels números, es desqualifiqué. El xiquet que no s'ha equivocat gens és el pare carbasser i torna a començar el joc.

com jugaven?

Al cavallet

El xiquet s'asseu damunt dels genolls del pare o del iaio. Amb les cames es fa un moviment que simule el trot del cavall i se li canten cançons. Com més de pressa es fa el ritme, més s'assemble a un cavall.

com jugaven?

Un, dos, tres, arrima't a la paret

Un grup de xiquets tenen l'esquena tocant a la paret, i un altre grup està a l'altra banda de carrer tocant l'altra paret. Un dels xiquets, el més gran, dirigix el joc i diu: «*un, dos, tres, arrima't a la paret*». Tots els xiquets han de creuar corrents d'una banda a l'altra del carrer. Quan es troben i es creuen, s'han de pegar cops forts a l'esquena. Quan toquen la paret i es posen d'esquena, ja no els poden pegar més.

com jugaven?

Saltar a la corda

Hi ha una gran diversitat de cants i formes de joc.

Saltar a un

Les xiquetes entren una a una dins la corda i es numeren. Salte una xiqueta i diu: «*a una*». La segona diu: «*a dos*», i així fins que salten totes. Això es fa molt de pressa, i la xiqueta que trenque el ritme s'elimine.

De carn

La corda es fa voltar al més ràpid possible. Cada xiqueta ha de saltar a dins de la corda i ha de comptar fins a deu. Llavors entre ràpidament la següent.

A la barqueta xunga

Quan jugueu a la barqueta xunga, heu de brincar per damunt de la corda mentre es bellugue arran de terra i es cante la cançó. A continuació es cante una altra cançó triada per una xiqueta o per un xiquet i la corda va a l'aire, seguint el ritme de la cançoneta i saltant a la corda.

Necessiteu:

- Una corda d'uns tres metres.

com jugaven?

Al girall dels cromos

Heu de ficar els cromos cara per avall i tractar de girar-los amb el palmell de la mà posant-la tova. Cada cromo que gireu us el podeu guardar. Guanye qui més cromos gire.

Necessiteu:

- Cròmos o estampetes.

com jugaven?

Les tабes

Quan llanceu la тaba, heu d'anomenar un dels quatre noms de què conste la тaba: «rei, verdugo, tripa i clot». Guanye qui encerte la posició en què quede a terra. Els xiquets s'hi juguen patacots, cromos, etc.

Necessiteu:

- Podeu fer-vos les табes amb ossos i colorar-les.

com jugaven?

Les cinc pedretes

Fiqueu les cinc pedretes al palmell de la mà, les llanceu a l'aire i heu de tractar d'arreplegar-les damunt la mà. Les que cauen a terra, les heu d'arreplegar d'una en una amb la mateixa mà en què porteu les pedretes, sense que us caiguin les de damunt i les poseu a l'altra mà. Les de damunt la mà, les torneu a llançar a l'aire per agarrar-les al vol, al palmell de la mà. Si us en cau alguna, heu de repetir l'operació. Les que agarreu, ja estan fora de joc.

Necessiteu:

- Cinc pedretes planetes per a cada jugador.

com jugaven?

Llançar a l'aire el refinall

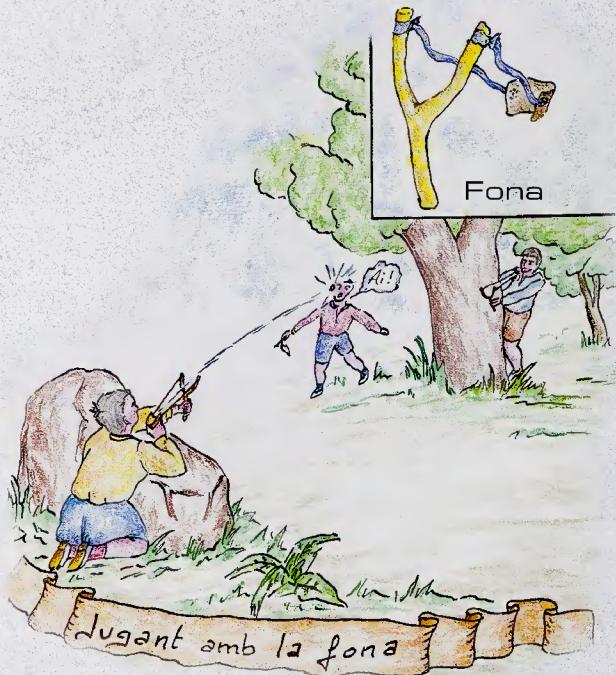
El refinall s'arreplegue al mes de juny, quan està espargit per terra a causa del sol i de l'aire. Els xiquets fan un gran pom de refinall, el lliguen i el llancen a l'aire. El refinall cau dret a terra, ja que és molt lleuger i fa com de paracaigudes.

Necessiteu:

- Un pom de refinall per a cada xiquet.

com jugaven?

La fona

A una forcatxeta de lledoner, s'hi lliguen dos gomes llargues, i a l'extrem s'hi cus un tros de cuir, que és on es pose la pedreta per a llançar-la.

Podeu tirar a un punt que vulgueu encertar i provar de fer-ho.

Necessiteu:

- Una forcatxeta de lledoner, goma i un tros de cuir.
- Per a fer anar la fona, podeu utilitzar boles de paper i cànem de cordes velles, que el podeu desfer de les soles de les espadanyes.

com jugaven?

Xurro

El qui pare està a baix de tot i fa de burro. Ha d'encertar una de les tres paraules que el darrer jugador que ha pujat diu en alt i senyale amb els dits: «*xurro, media manga o mangotero*». Si no ho encerte, torna a parar; i si ho encerte, el darrer jugador que ha pujat i ha dit les paraules fa de burro. A vegades, si jugueu molts xiquets, el burro es torce i cau. El primer que toque amb els peus a terra pare, i si un xiquet no pot pujar damunt, també pare.

com jugaven?

Joc de xiva

Primer heu de fer un forat a terra i marcar una línia a sis passos, aproximadament. Des de la línia, heu de llençar d'un en un la cinqueta ben a prop del forat, sense que caigui a dins. Cada xiquet ha de fer les sis jugades, i guanye qui acabe primer:

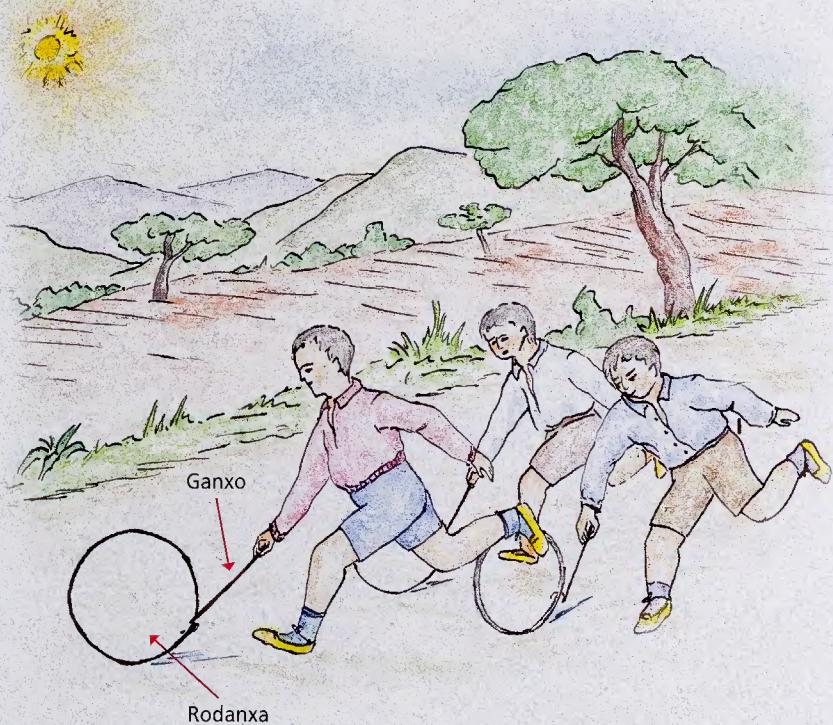
- Xiva: Quan les dos boletes es truquen.
- Pam: Quan les dos cinquetes es truquen i queden a la distància del pam.
- Peu: Quan les dos cinquetes es truquen i queden a la distància del peu que hovie trucat.
- Tute: Quan truque una cinqueta amb l'altra i la desplace com més lluny millor del gua.
- Tute doble: Quan es truque la boleta de l'altre dos camins.
- Gua: Quan la cinqueta està col·locada al clotet.
- Guanya qui fa tota la sèrie completa.

Necessiteu:

- Unes cinquetes.

com jugaven?

La rondanxa

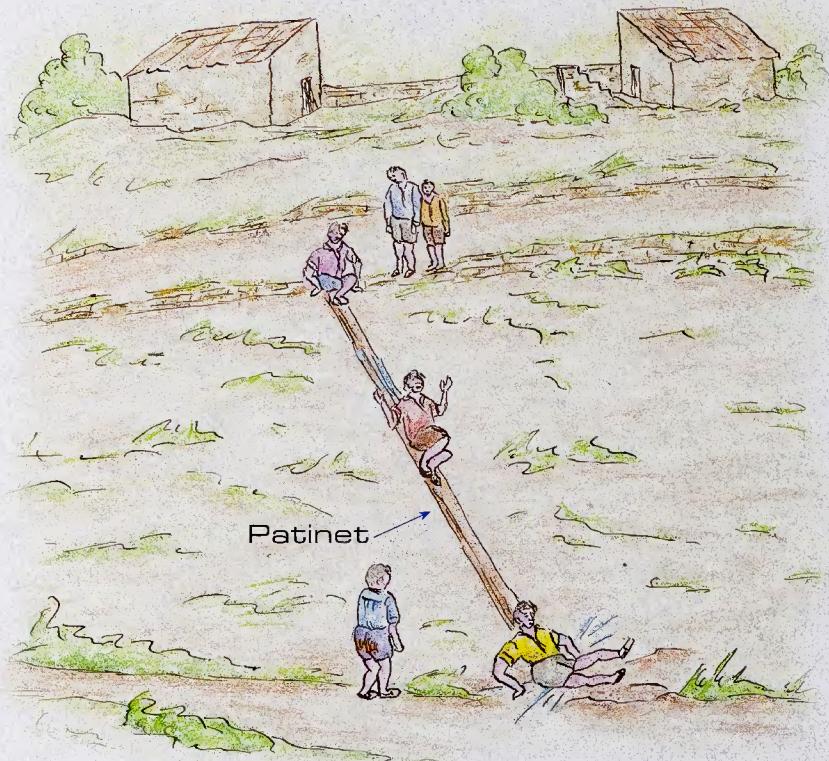
Tots els xiquets en colla anaven pels carrers i camins fent córrer la rodanxa. Tu també ho pots provar.

Necessiteu:

- Una rodanxa feta d'aros del cul de galledes i conques, i un ganxo d'aram. També li podeu dir a un ferrer que us faci una rodanxa.

com jugaven?

Patinar

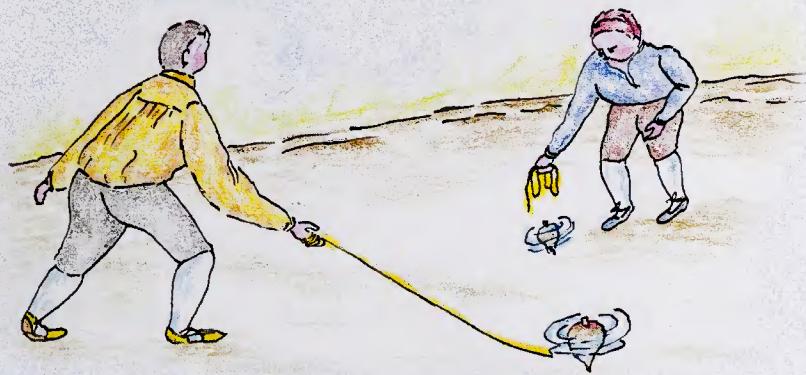
Heu de trobar un gran pendent i baixar ajupits arrossegant els peus. És un tobogan natural. Si voleu baixar més ràpid, podeu llançar-hi aigua.

com jugaven?

Fer voltar la baldufa

Baldufa

Per a fer voltar la baldufa, heu d'embolicar-hi un cordell i llançar-la amb força sense deixar anar el cordell de la mà.

Necessiteu:

- Una baldufa.
- Un cordell.

com jugaven?

Els patacots

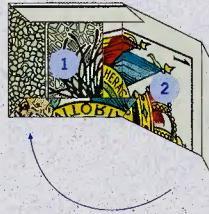
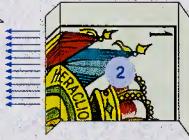
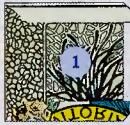
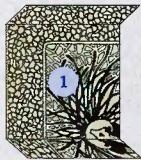

Els patacots es fan amb cartes velles que es dobleguen i s'encavalquen.

A terra, dibuixeu-hi un quadrat i amb la sola d'una espardenya heu de traure els patacots a fora.

Confecció de patacots

Retalleu una carta en quatre trossos. Agarreu-ne dos. Col·loqueu les patilles del 2 dins de les de l'1 i doblegueu.

Necessiteu:

- Es fan dos patacots per carta i sempre ha de quedar una banda amb la cara i una altra amb el cul.
- Una sola d'espardenya.

com jugaven?

Les xapes

Les xapes són més grans que els patacots i estan farcides per dins perquè pesin un poc més. S'empren cartes velles de la baralla.

Heu de llançar-les a l'aire i dir: «*cara o cul*». Guanye qui més n'encerte.

Necessiteu:

- Xapes fetes amb cartes de la baralla.

Confecció de xapes

Com un patacot, però més gran, per poder ficar-li a dintre patacots perquè pesi més. A dins, s'hi fiquen uns tres patacots. Una xapa per carta.

com jugaven?

Arrancar cebes

Heu de fer dos grups i us heu d'asseure a terra tots ben agarrats. S'ha d'estirar per a arrossegar l'altre grup. El grup que s'aixeque de terra, arrencat, perd i són unes cebes perquè els falte la força.

Al plantat i desplantat

Es formen dos grups que tinguin el mateix nombre de jugadors; els dos grups s'encorren i quan un xiquet en toque

un altre li diu: «*plantat*» i quede immobilitzat fins que un company el toque dient:

«*desplantat*». Per poder ser salvat, s'estenen els braços, ja que així és més fàcil que et desplantin. Quan tots els xiquets d'un grup queden plantats, el joc s'ha acabat.

com jugaven?

Sobre

Es llance la pilota a l'aire i es diu el nom del xiquet que l'ha d'agarrar al vol. Els altres marxen corrents al més allunyats possible mentre la pilota està a l'aire. Quan agarre la pilota el xiquet o la xiqueta a qui havien anomenat, diu: «*plantats*», i tots s'aturen. Llance la pilota al xiquet més proper i si el toque està mort. Estos xiquets ja no poden jugar, llevat que la pilota caigui a terra. Llavors estan tots salvats. Si el xiquet que pare té els jugadors molt allunyats, pot donar tres passos abans de llançar-la. S'acabe el joc quan tothom està mort i només quede un xiquet.

com jugaven?

Els sancos

Necessiteu:

- Dos pots de llauna.
- Dos cordells lligats als pots.

Pots rodons i allargassats

Vencills lligats
als forats dels pots

Sancos

Quan tingueu fets els dos pots, heu de caminar-hi damunt.

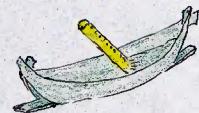
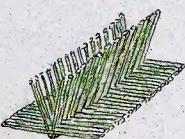
com jugaven?

Jocs de riu i d'horta

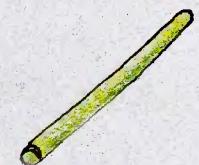
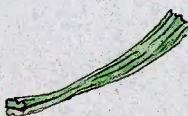
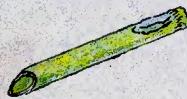
Desfilat

Trenat

Estorroixamosques

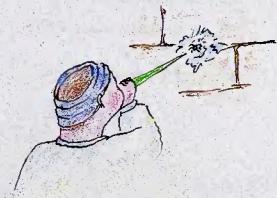
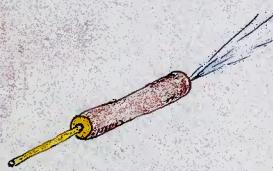

Gaiteta de tel
feta de tub de canya

Gaita de trompa
feta de tronxo de fulla
de carbassera

Gaiteta feta
de l'ull de la fulla
de canya

Canut de tub de canya
per a tirar pinyols
de lledons

Escatxidor fet
de rama de saüquer

Tirador de boletes de càñem
fet de rama de sauç

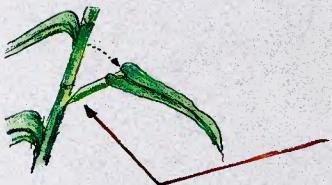
Fent eixir les aranyes amb
la gaiteta de l'ull de fulla de
canya

Necessiteu:

- Fulles de canya de riu.
- Rames de saüquer.
- Jònchs.
- Tubos de canya.
- Tronços de fulla de carbassera.

com jugaven?

Procés per a fer la barqueta de fulla de canya:

1. S'arranque la fulla amb el canó de l'ull de la fulla.

2. Es dobleguen les dos puntes de la fulla de tal manera que el tub del canó quedi al centre.

3. Quan ja estan doblegades les dos puntes, es fan dos tallets a totes dos bandes.

4. Es creuen les dos puntes i es claven per dins del doblec.

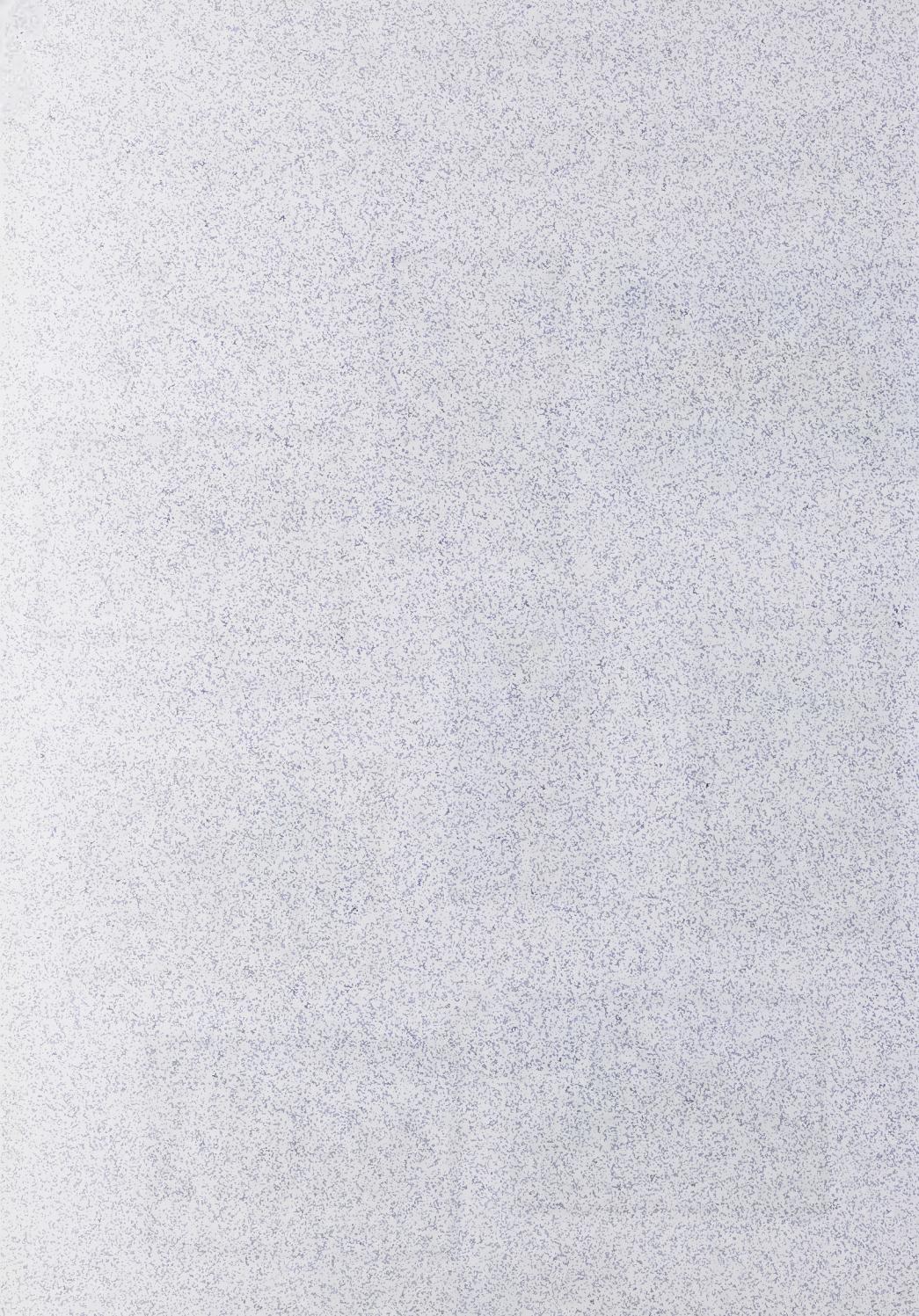

Barqueta ja acabada

Cromos

Convida tots els teus amics i amigues per a jugar a les estampetes. També en pots fer tu, segur que seran uns cromos molt giradors!

I tu, com jugues?
Dibuixa aquí els teus jocs preferits.

Fa un munt d'anys
al Matarranya...

anaven de festa?

anaven de festa?

Anuari festiu de la comarca del Matarranya

Primavera

- **21 de març.** Entrada de la primavera. Primer dia de primavera: Festa de l'arbre.
- **Setmana Santa.** Diumenge de Rams: palmes i palmons, rams d'olivera guarnits de palmetes. Dijous i Divendres Sant: desfilades processionales de les cucurrolles. Diumenge i Dilluns de Pasqua Flòrida: anar a menjar la mona al camp. Rosques i mones.
- **23 d'abril.** Festivitat de Sant Jordi: paradetes, llibres i roses.
- **En diferents caps de setmana de maig.** Romeries a les ermites del Matarranya i fires.
- **15 de maig.** Festivitat de San Isidre: festa dels llauradors. Ofrena de fruits.

Estiu

- **21 de juny.** Entrada de l'estiu.
- **24 de juny.** Festivitat de Sant Joan: caragolades, fogueres, petards, prendre el bany al riu o prendre la Santenjoanada.
- **10 de juliol.** Festivitat de Sant Cristòfol: benedicció de cotxes i vehicles.
- **15 d'agost.** Festivitat de l'Assumpció: festa major patronal a algunes viles.
- **16 d'agost.** Festivitat de Sant Roc: festa major patronal a algunes viles; a d'altres, anar a passar el dia al camp. Novenes populars en honor del sant.
- **Durant tot el mes d'agost.** Celebració de la festa major d'estiu a moltes de les viles del Matarranya: pa beneit i correfocs.
- **Durant tot l'estiu.** Tradicions entorn dels sants advocats de salvaguardar els camps. Encesa de les candeletes de Santa Maria per guardar els camps de les tronades.

Tardor

- **21 de setembre.** Entrada de la tardor.
- **Mes d'octubre.** Mes del Roser o Rosari: advocació de més tradició mariana al Matarranya. Processions rosarieres i despertadors.
- **11 d'octubre.** Vesprada del Pilar: en algunes viles, fogueres, petada d'esclafidors i ressopons.
- **12 d'octubre.** Festivitat de la Mare de Déu del Pilar. Festa grossa: rondes, jotes, cants i ressopons.

- **30 d'octubre / 1 de novembre.** Nit de Tots Sants: castanyada, ressopons i nit de les ànimes.
- **29 de novembre.** Festivitat de Sant Miquel: gran festa a algunes viles en honor del sant. Festes patrinals.
- **Durant la tardor:** Es fan moltes romeries a les ermites i moltes fires.

Hivern

- **6 de desembre.** Trobada de corals del Matarranya.
- **Festes de Nadal.** 24 de desembre. Missa del Gall. Santa Nit: petada de les bufes del *gorrino*.
- **25 de desembre.** Plega de l'arguilando. Tronc de Nadal.
- **26 de desembre.** Nadalet o segon dia de Nadal.
- **28 de desembre.** Els Sants Innocents: bromes i enganyifes.
- **31 de desembre.** Diada de l'Home dels Nassos: enganyifa.
- **5 de gener.** Nit de Reis: cavalgades. Es posa cavanaugh per als reis als balcons. Esquellotada de Reis.
- **6 de gener.** Festivitat dels Reis: calderons, diada dels infants i joguines.
- **16 de gener.** Nit de fogueres. Representacions d'antics autòs sacramentals. Santantonades.
- **17 de gener.** Festivitat de Sant Antoni. Fogueres a la majoria de les viles. Diada de Quintos. Santantonades. Diablets i diableres. Flors i ofrenes al sant.
- **20 de gener.** Sant Sebastià: pa beneit en algunes viles.
- **3 de febrer.** Festa de Sant Blai. Pastes beneides.
- **5 de febrer.** Santa Àgueda. Diada popular de les dones. Pa beneit i processions.
- **14 de febrer.** Dia dels enamorats del riu Matarranya i dels que s'estimen.
- **Dijous Gras o Llarder.** Darrer dijous d'abans de començar la quaresma (abans del Dimecres de Cendra). Festes de Carnestoltes: disfresses, després del Dijous Llarder.
- **Carnestoltes.**
- **Durant l'hivern.** Hi ha subhastes de menjars als pobles.

anaven de festa?

Les albades o aubades

Els mossos anaven de ronda i cantaven les aubades.

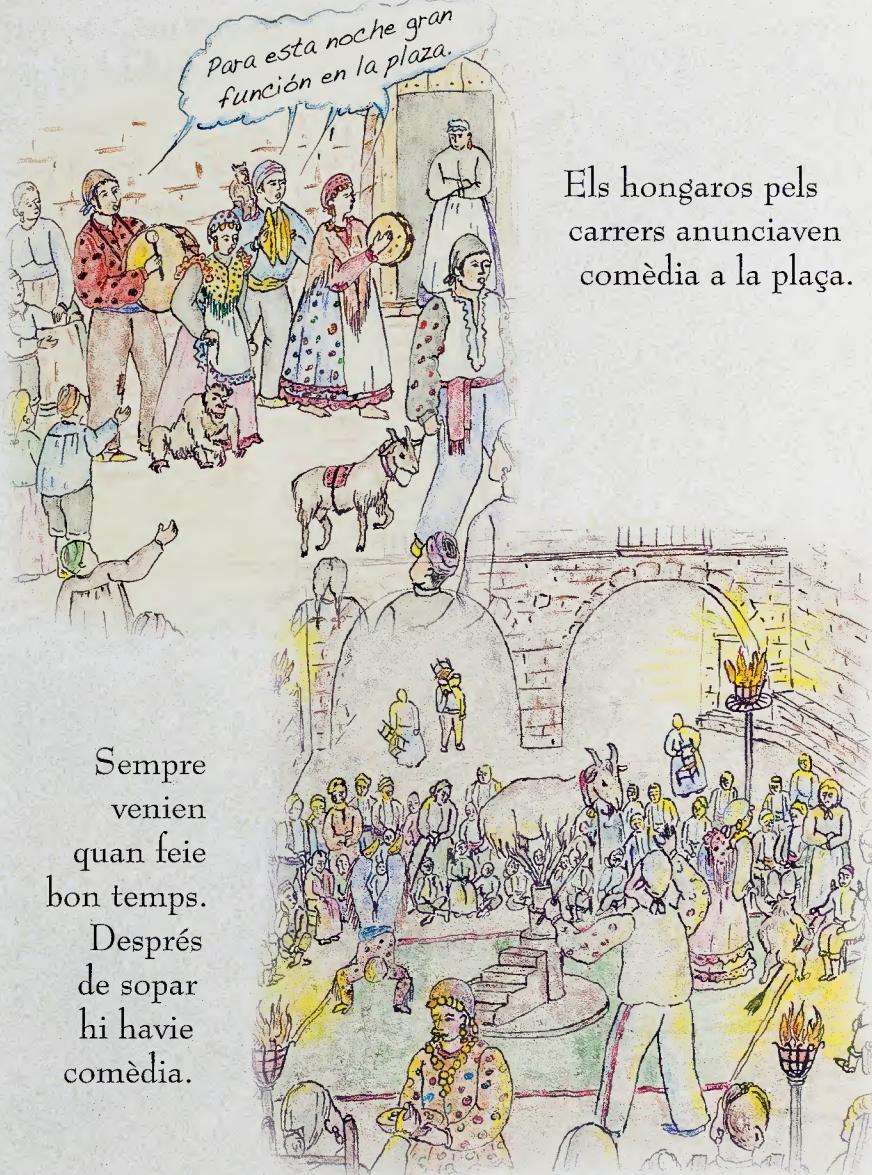

Moltes aubades anaven dedicades a les xiques.

També, a vegades, els mossos feien canallades.

anaven de festa?

Els hongaros

Sempre
venien
quan feie
bon temps.
Després
de sopar
hi havie
comèdia.

Els hongaros pels
carrers anunciaven
comèdia a la plaça.

anaven de festa?

Sant Antoni

Per Sant Antoni, el desset de gener, es fa una gran festa. Els animalets donen els tres tombes al sant i ixen les diableres i els diables del Matarranya.

Sant Sebastià

En alguns pobles del Matarranya, el dia 20 o 21 de gener és la festa major: el dia del patró Sant Sebastià. Es pugen des de l'Ajuntament a l'església els panets i el pa beneit. Moltes xiques mosses porten els panistres al cap.

anaven de festa?

Les grans enramades

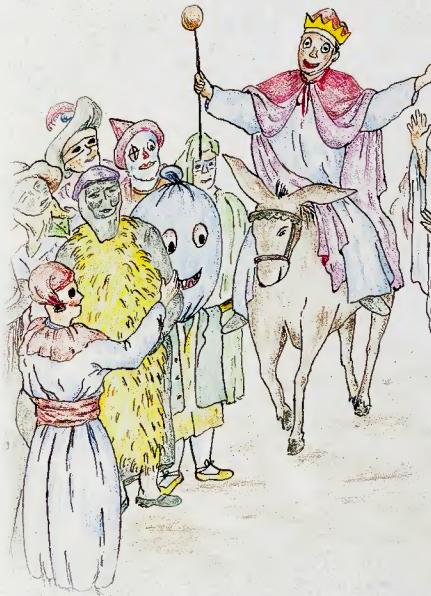
A les grans celebracions enramaven els carrers. Quan venia de visita el bisbe i altres personatges importants, hi havia el costum de plantar pels carrers de la vila arbres i matolls sencers.

També es confeccionaven garlandes fetes amb una corda de fulles d'hedra.

anaven de festa?

Carnestoltes

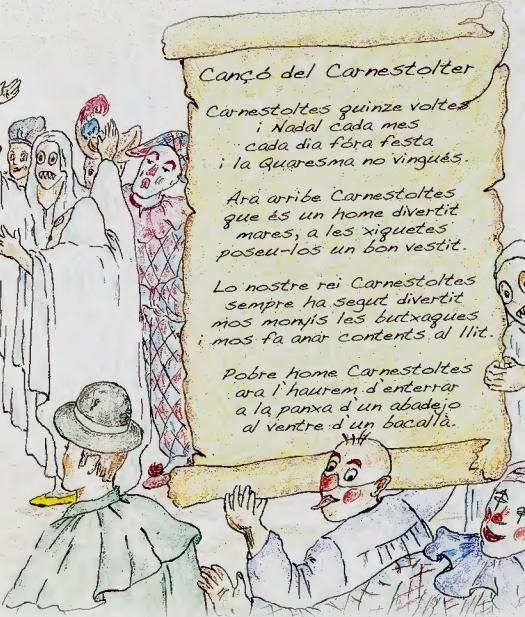
Cançó del Carnestoltes

Carnestoltes quinze voltes
i Nadal cada mes
cada dia fòra festa
i la Quaresma no vingués.

Ara arriba Carnestoltes
que és un home divertit
mores; a les xiquetes
poseu-los un bon vestit.

Lo nostre rei Carnestoltes
sempre ha seguit divertit
mos monys les butxagues
mos farà anar contents al llit.

Pobre home Carnestoltes
ara l'haurem d'enterrat
a la panxa d'un abadejo
al ventre d'un bacallà.

Quan arriba Carnestoltes tots ens disfressem.

Ets pots disfressar de...

Home vestit de dona

Capgròs o cabecota

Cucafera

A Carnestoltes surten
les cucaferes.

Rostre mascarat amb carbó i vestit amb pell d'arresa

N'hi ha una que
és la gran cucafera.

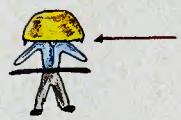
anaven de festa?

Vols fer-te una disfressa de capgròs o cabeçota?

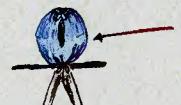
Procés per a confeccionar un capgròs o capsot:

1. Es lligue un pal horitzontal a la cintura.

2. Es pose un cabàs al revés damunt del cap.

3. Es pose una falda o faldilla a sobre del cabàs tot lligant-la preta a la cintura i deixant l'obertura de la faldilla per a mirar. Els braços queden a l'interior.

4. Es pose una camisa pel pal de la cintura i al damunt un ajustador. A les puntes del pal, s'hi col·loquen uns guants.

5. Si es vol, se li pot afegir, damunt la faldilla, els ulls fets amb paper.

Necessites:

- Un cabàs de plègar olives.
- Unes faldetes.
- El pal per a lligar-te'l a la cintura.
- Una camisa i un ajustador.
- Uns guants per a tapar els pals.
- Dos ulls fets amb paper.

anaven de festa?

Setmana Santa

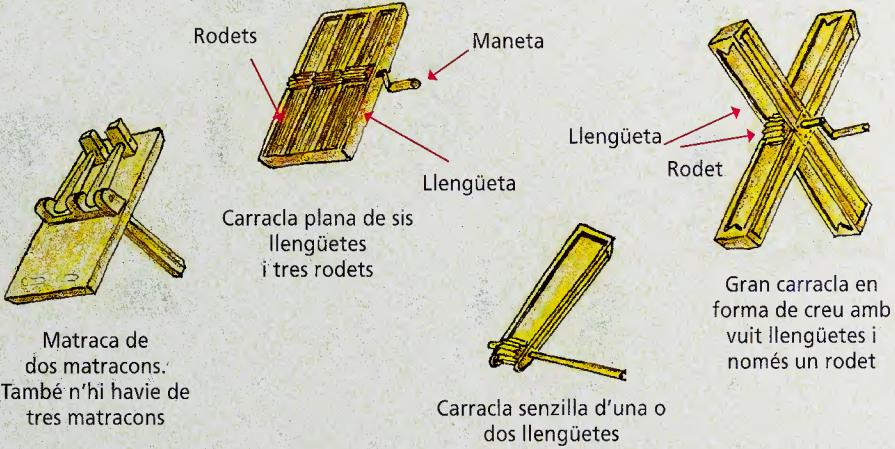

Processó de les Cucurrolles

anaven de festa?

Per Setmana Santa es tocaven les matraques i carracles voltant per tots els carrers.

Les matraques es podien anomenar garri-garracs.

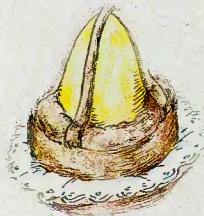
Matraca de dos matracons.
També n'hi havie de tres matracons

anaven de festa?

Pasqua Florida

Hi havia rosques o mones de moltes maneres:

Els xiquets i les xiquetes
van a replegar les
rosques o mones a
casa dels parents,
sobretot a casa dels
padrins.

Rosca d'ou dur amb clasca,
subjectat amb trenes de la
mateixa pasta.

Rosca feta d'ous durs i
d'adob de gorrino a la part
de dins. Damunt de la rosca,
s'hi ficaven les inicials
del destinatari.

Tortada de bescuit amb
confitets de colors.

anaven de festa?

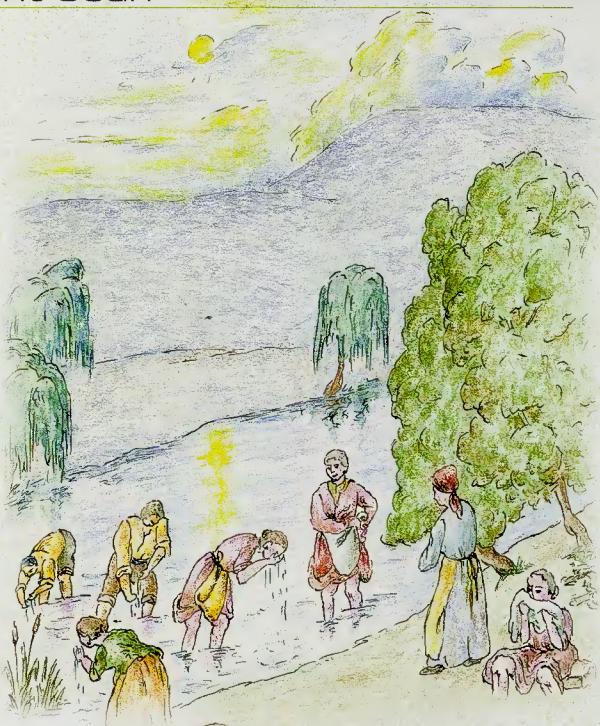
Celebració de la Pasqua al camp

En acabat, les colles anaven en carro al *monte* a celebrar la festa i menjar-se la rosca. De tornada, era molt típic enramar els carros amb branques d'arbre i matolls.

anaven de festa?

Diada de Sant Joan

Quan es fa de nit
i la lluna
santjoanera surt,
la nit del 23
al 24 de juny,
t'has de rentar
la cara al riu.
Si ho fas,
conservaràs la
bellesa tot l'any,
perquè l'aigua té
gràcia per a curar.

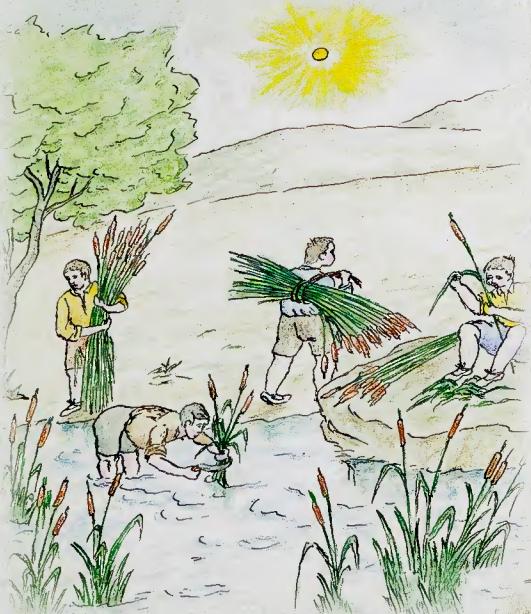
El 24 de juny. Hi ha
un refrany que diu:

*«Lo qui no menge
caragols
lo dia de Sant Joan,
no té diners durant
tot l'any».*

Totes les famílies
mengen caragols.

anaven de festa?

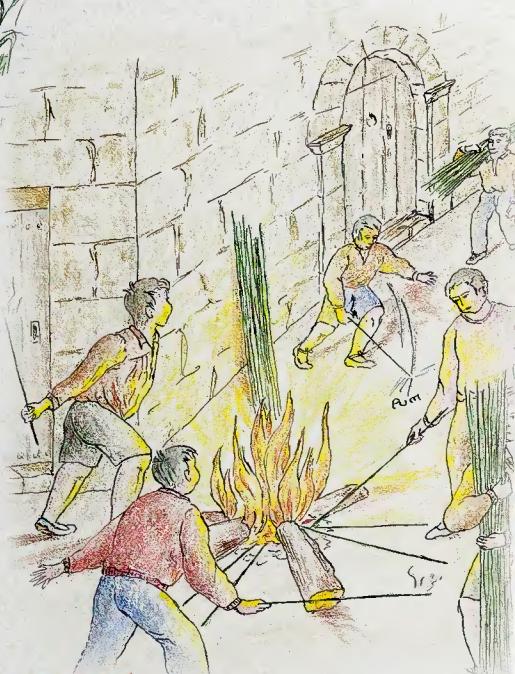
Nit del Pilar

Uns dies abans de la Nit del Pilar, els xiquets van a buscar al riu esclafidors: boba. Li trauen les fulles i els suros, i queden llenyosos per a ser petats.

La Nit del Pilar es fan les fogueres.

Els esclafidors s'escalfen a la foguera, i llavors la vareta s'unfle. En acabat, els xiquets els fan petar pegant un bon cop a terra. Per a fer un bon esclafit, la vareta ha d'estar en el seu punt: ni massa crua ni massa cremada.

anaven de festa?

Nadal

Fer cagar el tronc

El dia de Nadal es fa cagar el tronc. Se li pegue ben fort i es cante: «tronc de Nadal, caga torrons i pixa vi blanc». També es pot recitar: «tronc de Nadal, caga casquetes i pixa vi blanc». Ixen del tronc tot tipus de caramels i llepolies.

Fum, fum, fum,
puja xumenera amunt
que vindrà un capellà
mos darà peixet i pa
i una carbasseta de vi
per a fer un bon camí.
Ja vénen bous i vagues
i pollastres en sabates
i capons en sabatons.
Cantem, cantem minyons
que la tia fa torrons.

Tronc de Nadal
caga torrons
i pixa vi blanc.

anaven de festa?

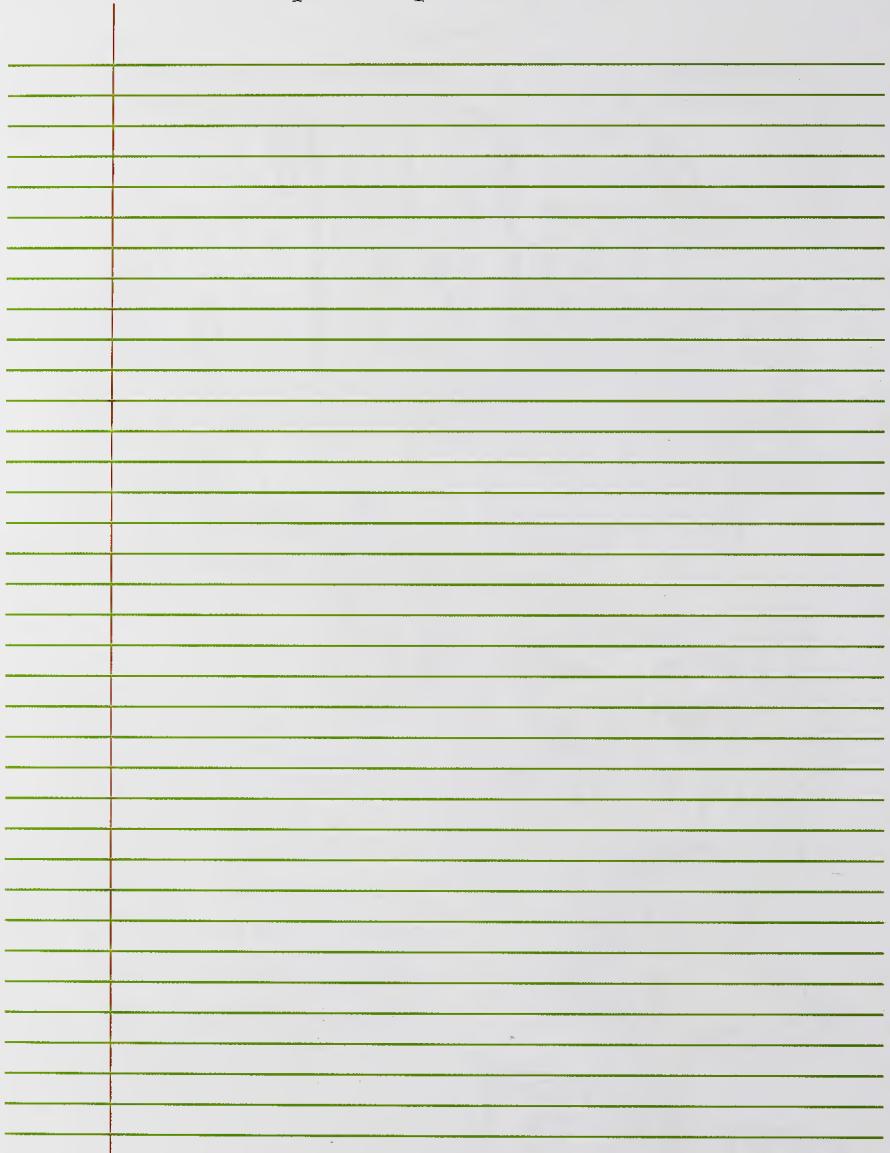
L'home dels nassos

El 31 de desembre, si et
passeges per la plaça voràs un
home que té tants nassos com
dies li queden a l'any. Quants
nassos creus que té?

I tu, com vas de festa?

Conta'ns una festa que t'agradi molt
i que t'ho passis molt bé.

This image shows a blank sheet of handwriting practice paper. It features a vertical red line on the left side, followed by a series of horizontal green lines for writing. There are approximately 20 sets of these lines across the page. The paper is otherwise empty, providing a clean surface for practicing letter formation and alignment.

Aquí pots fer-hi un bonic dibuix.

*Fa un munt d'anys
al Matarranya ...*

com ballaven i cantaven?

com ballaven i cantaven?

Ballaven danses

A la festa major, s'hi ballaven les dansades. Segons sembla, moltes d'estes danses eren ballades per les comarques de la Catalunya baixa, i també per la terra castellonenca dels Ports, de l'Alt Maestrat i del Baix Maestrat. També es ballava la jota tortosina, cantada en la nostra llengua catalana.

Les dolçaines, gaites o gralles i els tabals solien acompanyar estes danses. Algunes voltes, per a fer ritmes feien anar culleres de fusta de boix, canya trencada, panderetes o castanyoles.

com ballaven i cantaven?

Per a ballar has de
puntejar

Si vols
ballar bé
una dansa,
només has
de puntejar
amb els
peus:
peu
davant.
peu, i
sempre amb la punta.

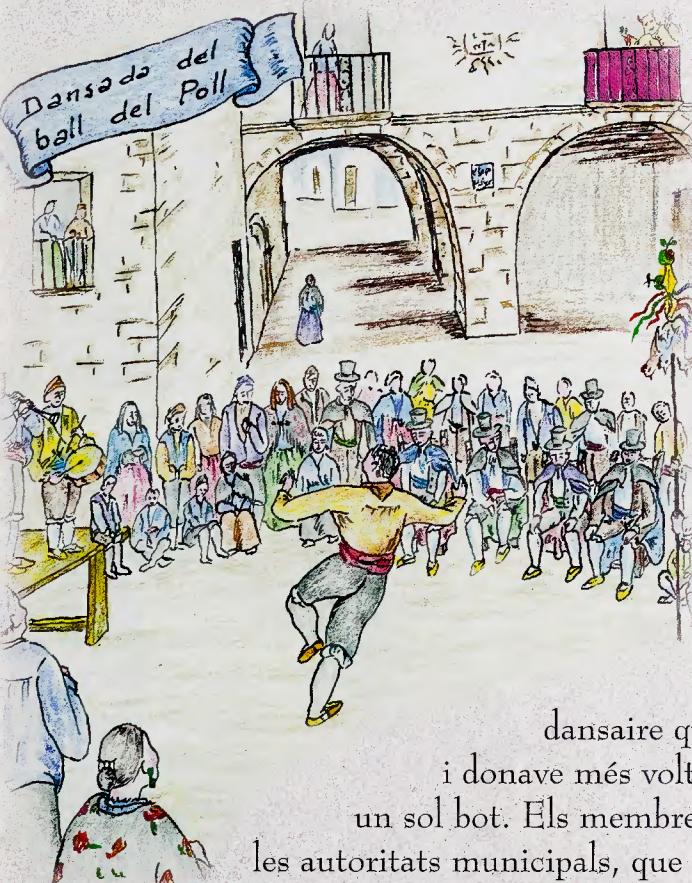

Per a la festa major
i tota la resta, es
ballaven a la plaça
les dansades. Sempre
s'acabave amb la jota
de la nostra terra. La
jota es ballava bastant
ràpida, i els passos
només eren puntejats
amb un peu davant peu;
herència de les nostres
dansades. La jota de Paüls
també era molt coneguda.

com ballaven i cantaven?

Vols ballar una dansada?

La dansada del ball del Poll

El ball del Poll era una dansa de concurs perquè la ballessin individualment els homes. S'havien de fer molts bots, passos i revoltines. Es puntuava molt aquell dansaire que feie la torre i donave més voltes a l'aire en un sol bot. Els membres del jurat eren les autoritats municipals, que anaven amb capa i barret. Els gaiters i tabalers tocaven la música. El millor ballarí guanyave el pollastre. Actualment pots ballar esta dansa a Torredarques.

com ballaven i cantaven?

El ball del Cresol

El ball del Cresol ere una dansa de divertiment on hi participave la gent tot fent al·lusions iròniques i atrevides.

La ballaven només els homes i tenie un ritme més lent que el ball del Poll. S'havie de ballar amb un cresol penjat a la bragueta del pantaló del dansaire. Les gaites i tabals tocaven la música. Guanyave aquell a qui menys vegades se li apagave el cresol.

El ball de la Samarreta

És una dansa típica matarranyenca. Es balle al so de les dolçaines i del tabalet. Es col·loquen els dansaires en filera de dos i agarrats de la mà: mosso i mossà, darrere mossà i mosso, alternant. Van avançant i formen dos rogles, després s'ajunten i formen un sol rogle i així sempre. El pas del ball és l'espolsada: moviment de llançar la cama movent el peu ràpidament. Es balle amb la punta i no s'utilitze el taló.

com ballaven i cantaven?

Lo Moixó de Montpellier

Lo Moixó de Montpellier tots lo ballen, tots lo ballen.

Lo Moixó de Montpellier tots lo ballen, jo també.

A la guerra va un soldat, a la guerra, a la guerra.

A la guerra va un soldat, a la guerra amb vosté.

Hi ha un cap de colla que cride: «una mané» i tots aixequeren la mà; «un pie» i tots aixequeren el peu fins que tothom s'arrossegue pel terra. Els Gaiters la Galdrufa de Mont-roig la toquen moltes vegades per a fer ballar la gent i per a divertir-se. Quan l'escoltis a les festes del Matarranya, fica't al rogle i balla!

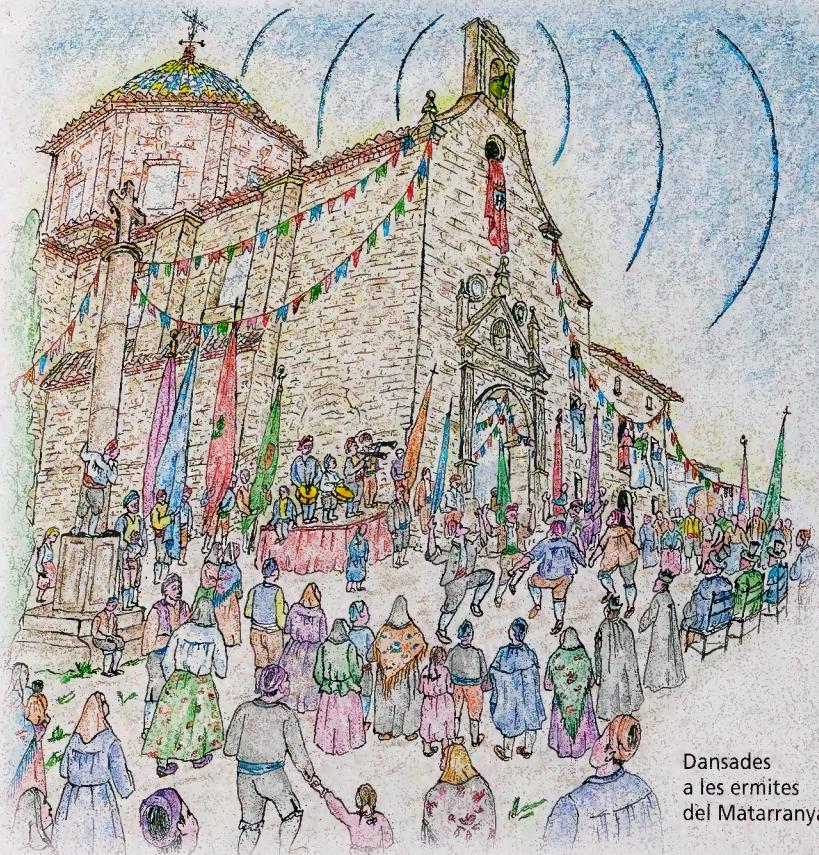
com ballaven i cantaven?

A més d'estos balls també es ballaven:

Ball de la Cadena
Ball Pla
Ball de l'Arrastrat
Ball del Tió
Ball del Babau

Ball de l'Ombra
Ball del Serení
Balls de Bolero
Balls de Fandango

Dances religioses i... molts més!
En coneixes alguna?

com ballaven i cantaven?

També els agradava cantar

Les albades o aubades

Les albades es cantaven quan clarejava el dia de les festes assenyalades.

Els mossos rondaven pels carrers del poble i cantaven i demanaven pastes fetes a casa.

Albada de comiat de Massalió

$\text{♩} = \pm 83$

Cantada per Pasqual Vidal

Transcripció Musical: Margarita Celma

Can - ta, can - tacim + ba - let, can - ta en unfort so - nar Can - ta
To - que, to - quela Ma - ri - a, la Cli - men - tai la Pi - lar i - to -
To - queu, to - queules cam - pá - nes, to - queu en unbon so - nar. To - queu

1,2

quea-vui és gran fes - ta i l'al - ba - daa-ca - be ja.
que la Se-bas - tia - na i no dei xen de to - car.
quea-vui és gran fes - ta i l'al -

3 Més lent fins al final de l'albada.

ba - daa - ca - be ja.

com ballaven i cantaven?

Les folies

Les folies eren molt populars. Es cantaven les nits de ronda i també al camp. Hi havia folies per a la trilla, de bodega, de festa, iròniques, religioses i de molts altres temes.

Les jotes

A més, es cantaven jotes en la nostra llengua catalana.

Tu saps cantar?

Canta!

com ballaven i cantaven?

Els instruments de vent

Les dolçaines i gralles. Les gaites

Gralla curta
sense claus

Dolçaina,
de tipus més aviat
valencià

Diferents tipus de dolçaines baixaragoneses.
Tenen la peculiaritat
dels cercles o rotllanes de coure

- Inxa →
- Tudell →
- Cèrcol →
- Forats de modulació →
- Vents o oïts →
- Cèrcol →

Inxa de gralla

Inxa de dolçaina

Es tocaven per acompañar les dansades, les folies i les albades. A tots els pobles hi havia grallers. Va ser molt conegut, en l'època, el Tio Basilio de La Freixneda, que tocava la gaita i se n'anava a totes les festes de la comarca. A Maella, hi havia, entre d'altres, el Tio Severo, que voltava pels pobles del Matarranya.

com ballaven i cantaven?

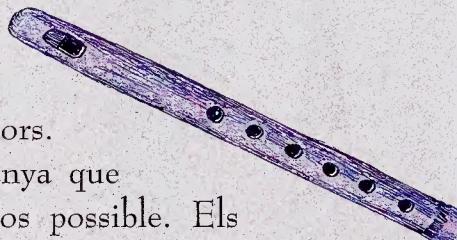
El rossinyol

Ere un recipient fet de terrisseria i, per a fer-lo sonar, s'havie d'omplir d'aigua i bufar. Els mossos el tocaven quan de nit anaven de ronda, i així accompanyaven les folies, les alabades i les cançons nadalenques. A la processó del Corpus, els mossos i els xiquets ficaven un clavell roig dins del rossinyol.

Els flabiols

Molta gent del camp sabie fer flabiols, però els que més n'acostumaven a fer eren els pastors.

S'havie de buscar un tub de canya que tinguere tan pocs nusos com fos possible. Els forats es feien amb un ferro redó roent; així es cremave la canya. La llengüeta de l'embocadura es feie amb fusta dolça. Al final s'envernissave amb anilina, que li donave un color rosat i morat.

Instruments de corda

La bandúrria El guitarró
El llaüt El timplet
La guitarra

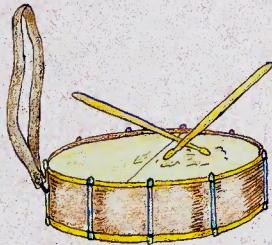
L'instrument rei i més popular del Matarranya és el guitarró.

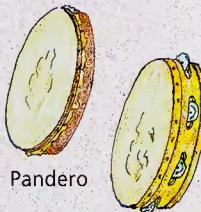
com ballaven i cantaven?

Instruments de percussió

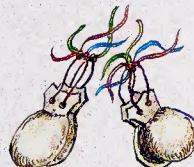
El tabal ere el que sempre accompanyave les gralles i dolçaines. Les culleres de boix també sonaven molt bé i accompanyaven quan es cantave o tocave.

Tabal

Pandero

Castanyoles

Culleres de fusta de boix

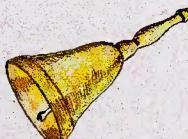
Canya trencada

Campana d'ansa

Ferrets

Campana de mànec

I tu, saps alguna cançó?

Prova-ho i escriu la lletra.

Ara fes un dibuix ballant. T'agrada ballar?
No t'oblidis dels músics i tampoc dels amics!

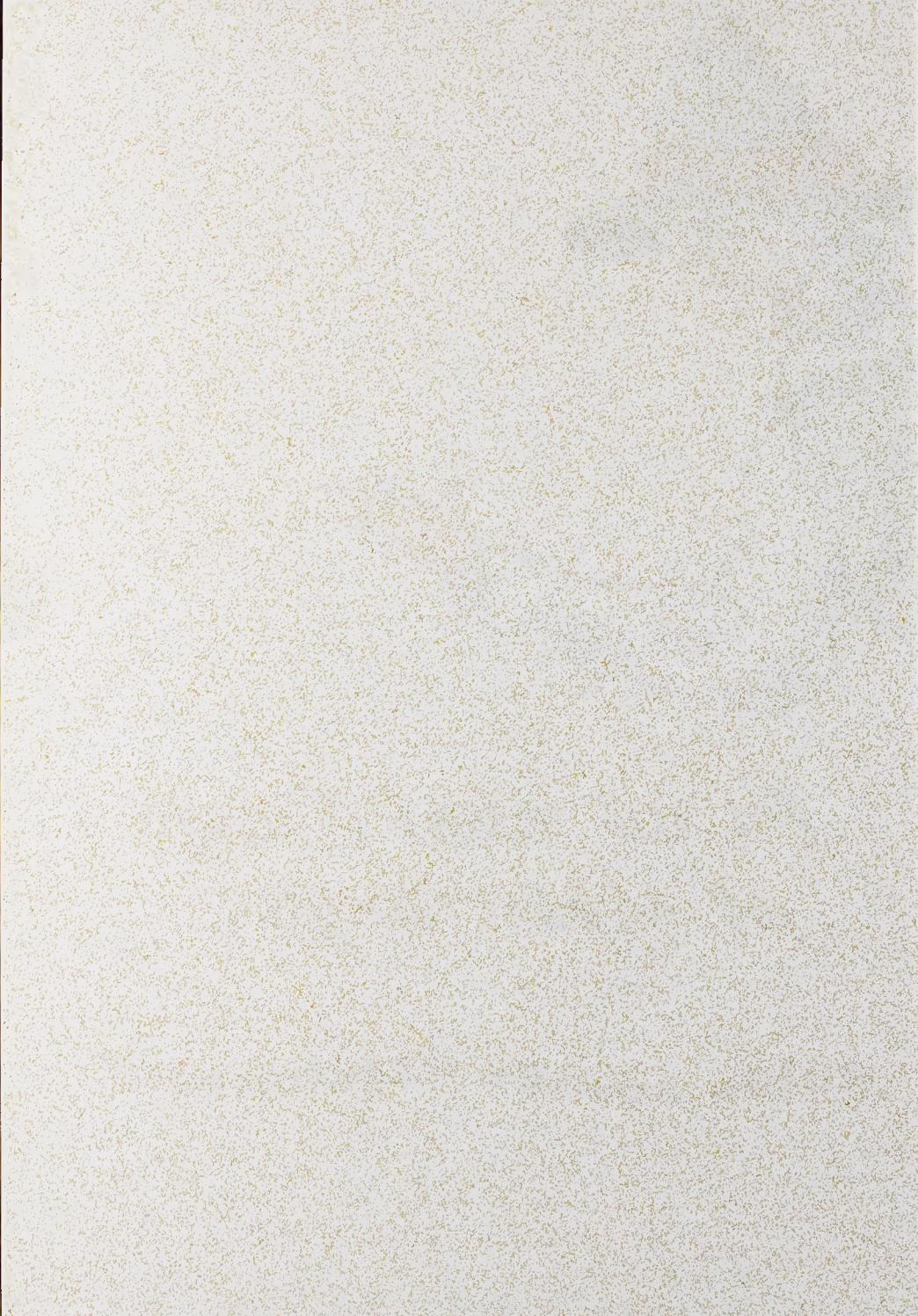
Fa un dibuix
al llum d'un

comics

*Fa un munt d'anys
al Matarranya ...*

quins contes explicaven?

quins contes explicaven?

quins contes explicaven?

La Cendrolina

Hi havia una xica que li deien Cendrolina. Vivia amb la seua madastra i la germanastra. No la volien molt i li feien ser criada. La Cendrolina sempre estava al costat del foc i de la cendra, perquè no li deixaven estar a un altre lloc de la casa. Un dia, la madastra de la Cendrolina i la seua filla es van emperifollar i se'n van anar a l'església. La Cendrolina no podia eixir de

quins contes explicaven?

casa, no li deixaven. Per sort, tenie una vareta de la virtut i aconseguie tot allò que li demanave.

—Vareta de la virtut, la que Déu t'ha donat, vull un vestit tot de campanilles així com unes boniques sabates —va dir la Cendrolina.

La Cendrolina amb lo bonic vestit i les sabates, tota ella preciosa i desconeguda, va seure a missa al costat de la seu madastra i la seu germanastra. Quan la missa es va acabar, va eixir abans d'elles i va arribar de seguida a casa. No van tardar en aparéixer la madastra i la filla. Li van explicar a la Cendrolina que a missa s'havie assegut al costat d'elles una gran senyoreta, molt ben vestida, que ere l'admiració de tota la gent que estave a l'església. La Cendrolina va contestar:

—Si sap si, si sap no, era jo!

La madastra li va dir:

—Qué has de ser tu! Cendrolina, mendrolina, cul cagat, pinyol d'oliva.

La Cendrolina només repetie:

—Si sap si, si sap no, era jo!

La madastra i la filla no es podien aguantar de la rissa:

—Qué has de ser tu Cendrolina, mendrolina, cul cagat, pinyol d'oliva.

En això que se celebrave un gran ball al poble amb tota la gent més rica i elegant. Lo president ere el príncep. La madastra i la filla, totes emperifollades, se van dirigir al ball, però abans li van manar tota la faena de casa a la Cendrolina. Tenie que estar la casa llímpia i replegada. La Cendrolina ho va fer tot molt de pressa, i li va dir a la vareta:

—Vareta de la virtut, la que Déu t'ha donat, vull un vestit molt elegant, llarg i molt ample, que tingue un gran vuelo i que sigue de color blanc, tot ple de puntilles i brocats. També vull unes sabates de cristall i una carrossa amb cavalls i patges.

La vareta li va concedir tot i la Cendrolina tota elegant, va anar al ball. Allí es va trobar amb la seu madastra i la filla.

quins contes explicaven?

Estes, sense conèixer-la, es van posar molt contentes de que una senyoreta tan bonica estare amb elles. Eren l'admiració de tots los presents. Lo príncep no les va deixar en tota la nit, els feie la cort i galanteries i les omplie d'atencions. Tan distreta estave la Cendrolina que quan va sentir tocar la primera campanada de les dotze va marxar corrents cap a casa. En la pressa va perdre la sabateta de cristall al ball. Lo príncep la va recollir i va prometre que es casarie amb la senyoreta que li anigués bé. Lo príncep va fer provar la sabateta a totes les senyoretas del ball, però a ninguna li anave bé. Algunes senyoretas van arribar a tallar-se algun dit per a qué entrare a dins, però ni per estos! Quan la madastra i la filla van arribar a casa, li van contar a la Cendrolina lo que havie passat i que a cap senyoreta del ball li entrave la sabateta. La Cendrolina va dir:

— *si sap sí, si sap no, era jo!*

Elles van contestar:

— *Que has de ser tu! Cendrolina, mendrolina, cul cagat, pinyol d'oliva.*

Va insistir la Cendrolina:

— *si sap sí, si sap no, era jo!*

I elles dos repetien enfadades:

— *No digues tonteries Cendrolina, que has de ser tu, si l'únic que eres és una cendrolina, mendrolina, cul cagat, pinyol d'oliva.*

Al dia següent se van presentar a casa de la Cendrolina els patges i el príncep per a qué es provare la sabateta. La madastra i la filla se n'enrien, de la Cendrolina. Si a elles no els havie anat bé la sabateta, com li havie d'anar bé a la Cendrolina que sempre anave tan bruta i plena de cendra i mascares a la cara dels tissons del foc? Quina va ser la sorpresa de la madastra i la germanastra quan van veure que la sabateta entrave sense cap esforç al peu de la Cendrolina.

quins contes explicaven?

La Cendrolina ere aquella xica tan bonica que havie estat al ball la nit anterior. Lo príncep li va demanar que es casare amb ell i la Cendrolina va acceptar. La Cendrolina va perdonar a la madastra i a la seu filla.

Elles se van arrepentir de com havien tractat a la Cendrolina i tots junts van viure al castell i van ser molt feliços per sempre.

Este güento s'ha acabat i per la xumenera se n'ha anat.

quins contes explicaven?

Lo pollet que li caie el món

Hi havie un vegada un pollet al que li va caure un dia una palleta a la cresteta i li caie el món. Va dir:

— Me'n vaig pel món, que cau lo món.

Se topete en un bou i li diu lo bou:

— A on vas pollet?

— Me'n vaig pel món, que cau lo món.

— I això per qué?

— Perqué m'ha caigut una palleta a la cristirineta. Que vols vindre amb mi?

— Vinga, anem los dos!

I se n'anaven los dos pel món, que cau lo món i se van topetar en un pollastre i els va dir:

— A on aneu?

— Diu, mira, mo n'anem pel món, que el pollet diu que li ha caigut una palleta a la cristirineta i cau lo món.

— Ah!, jo també vull anar en vots —va contestar el pollastre.

I els tres animalets van seguir la senda. Caminant, caminant, van trobar un gos. Va preguntar:

— A on aneu tan de pressa i corrents?

— És que al pollet li ha caigut una palleta a la cresteta i diu que cau lo món i mo n'anem pel món.

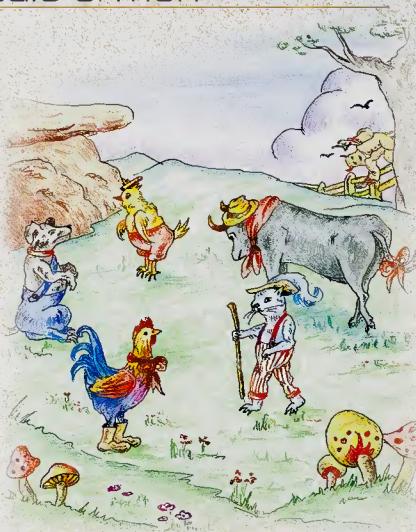
— Ah!, jo també me'n vaig en vots —va dir el gos.

Va passar molt rato i van trobar a un gat:

— A on aneu tota la quadrilla?

Va contestar:

— Mira, que al pollet li ha caigut un palleta a la cristirineteta, i mo n'anem pel món, que cau lo món.

quins contes explicaven?

— Ah, jo també me'n vaig en vatre — va contestar el gat.

Camí avant van trobar a un burro:

— A on aneu?

— Al pollet li ha caigut una palleta a la cresteta i cau lo món.

— Jo també vinc — va dir.

Així que tots se'n van anar pel món, però de cop hi va haver una tronada:

— Oi, qué tronada n'hi ha! Ara està plovent, a ver si podem amagar-nos en algun lloc.

— Allí me pareix que n'hi ha una cova — va dir un d'ells.

Així que van entrar a la cova, però els animalets van notar que era una cova de lladres. Van mirar a dins i no n'hi havia ningú.

— Mira, tu, gat — li va dir el pollet — te posaràs enrunitat amb la cendra al foc; tu, pollastre, a la punta de la xumenera. Lo bou se posarà a la punta de les escales, lo burro al corral i el gos a la porta d'entrada. Jo me quedaré a un altre puesto i us avisaré quan vinguen los lladres.

Així, que van arribar els lladres a la cova i se troben la porta oberta. En va entrar un i el gos fa:

— Guau, guau, guau!

I va enviar el lladre al burro, lo burro amb una cog lo va enviar al bou i el bou amb una cornada el va enviar a dalt.

Los altres lladres no volien entrar, no hi havia manera!

— Jo sí que entrerà — va dir un. Es va arrimar a les brases i allí estave el gat. Lo gat li va esgarrapar tota la cara. Lo pollastre, que estave a dalt, va dir:

— Tráemelo aquí, tráemelo aquí!

Los lladres se van asustar molt i van marxar.

— Ai correu, marxem, marxem!

— Tenim molta por, no sabem lo que hi ha dins de la cova. I van apretar a córrer. Se'n van anar i se van quedar amos tots los animalets.

I este güento no es més llarg, de la finestra al tellat.

quins contes explicaven?

Fer riure a la reina

Quènto ve, quènto va, davall de l'escala me vaig trobar un pa.

Hi havie una vegada una reina que no podie enriure-se'n. Van pregonar per tot lo terme que el que fere riure a la reina es casarie amb ella. Així que es va donar la veu per tot arreu. A un mas hi havie tres xics: un de vint anys, un de desset o devuit i un altre de dotze o catorze anys. Eren molt decidits i els grans van dir:

— Pare, mo n'anem a veure si podem fer riure a la reina.

Son pare els va contestar:

— Oi, que encantats que sou, tots pareix que vatre fareu riure a la reina, amb tants que n'hi ha de sabuts!

— Tant se val, lo provar no coste res.

Lo menut també va voler anar amb ells.

Sons germans li van contestar:

— No, no que està lluny i et cansaràs.

— No, no, jo vinc.

— Fes lo que vulgues, però no t'esperarem.

— Mira, no m'espereu!

Com que van anar caminant i al cap d'un rato que caminaven lo menut diu:

— Manyos!

— Què?

— M'hai trobat un clau.

— Fica-te'l a la bortxaca i calla.

Al cap d'un ratet diu:

— M'hai trobat dos ous.

quins contes explicaven?

— Fica-te's a la bortxaca i camina, si vols caminar.

I al cap d'un altre rato diu:

— Manyo, jo tinc caca.

— Vés i caga't a la burra i avant.

Per fi van arribar al palau allí on havien de fer riure a la reina.

Hi havie molta gent. Un noi que venie de Fórnols li va dir:

— Jo aniré per tu a ginollons d'aquí a Madrid.

Un altre que venie de Calaceit li va dir:

— Jo et regalaria un aeroplano.

Un altre que venie de Nonasp:

— Jo et regalaria un barco per anar a la mar.

Bueno, i així molts xics que venien de tot arreu. La reina va escoltar cantitat de xistes i de coses i ni per eixes. I al final los va tocar el turno als dos germans que venien del mas. La reina no va soltar ni una rialla. Quan li va tocar al menudet se va arrimar a la reina i li diu:

— Reina que rogeta esta.

Li conteste:

— Perqué tinc foc al cul.

— Si és així, cou estos dos ous.

— Tinc la paella foradada.

— Apanya-la en este clau.

Va dir la reina:

— Merda!

— Aquí en tens un cabàs! — li va contestar.

I només dir això, la reina va esclafir a riure. I amb aquell xic se va casar.

I lo güento s'ha acabat i l'aire se l'ha emportat.

quins contes explicaven?

Quïento del conillet

Quïento va, quïento vingue i al cul te se
detingue.

Hi havie un camí un
conillet que tenie molta
gana i se'n va anar a un
hortet i li va dir:

— Hortet, dóna'm herba.

I l'hortet li conteste:

- Dóna'm aigua.
- A on està l'aigua?
- A l'anguila
- Anguila, dóna'm aigua.

I l'anguila li diu:

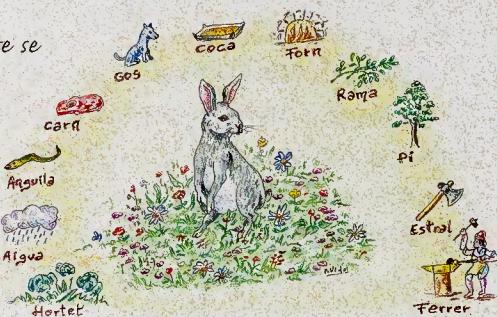
- Dóna'm carn.
- A on està la carn?
- Al gos.
- Gos, dóna'm la carn.

I el gos li diu:

- Dóna'm coca.
- A on està la coca?
- Al forn.
- Forn, dóna'm coca.

I el forn li diu:

- Dóna'm rama.
- A on està la rama?
- Al pi.
- Pi, dóna'm rama.

I el pi li diu:

- Dóna'm estral.
- A on està l'estral?
- Al ferrer.

Lo ferrer li done l'estral
L'estral li done al pi.

Lo pi li done la rama.

La rama li done al forn.

Lo forn li done la coca.

La coca li done al gos.

Lo gos li done la carn.

La carn li done a l'anguila.

L'anguila li done aigua.

L'aigua li done a l'hortet.

L'hortet li done l'herbeta
per a atipar-li la tripeta
del pobre conillet.

I eixe quïento s'ha acabat
i per la xumenera se n'ha anat.

quins contes explicaven?

Quïento del budellint, budellant

Hi havie una madastra i la seu filla que marginaven a l'altra filla i li manaven fer els treballs més durs de la casa. En certa ocasió, li van manar que anare a rentar una menúcia a la séquia. Quan estave rentant la panxa li va marxar un budellet séquia avall. Ella va voler agarrar-lo però no va poder. En aquells moments van acertar a passar per allí uns segadors i la xica els va preguntar:

—segadors, bons segadors, bones segades fesseu, hau vist un budell, budellant, que

per la séquia baixe, xin, xin, ballant?

Ho va repetir tres camins. Tan contents com estaven los segadors per dir-los que eren molt bons segadors, que la van voler premiar, i li van dir:

—Quan bramo el burro no et giros a mirar, deus de girarte quan canto el gall.
La mossà va seguir totes les instruccions dels segadors, i es va girar a mirar el cant del gall. En aquell moment li va eixir una estrella d'or al front. La xica tota contenta va marxar a ensenyar-li a la seu madastra lo que havie passat. Morta d'enveja, la madastra va enviar a rentar una altra menúcia a la seu filla i li va dir que fes lo mateix que la germana. Quan lo budellet se'n va anar séquia avant, va preguntar als segadors, però com ere molt roïna els va dir:

quins contes explicaven?

—segadors, mals segadors, males segades fésseu, Hau vist un budell budellant, que per la séquia baixe xim, xim, ballant?

Los segadors la van voler castigar i li van dir:

—Quan canto el gall no et giros a mirar, t'has de girar quan bramo el burro. Igual que la germana, va seguir les instruccions dels segadors i es va girar al bram del burro. Llavors li va eixir una coa de burro al front, afeant-li més de lo que ja ho ere. Tota enfadada va anar-se'n a casa. Quan sa mare la va vore amb la coa del burro al front, en compte de l'estrella d'or, va tindre molta ràbia.

Un dia va passar pel poble un príncep i va veure una guapa donzella amb una estrella d'or al front. Lo príncep es va enamorar tan prompte la va veure. Es va interessar per la mossà i va anar a casa d'ella per demanar-li la mà per a casar-se i viure al seu castell. La madastra li volie donar a la seua filla i li va dissimular la coa de burro. La va tapar amb un mocador rotllat al cap. Lo príncep no va notar res i tots dos se'n van anar cap al castell. Quan anaven de camí dins d'una carrossa, un gosset cantave:

—Gua, gua, gua! La cola de burro en coche va. Gua, gua, gua! La estrella de oro en casa está.

Tant va insistir el gosset que el príncep li va fer cas. Va mirar a la jove, i li va traure el mocador del cap i li va veure la coa de burro al front. Va anar de seguida a casa de la xica i va dir-li a la madastra que allí n'hi havie una altra mossà, però la madastra li insistie que sol vivie la seua filla. Lo príncep, quan va veure a l'altra xica amb l'estrella al front es va enamorar de seguida i van marxar els dos ben contents cap al castell. Lo gosset només feie que saltar d'alegria i anave dient:

—Gua, gua, gua! La estrella de oro en coche va. Gua, gua, gua! La cola de burro en casa está.

Rigarric, rigarrac, este quanto s'ha acabat!

quins contes explicaven?

Lo quüento de la farina

Un dia Peret va eixir de la escola i sa mare li va dir:

—Peret, hai de pastar i no tinc farina. Agarra esta faneca de blat i vés al molí que te la molguen. I jo mentrestant faré lo llateu i quan vingues pastaré.

Peret tot obedient se fique el sac a l'esquena i se'n va cap al molí. Quan tornave amb la farina al coll estave tot cansat i es va trobar a una dona que li va dir:

—Xiquet, que d'on vénns que vas tan carregat?

I Peret li va contestar lo que li havie dit sa mare. La dona va continuar:

—Vols fer lo que jo te diga i arribaràs a casa més descansat?

—Sí, sí —va contestar Peret.

—Mira —li deie la dona— vés caminant, caminant, i vés agarrant a grapatets la farina i la vas tirant a l'aire i dius: «Farineta al vent en arribar a casa el pa calent.» L'aire la portarà a casa i quan tu arribos, ta mare ja haurà pastat i tindrà el còc cuit.

Quan va arribar a casa, sa mare va veure que portava el sac sense res i li va dir:

—A on està la farina?

Peret no sabie qué contestar i tot tremolós va contar a sa mare lo que aquella dona li havie dit i lo que ell havie fet. Sa mare tota enfadada li va renegar i li va dir que no creguere més a les bruixes, que aquella dona ere una bruixa.

I lo quüento s'ha acabat i lo que no alço el cul se quedará covard!

I tu, quins contes saps?

Conta'ns algun conte que et vingui a la memòria.

Si no te'n recordes de cap, pregunta als pares,
als iaios o a algun veí.

Escolta'ls molt bé!

Handwriting practice lines for the activity. A vertical red margin line is on the left, and there are ten sets of horizontal green lines for writing responses.

Fes un dibuix ben bonic del conte que has escrit.

Fa un munt d'unes
al Miquerranya.

En aquells dies molts

la casa

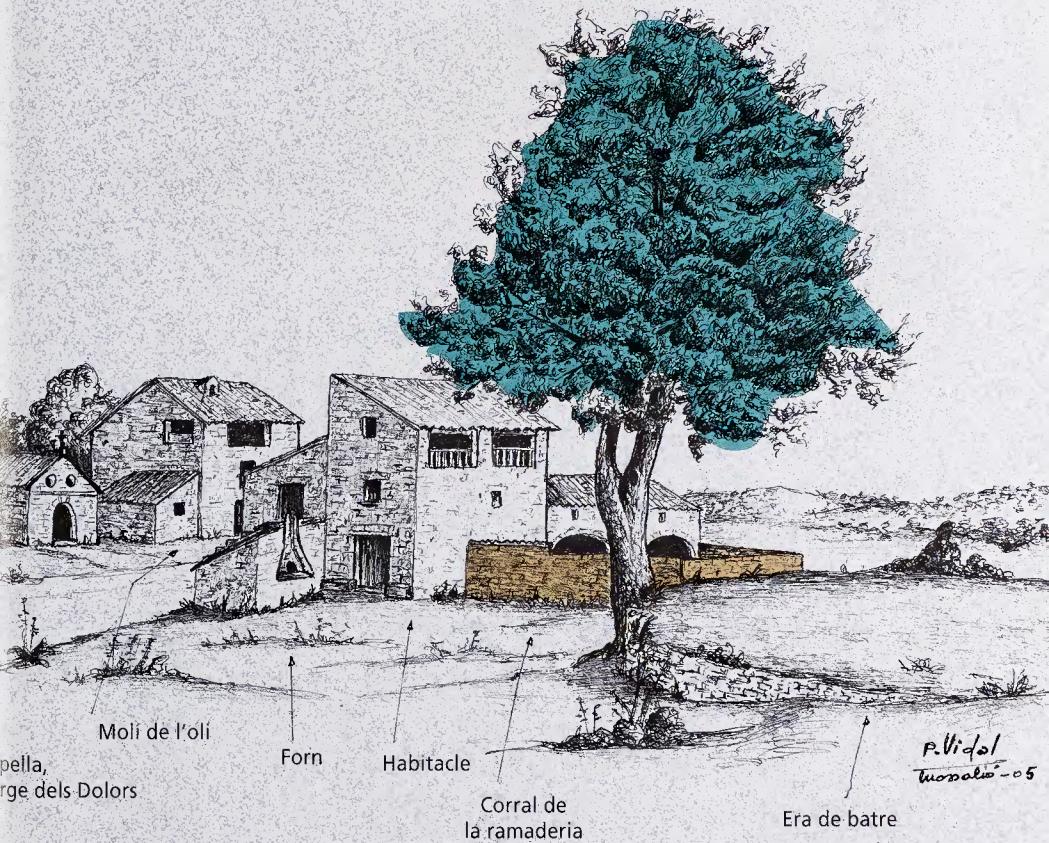
*Fa un munt d'anys
al Matarranya ...*

en quina casa vivien?

en quina casa vivien?

La gent vivie a les cases i als masos

El mas

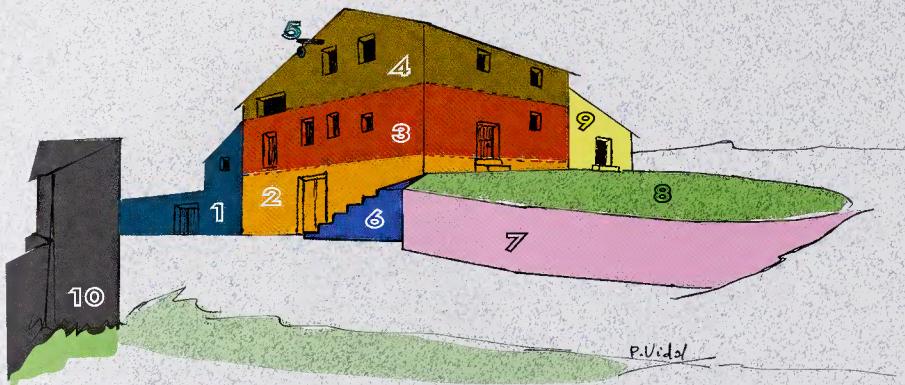
Terme de Massalió. Mas de la Roja

Els masos estaven al *monte*, prop de les finques per a treballar.

Les famílies vivien allí, eren masovers i tenien de tot per a viure.

en quina casa vivien?

El mas

Terme de Massalió. Mas de la Fosseta

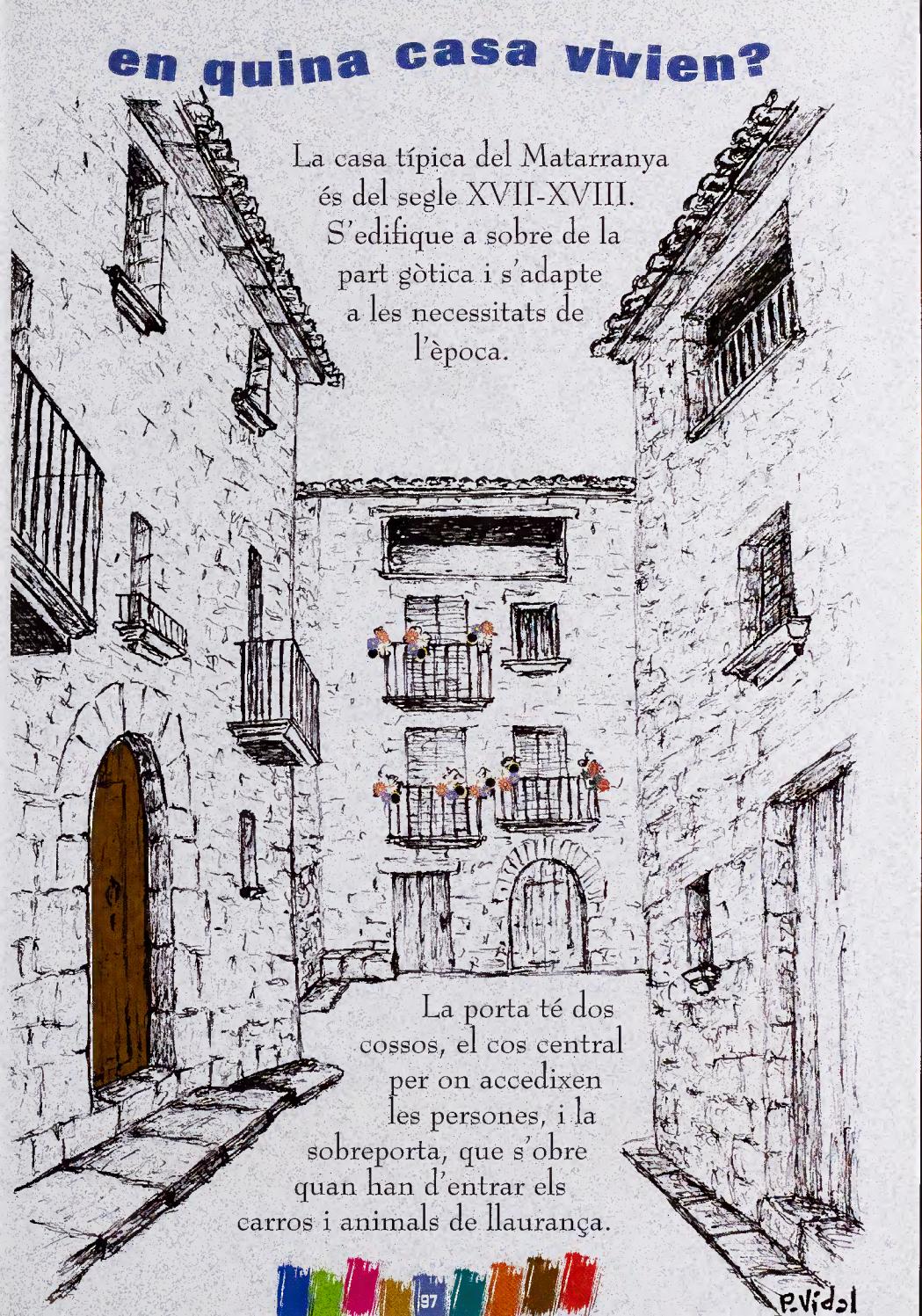
Distribució del mas:

- 1 Corral de bestiar.
- 2 Planta baixa amb l'entrada, bodega i quadra dels animals de la llaurança.
- 3 Tota la vivenda amb el menjador-llar de foc, pastador, fregadora i alcoves de dormir. En masos més petits, els habitatges de dormir estan situats a la planta de dalt.
- 4 Gran sala d'emmagatzemar el gra i els ferratges.
- 5 Carrutxa per a pujar tot el fato de la collita.
- 6 Escaleretes de pujar a l'era.
- 7 Marge de l'era.
- 8 Era de batre.
- 9 Pallissa.
- 10 Corral de les gallines.

en quina casa vivien?

La casa típica del Matarranya
és del segle XVII-XVIII.
S'edifica a sobre de la
part gòtica i s'adapte
a les necessitats de
l'època.

La porta té dos
cossos, el cos central
per on accedixen
les persones, i la
sobreporta, que s'obre
quan han d'entrar els
carros i animals de llaurança.

en quina casa vivien?

Les parets de les cases de l'Alt Matarranya són de tova o tapial, és a dir de fang, i fusta tallada.

Al Baix Matarranya són de pedra i ferro de forja. Les parets poden tindre uns 60 cm de fondària i són de pedra. A la façana, les cases senyorials tenen pedra escairada i les altres cases, pedra més menuda.

Tenen grans finestres i balcons amb forja.

Cases senyorials al carrer de Sant Sebastià de Massalió

en quina casa vivien?

Finestres

Finestra amb els finestrons de fusta tallada amb adorns romboïdals

Finestra senzilla
amb finestronet o finestreta

en quina casa vivien?

La casa, l'habitacle al poble

Una casa de tres pisos

Lloc on s'emmagatzemaven els fruits del camp.

Hi havia els gràners de blat i civadà.

Es guardaven els aparells i eines manuals de la llaurança.

Lloc on hi havia la part més noble de l'habitacle: la sala i les corresponents alcoves de dormir.

Lloc dels serveis de la vivenda: cambra de la llar del foc, la fregadora, el menjador i el pastador.

Lloc on hi havia els serveis de la llaurança: l'entrada (magatzem provisional), l'estable i la pallissa.

Nivell del carrer

Davall del terra

Cambra d'ambient fresc, ja que està sota terra.

Celler per als tonells de vi.

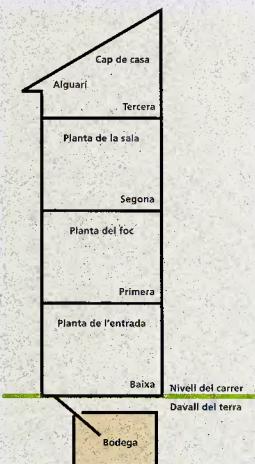
També servix per a mantenir les peces del gorrino com a aliment diari, la carn fresca, l'aigua i el vi.

La casa de dos pisos tenia la mateixa distribució, amb la diferència que els llocs de dormir estaven situats al primer pis.

en quina casa vivien?

La bodega

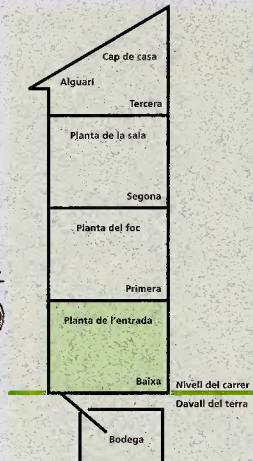
A la bodega, s'hi estave molt fresquet. S'hi guardaven els tonells de vi i la carn fresca, perquè no hi havie ni llum ni nevera elèctrica.

en quina casa vivien?

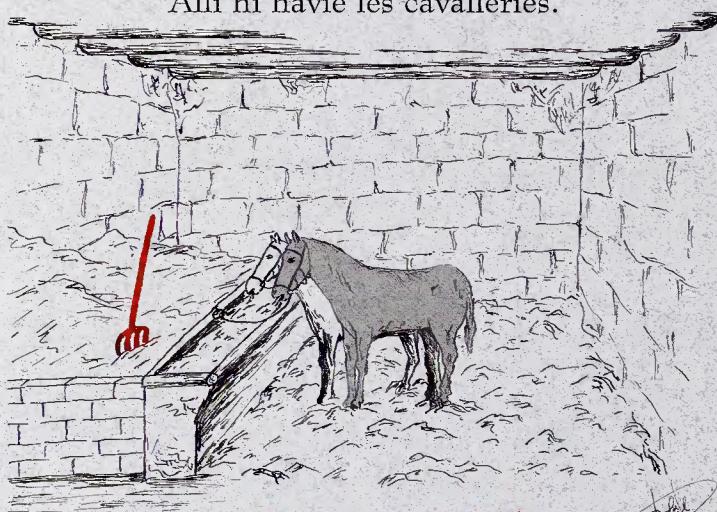
Planta de l'entrada

L'entrada servie per a emmagatzemar ferratges, arreus, i eïnes de llaurança.

L'estable o corral

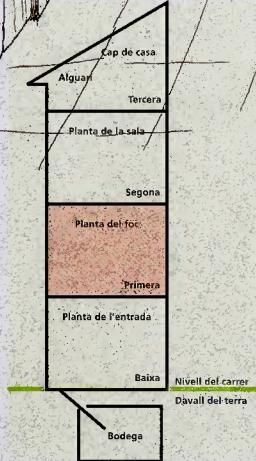
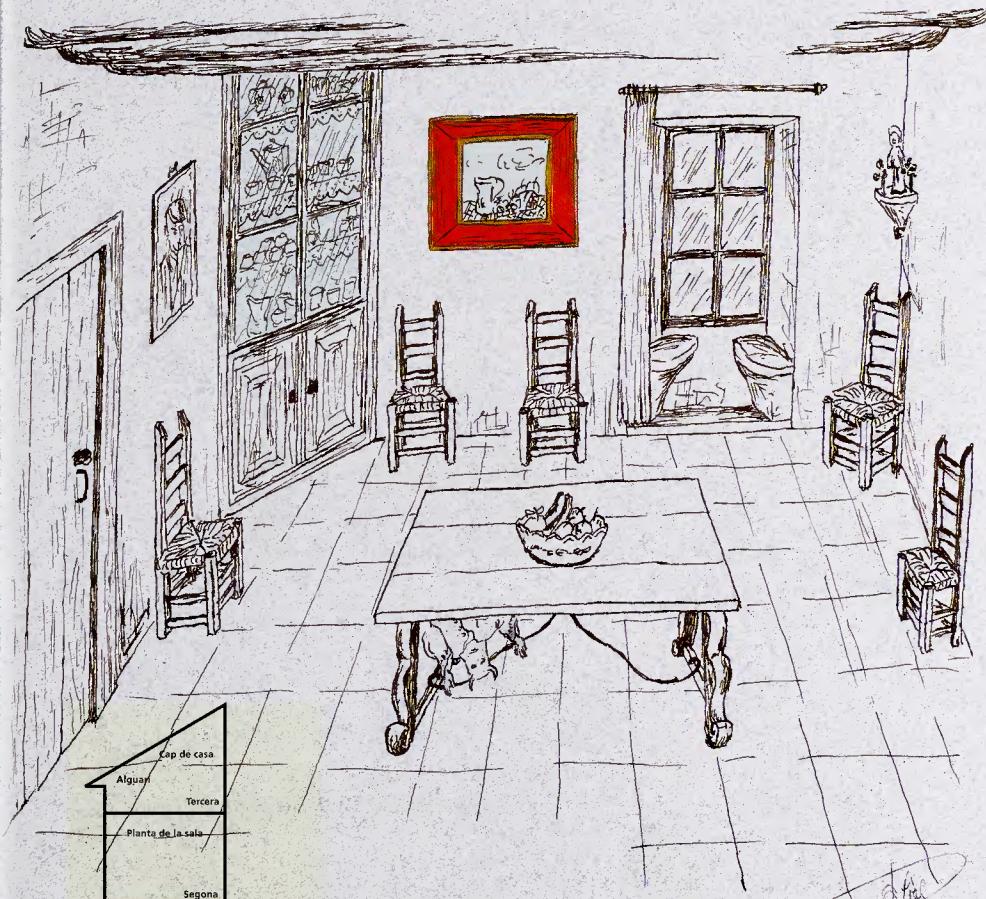
A l'estable o corral hi havie una pallissa menuda.
Allí hi havie les cavalleries.

en quina casa vivien?

Planta primera – Planta del foc

El menjador

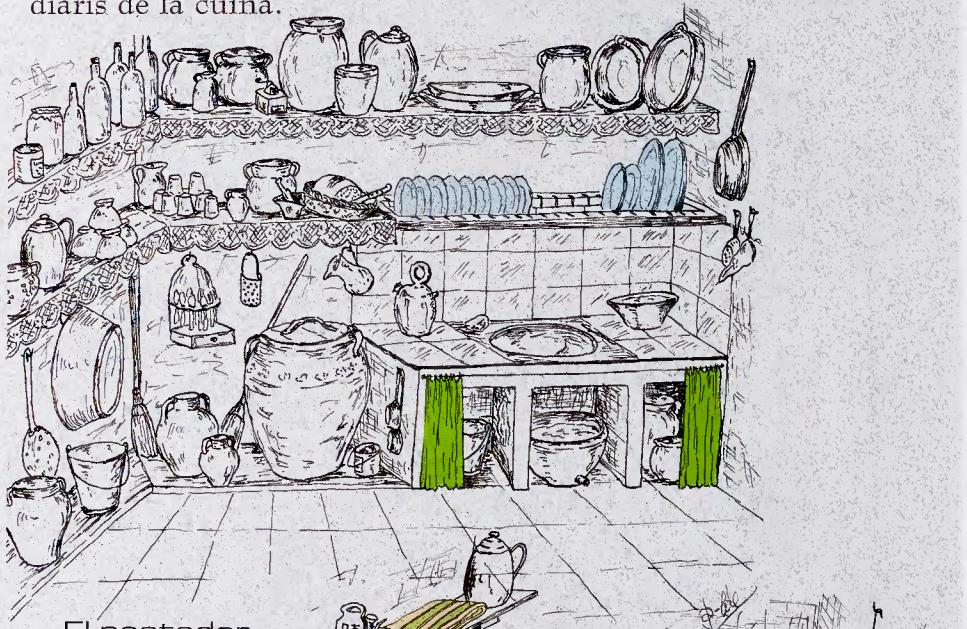
A l'armari de racó,
hi tenien tota la vaixella bona.

en quina casa vivien?

Planta primera - Planta del foc

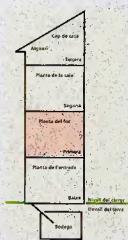
La fregadora

A la fregadora, hi podies trobar molts dels utensilis domèstics diaris de la cuina.

El pastador

Al pastador,
s'hi guardave
la farina i s'hi
pastave el pa.

en quina casa vivien?

Planta primera – Planta del foc

La llar de foc

Era l'única habitació calenta de tota la casa. Allí hi havia el foc i la xumenera. Es cuinava i es reunia tota la família. Moltes vegades es contaven contalles i contes.

Utensilis del foc

La majoria de les planxes de la xumenera duen gravada la imatge de Sant Miquel, símbol del triomf sobre el dimoni, rei del foc.

Mànec de fusta

Teixit de palma

Bufador

Manxa

Planxa de la xumenera

Cavallet

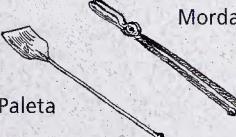

Ròdafoc

Planxa de terra

Mordasses

Paleta

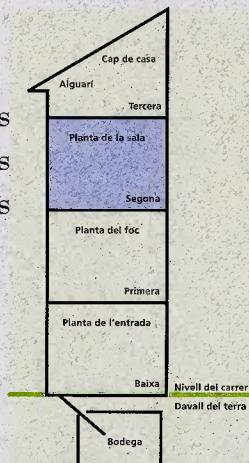

en quina casa vivien?

Segona planta

La sala

La sala ere l'habitació més espaiosa i més ben decorada i moblada. Ere la part més noble de la casa, i allí es feien les celebracions familiars i els grans esdeveniments.

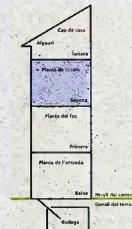
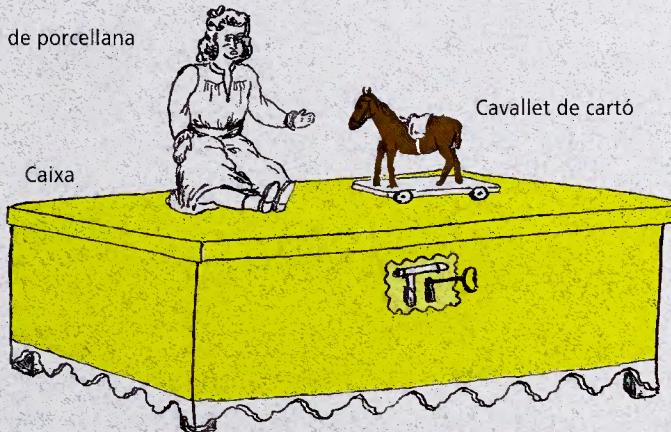
en quina casa vivien?

L'alcova

Les alcoves eren les habitacions per a dormir: No hi havia porta i una cortina les separava de la sala.

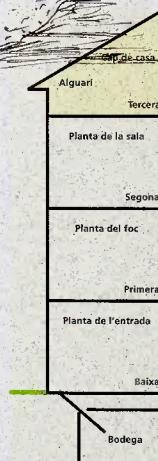
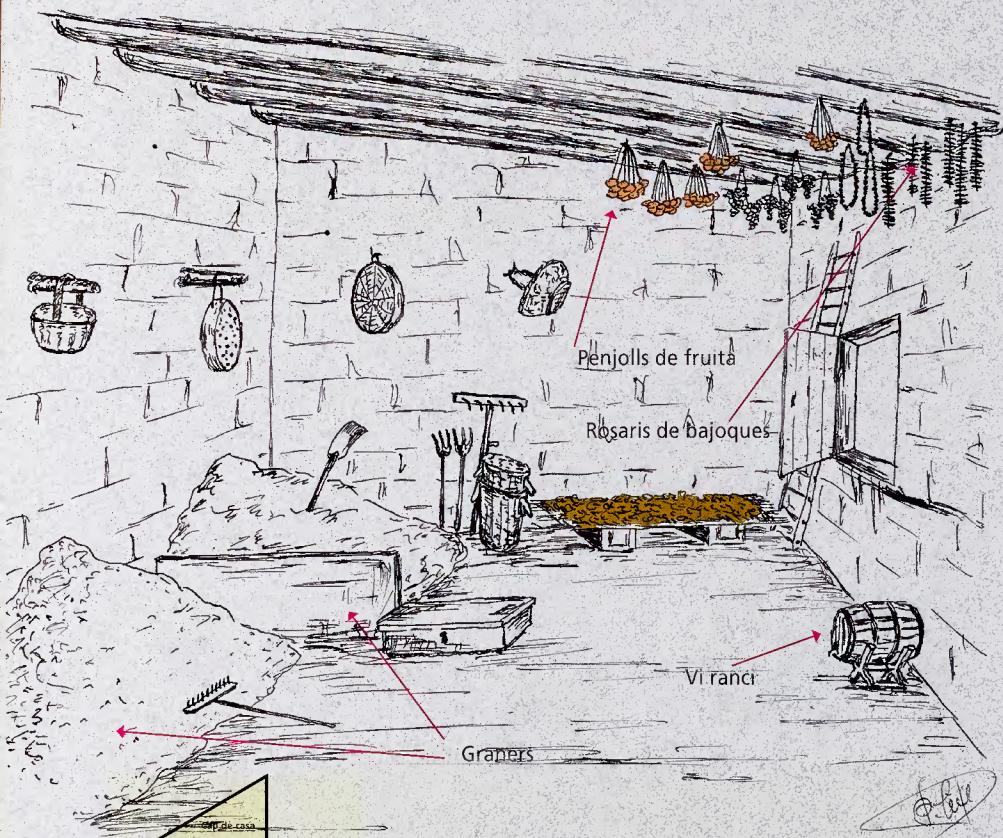
Nina de porcellana

La caixa ere un moble que es ficave a l'alcova o a la sala. Servie per a guardar roba.

en quina casa vivien?

Planta tercera - Cap de casa

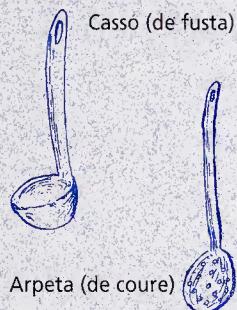
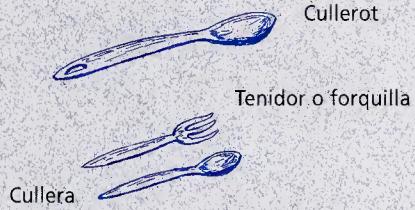
Davall de la teulada hi ha el cap de casa, golfes o esgorfes. Feie de graner i magatzem dels productes del camp.

en quina casa vivien?

Quins utensilis tenien?

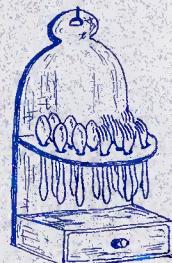
Utensilis de la casa

Antigament, els coberts eren de fusta. Després van ser d'alumini i d'alpaca. A les cases riques s'utilitzaven coberts de plata.

El cullerer

Servia per a ficar-hi a dins, ordenades, les culleres i tenidors. Era de fusta.

Utensilis de terrisseria

Els topins

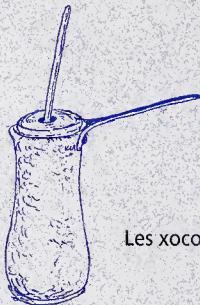

Els gibrells

en quina casa vivien?

Quins utensilis tenien?

Utensilis de coure

Les xocolateres

Utensilis de sarga

La caragolera

La cistella de tap

Utensilis de vímet

La balança

en quina casa vivien?

Quins utensilis tenien?

L'aigua

Els barrals

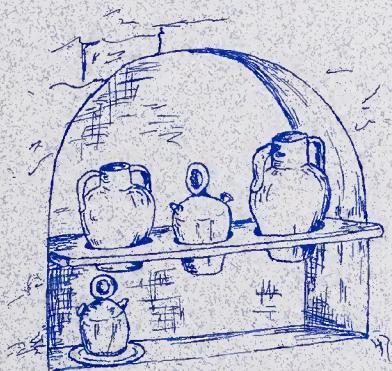
Les pitxelles

Les escudelles

Els cànters

Pitxellers

Com és casa teua?

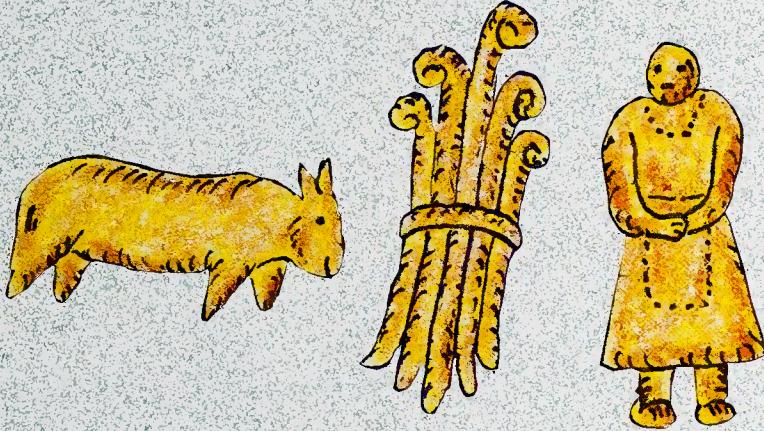
Dibuixa la teua habitació i tots els teus joguets preferits.

Investiga i dibuixa els utensilis que tens a casa teua.

Fa un mural d'any
al matarranya.

Fa un munt d'anys
al Matarranya ...

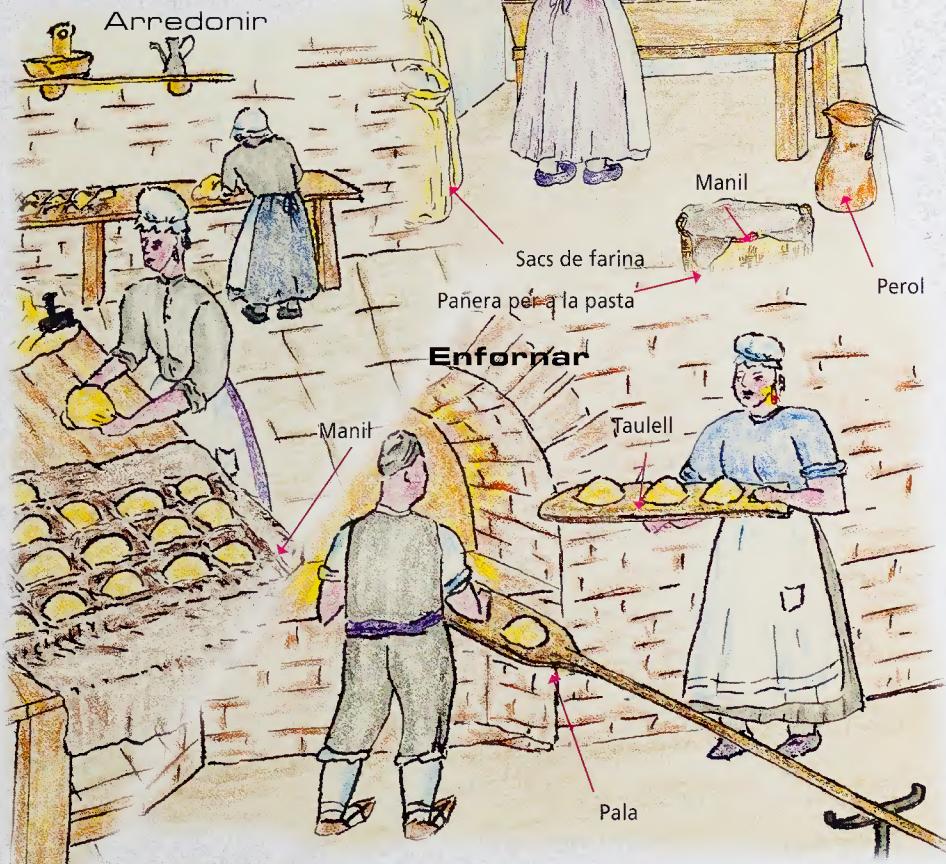
què menjaven?

què menjaven?

Vols fer pa?

Abans tothom es feie el pa a casa. Generalment, les dones pastaven dins la pastera. Després s'arredonie el pa i al final s'enfornave.

què menjaven?

Fent coquetes i figuretes

Quan es pastave es
feien coquetes de
pasta a la paella.

Eres un xiquet?
Et tocave un bou de pasta.

Eres una xiqueta?
Et tocave un ram o una nina.

què menjaven?

Pa de figues

El mes de setembre
es posaven a assecar
les figues a les
eres damunt dels
canyissos.

Es feien els pans
de figa a la premsa
barrejant-hi gallos
de nous, d'ametlles i
anissets.

També es feien unes altres postres per a
l'hivern. El tarró de pobre ere una figa
amb una ametlla a dins.

què menjaven?

Coca follà

Quan s'acabava la collita d'olives, per celebrar-ho es feie una coca follà o cóc amb mel.

què menjaven?

Trebballar al carrer

Les dones,
moltes vegades,
treballaven
al carrer.
A vegades
escarrassaven
bajoques, feien
rosaris de serveis,
empaperaven
clàudies i
andrinos, i unes
altres vegades
apedaçaven roba.

Penjolls de fruita

Al cap de casa,
a l'algofra, es
penjaven els
penjolls de
mançanes, raïms,
peres...
Tot s'ho
menjaven a
l'hivern.

què menjaven?

La matança del gorrino

Per la matança del *gorrino* es reunie tota la família. Quan es feie el mondongo, tots hi feien falta: grans i menuts.

què menjaven?

Quinze dies després de la matança...

Es fonien els sagins del gorrino i es feie la mantega. La resta de mantega que no s'acabave de fondre s'anomenave xixorretes i s'aprofitave per a fer la coca ensaginada.

L'enquerreta ere molt bona i es feie fregint la costella, el llom, els xoriços i les borrifaldes.

L'adob es conservave amb oli.

què menjaven?

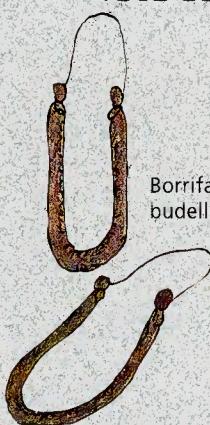

A les amistats i als vellets pobrets se'ls donave un poc de *gorrino* i sang amb ceba.

què menjaven?

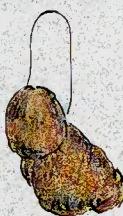
Tots estos embotits es couen a la caldera

Borribalda de
budell prim

Borribalda de
budell gros

Borribaldot

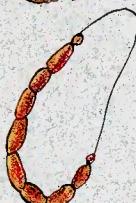

Botifarra negra
confeccionada
amb sang,
carn i espècies

Llenguanissa feta amb
carn de llom

La llenguanissa no es
coie, es deixave assecar

Xoric fet amb carn
de gorrino, una
mica de cansalada
i espècies

Borribaldeta per
als xiquets

També podem menjar la borribalda d'arròs i la güenya.

Els cuixots

Primer s'havie d'apretar el cuixot i l'espàtlot perquè no quedare ni una gota de sang. Després se salaven i es ficave pebre als espàtlots i als blancs de la cansalada. Un camí salats, s'embolicaven amb un llençol blanc i damunt es pòsava pes: sacs de blat. Se'n deie la mortalla del gorrino.

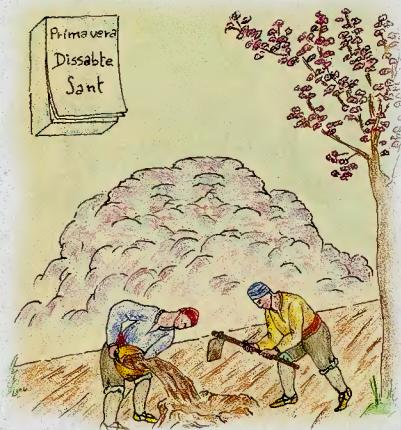

què menjaven?

Els cultius

Abans de plantar miraven el calendari, les llunes i els sants.

Les carbasses
El Dissabte Sant
se sembraven les carbasses.

Els melons
Es feien el 3 de maig,
per a Santa Creu.

Els fesols

El dia 10 de juliol
ere Sant Cristòfol:
Sant Fesoler.

Al voltant d'esta data
se sembraven els fesols.

què menjaven?

Les borraines

Se sembraven el 16 de juliol, per a la Verge del Carme.

Les faves

Se sembraven el dia de Sant Francesc d'Assís, el 4 d'octubre: Sant Faver.

Diuen que per a Tots Sants no es pot sembrar perquè es cuque la llavor i ix malament el sembrat.

Hi ha un refrany que diu:
«Si vols tindre bon sembrat no sembros per a Tots Sants,
sempre per a Sant Climent»
(al voltant del 23 de novembre).

Quins són els teus menjars preferits?

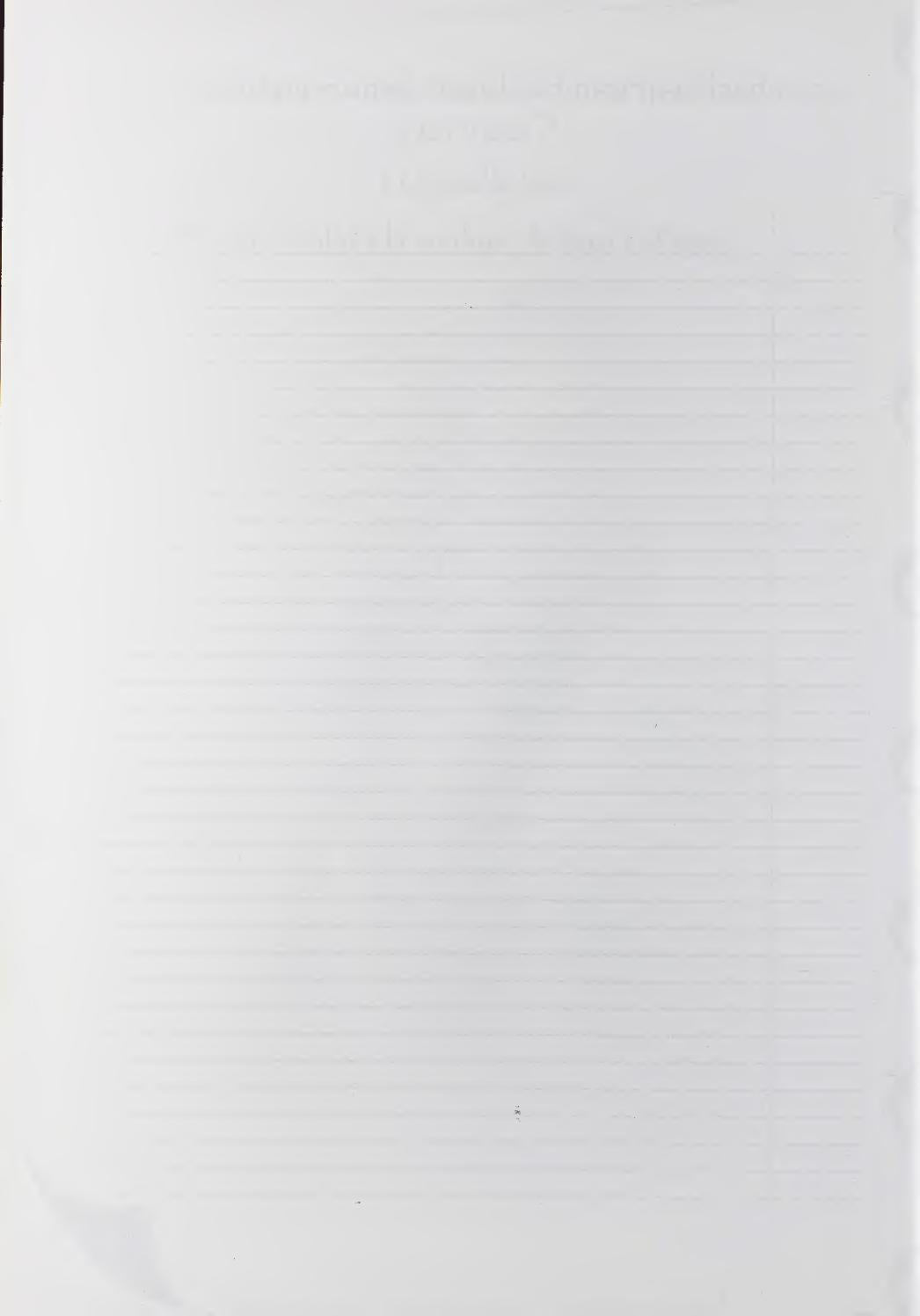
Dibuixa'ls tots.

No t'oblidis la verdura, la carn i el peix.

Explica'ns com fas els teus menjars preferits.

A set of horizontal green handwriting lines for practice. A vertical red margin line is positioned on the left side. The lines consist of a solid top line, a dashed midline, and a solid bottom line, providing a guide for letter height and placement.

Fa un munt d'anys
al Matarranya...
com es curaven?

com es curaven?

Si es feien mal

Si es feien mal a un dit o s'havien pegat una tamborinada, perquè no els fere tant de mal, els bufaven el mal i els repetien la cançoneta. Prompte, prompte els passave tot.

Si et fas mal, ho pots provar.

com es curaven?

Per als refredats

Feien xarop de figues negres bullides, vi i mel. També feien xarop amb flor de malva, nous, clofolls d'ametlla i figues blanques. Primer es bullie tot, després es colave i es prenie ben calentet.

com es curaven?

Per al mal de gola

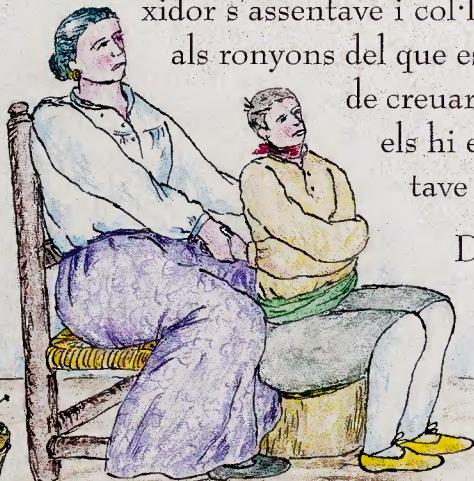
Si els feie mal la gola posaven segó, acalentat a la paella, dins d'un mocador enrotllat i ben lligat, preto al coll. També ere costum ficar dins del mocador cendra calenta.

Si tenien angines

Les angines s'havien de cruixir.

Per a fer desaparèixer les angines les havien de cruixir. El cruixidor s'assentave i col·locave els genolls pretos als ronyons del que estave dolent. Este havie de creuar els braços. El cruixidor els hi estirave fins que s'escoltave un croc, un cruixit.

De seguida desapareixien les angines. Si estaven amb pus, el cruixit es feie moltes vegades fins que el que estave dolent trobave millora.

com es curaven?

Si s'estave enfitat

Si hi havie un xiquet que no podie anar de ventre, se li ensalivave la part baixa de l'esquena a l'altura de la cintura i se li pessigave la pell. Quan els feien això, els trencaven o cruixien.

Si tenien un mussol

Si els sortie un mussol a l'ull només calie anar a una casa cantonera on hi visquere una dona que es diguere Maria i cridar ben fort: «*Tia Maria baixo el cresol, que aquí detrás de la porta li dixo el mussol*».

com es curaven?

Curar de gràcia

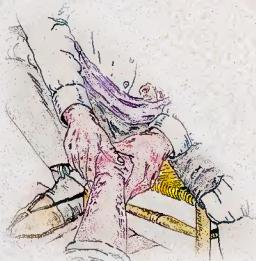
Hi havie gent que tenie gràcia per a curar. Podien curar moltes coses. Abans de fer la cura, els curanderos se senyaven i resaven. Podien curar de gràcia els que naixien el 25 de març, dia de l'Encarnació, si este dia coincidie amb el Dijous Sant.

Curant el genoll

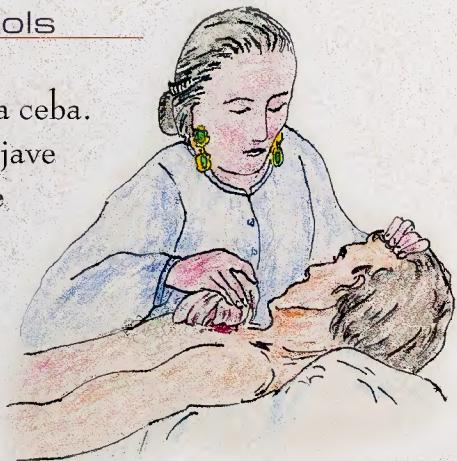
Explorant l'estòmac

Curant el canyell

Per ferides i malitxols

Es rostie a les braces del foc una ceba. Se li feien uns tall, s'unglejave perquè eixire el suc i es posave a la ferida.

com es curaven?

Si es feien un burroco

Si s'havien pegat un cop
i els havie sortit un
burroco o mórgola,
els lligaven un gos
gord ben preto.

Medicina popular, tradicional i naturista

Oli d'oliva

En dejú, servix per a purgar.

Malva

En tisana, ablanix la tos.

Timó

Servix per a rentar les ferides i curar les
inflamacions.

Saüc

Va bé per a curar les angines, la faringitis,
l'estomatitis i les inflamacions de les genives.
Servix per a rentar els ulls i traure les taques
de la pell. Les fulles són purgants. Les flors
collides a la primavera, en infusió, fan baixar
la febre.

com es curaven?

Ruda

Conserve la salut, baixe la pressió arterial i facilita la menstruació.

Poliol

És un tònic estomacal. Fa passar el mal de panxa.

Te de roca

En infusió, va bé per al ventre, com a estomacal i per al mal de fetge.

Jonc

La part blanca del junc, que està sota terra, servix per a rebaixar la sang, es bull i es pren en dejú. Els xiquets el xupen moltes vegades quan van pel riu. Es pele i es xucle només la part blanca, de davall la terra.

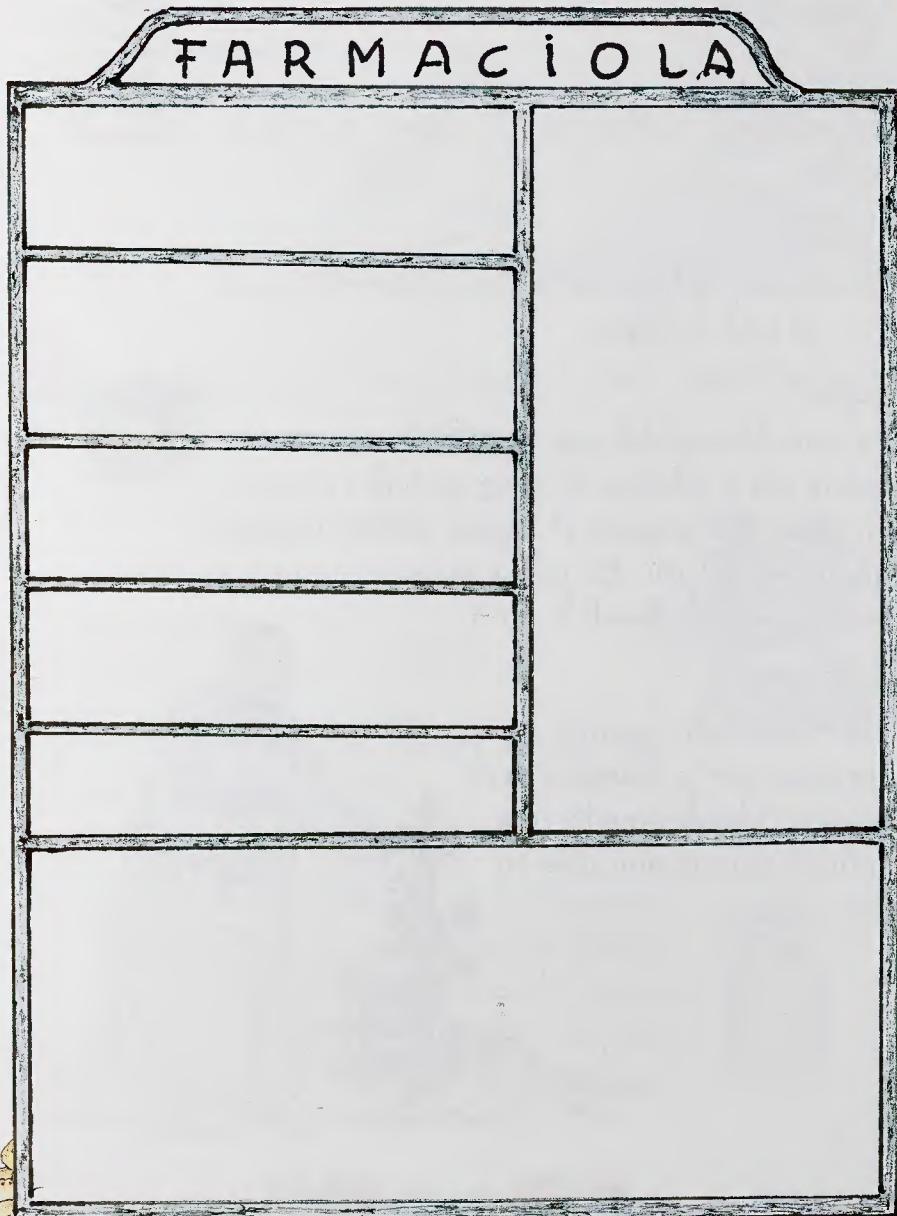
Freixera

Les fulles són laxants i els fruits servixen per a l'artrosi i el reuma. S'ha de prendre una infusió durant nou dies en dejú.

I a tu, com et curen?

Dibuixa en esta farmaciola tot el que creguis que ens pot fer falta en cas de necessitat.

Saps algun remei curatiu que et facin a casa?

Pregunta a la teua família i anota'l.

Fa un munt d'anys
al Matarranya ...

en què treballaven?

en què treballaven?

Les dones feien sabó per a llavar la roba

La majoria de les dones treballaven atenent la família, en les tasques de la casa i ajudant al camp.

Les dones anaven a buscar cendra al saltu per a fer sabó. La cendra servie per a passar la roba en bugada. La cendra té la part forta que porte lleixiu.

Per a fer sabó es bullie tot tipus de greix i oli d'oliva amb cendra.

Després s'escudellave en un gibrell. S'esperava que estiguere fred i es tornave a bullir. Al final s'escudellave en un motlle.

en què treballaven?

Llavanteria

La roba es rentava al safareig.

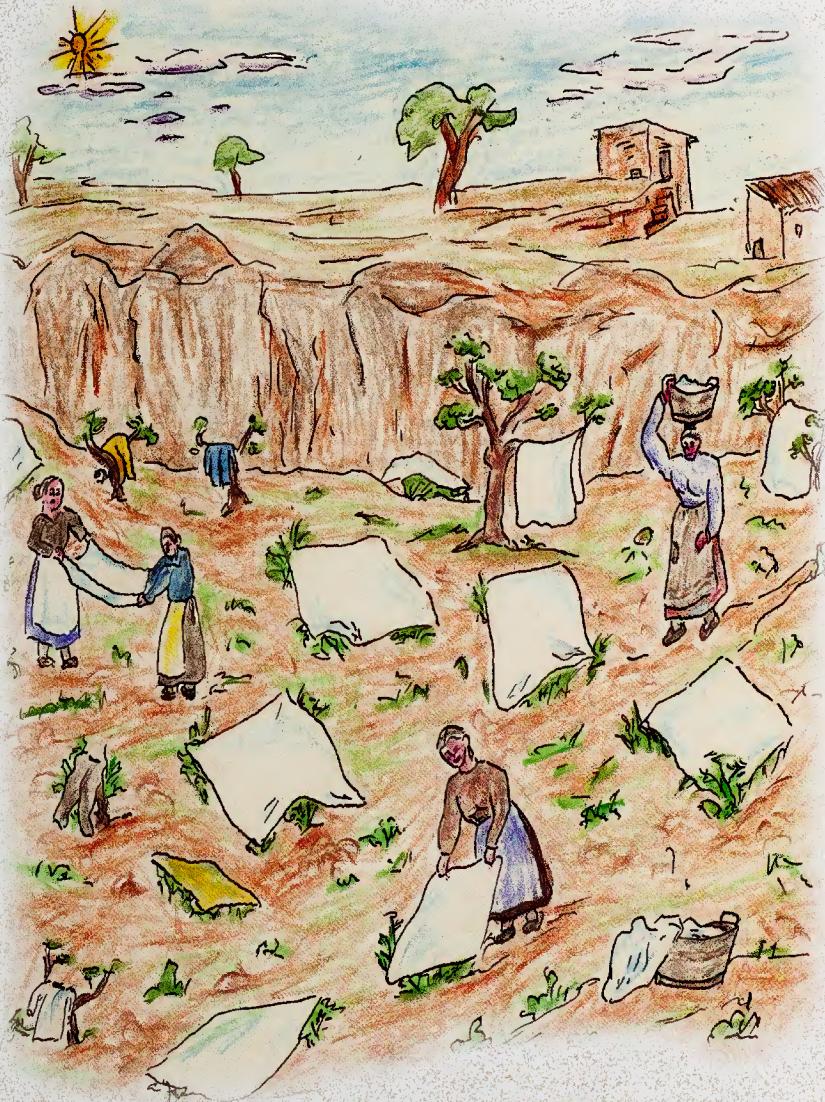
Posteriorment, la roba blanca es passava en bugada. Tota la roba es posava al cossi i es cobrie amb una tela anomenada el cendrer i s'hi ficave cendra. Llavors s'escaldave amb aigua i es repetie.

en què treballaven?

Estenent

Una vegada passada la bugada i aclarida, s'estenie damunt dels arbustos, perquè es deie que n'agafave l'olor.

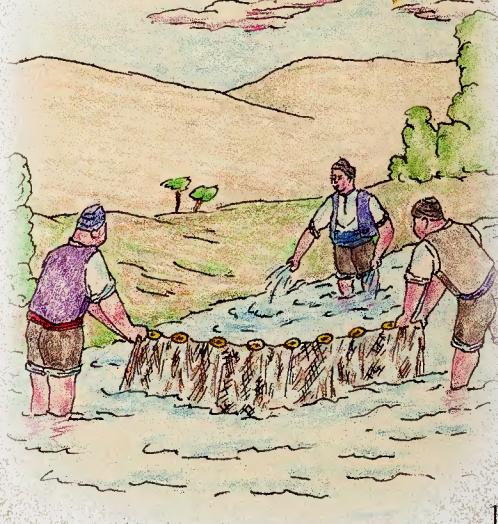
en què treballaven?

Pescant

Amb gambau

Els homes pescaven amb gambau al riu. S'arrossegave, i els peixos entraven a dins.

Amb madrillera

També, a vegades, pescaven amb madrillera. La madrillera era una xarxa que portava ploms a la part inferior perquè s'afondare, i a la part de dalt hi portava suros perquè suraren. La llançaven al regall i feien baixar els peixos de cara a la xarxa.

en què treballaven?

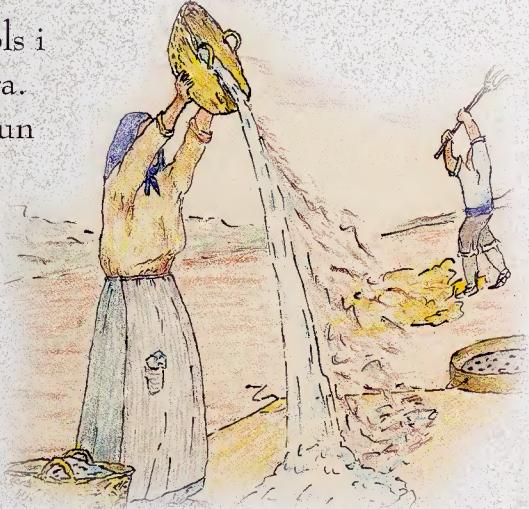
Esbatussant els fesols

Al setembre i a l'octubre s'esbatussaven els fesols a l'era. S'estenien perquè els escalfare el sol. Amb les forques li donaven cops i així s'obrien les bajoques i caïen els fesols al fons.

Ventant els fesols o cigrons

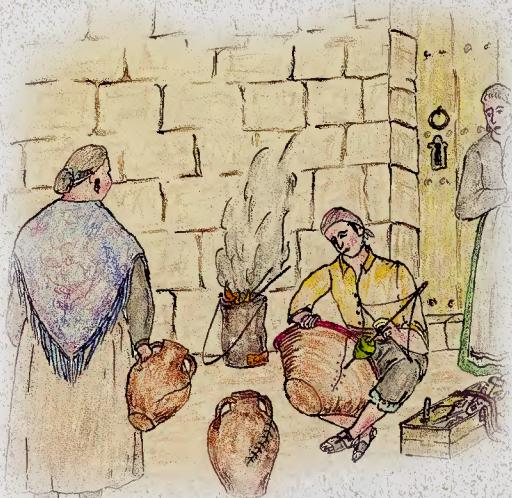
Després d'esbatussar els fesols i els cigrons es ventaven a l'era. S'arreplegaven els fesols en un cabàs, es llançaven a l'aire i caien a la borrassa estesa. El vent s'endueia la terra i la pols. Posteriorment es porgaven i quedaven els fesols i els cigrons completament nets.

en què treballaven?

El llauner o hojalatero

El llauner o hojalatero
arreglava cànters,
tenalles, gibrells i
estanyave orteres i
topins.

Els quinquillers

Els quinquillers feien
canvi de pells de
conills per botons,
agulles, vetes,
canutets de fil i
coses que les dones
necessitaven.

en què treballaven?

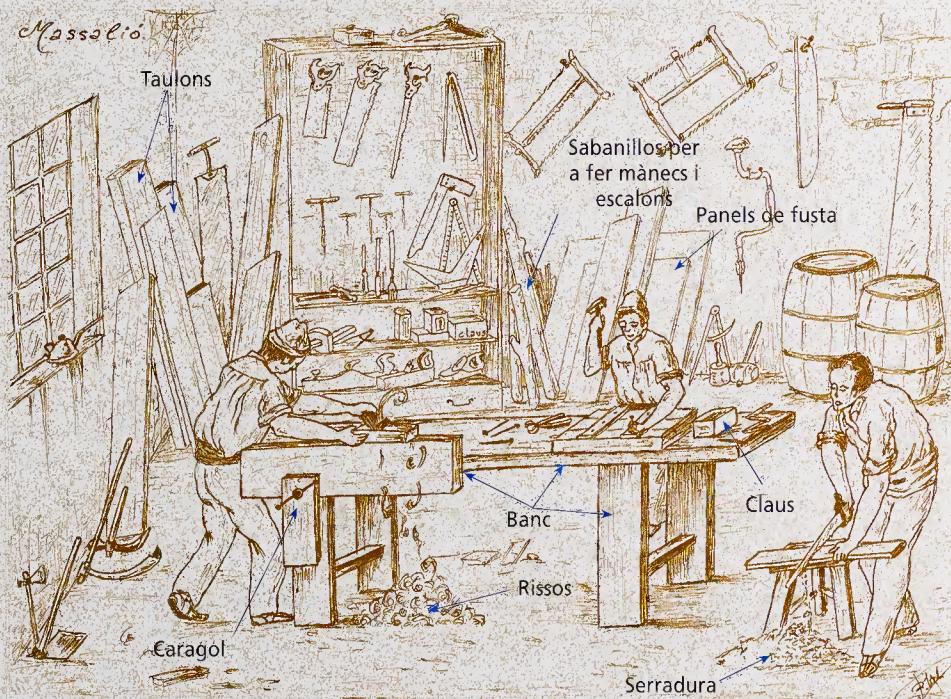
La fusteria

Als xiquets els agradava molt anar a la fusteria i a la ferreria.

Anaven a la fusteria, perquè els donaven fustetes i flocs per a jugar.

Molts homes treballaven de fuster.

Feien moltes eines relacionades amb els oficis del poble i del camp.

en què treballaven?

La fusteria

Eines per a manipular claus

Mordasses

Tòrnavis o *destornillador*

Claus de caragol o *tornillos*

Tatxes

Tatxa d'encanyissar

Clavets

Clau sense cap

Clau d'albarca

Eines per a tronçar

Serra tronçadora

Tronçador

en què treballaven?

La fusteria

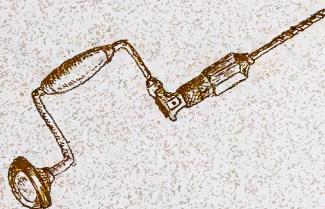
Eines per a barrinar i foradar

Barrina

Punxórru

Billamarqui

Eines per a ribotar i allisar

Garlopa

Guillaumer

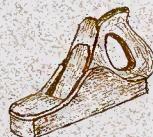
Raspa

Llima

Pedra d'oli

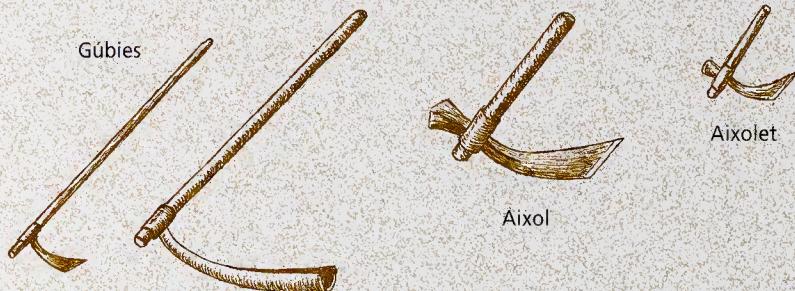

Ribot o cepillo

en què treballaven?

La fusteria

Eines per a rebaixar el gruix

Eines per a dibuixar i remarcar

Plantilles de cartó

en què treballaven?

La fusteria

Eines de muntar el carratell

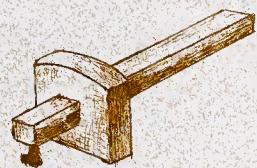
Carratell

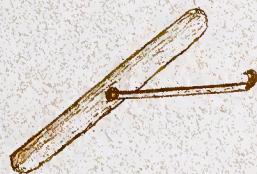
Témpano

Cercles

Dogues

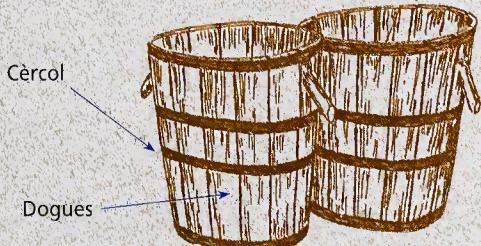
Calçador per a les calces
del carratell

Gat per a muntar carratells

Eines de muntar portadores

Portadores

Cercol

Dogues

Cornalera

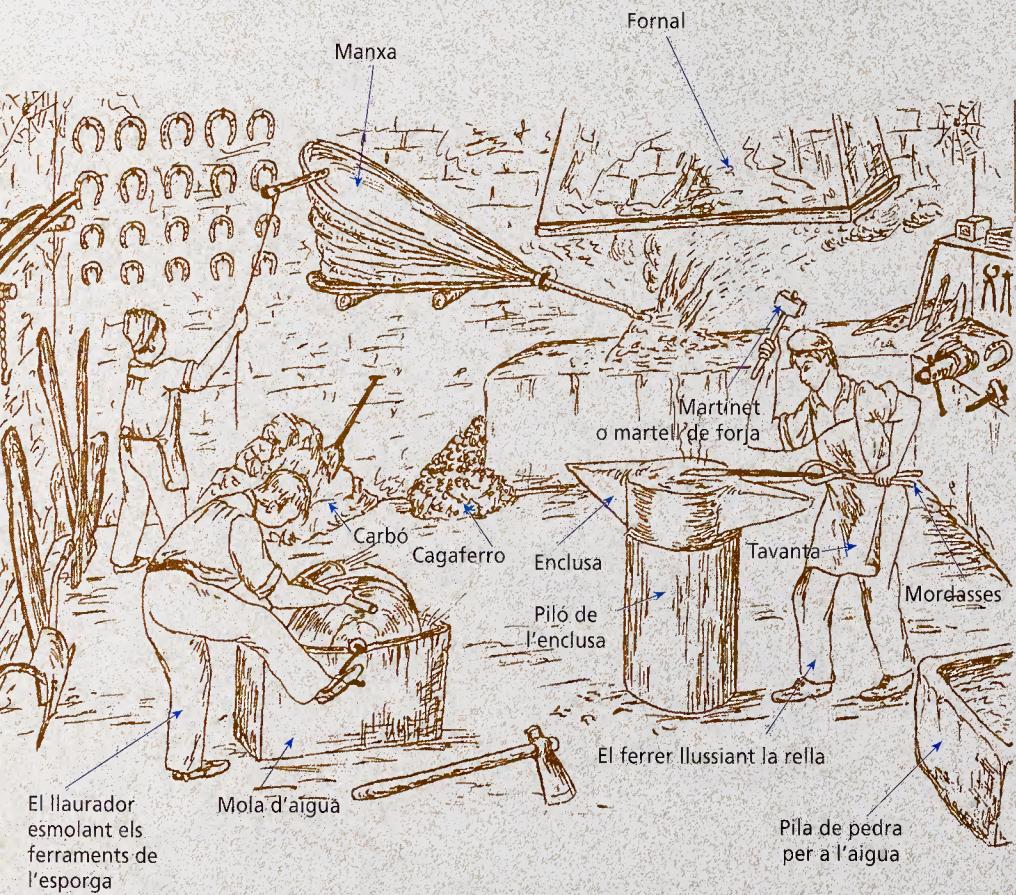

Molec per a fer portadores

en què treballaven?

La ferreria

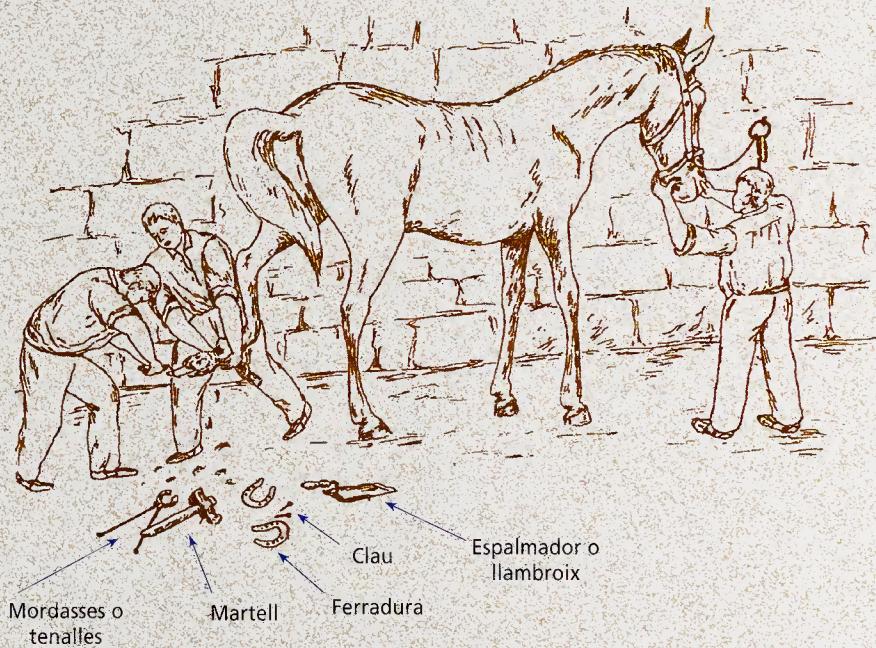
Es podie escoltar el so del martinet des de qualsevol lloc del poble. Del foc eixien unes espurnes molt grans. Als xiquets, els agradave agarrar el cagaferro, ferrets i ferradures velles per a jugar i fer casetes.

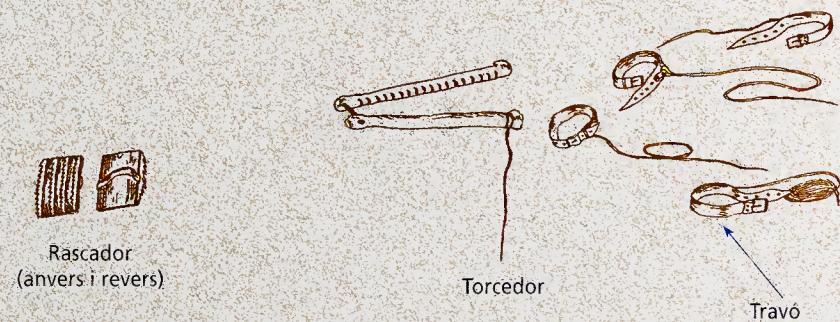
en què treballaven?

La ferreria

Ferrar l'animal

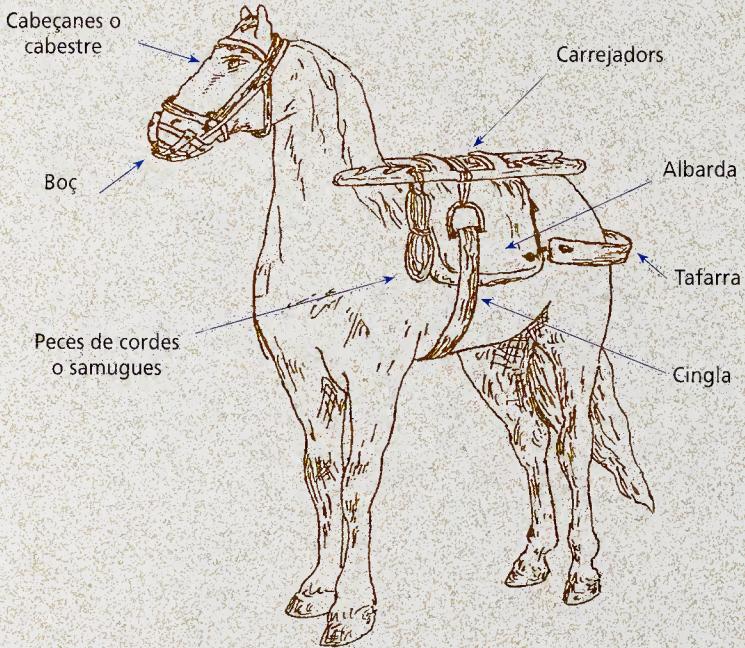
Travadors

en què treballaven?

Aparellar l'animal

Animal aparellat

Sària

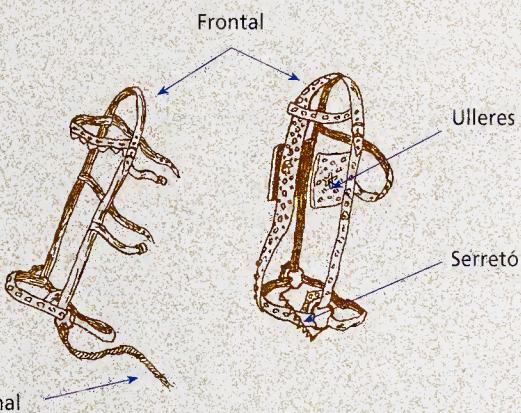
en què treballaven?

Aparellar l'animal

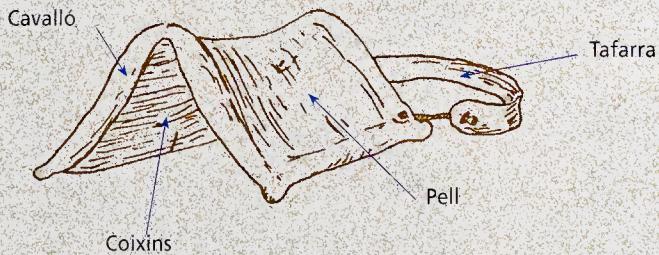
Cabeçanes o cabestre

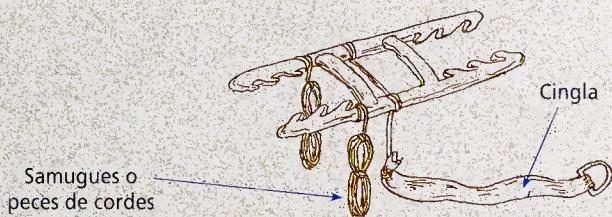
Cabeçó

Albarda

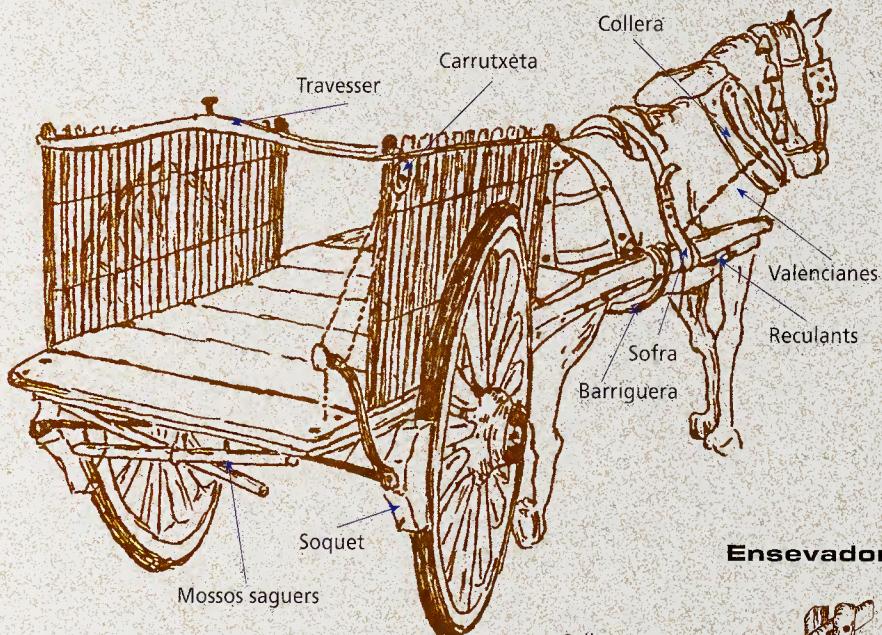
Carrejadors

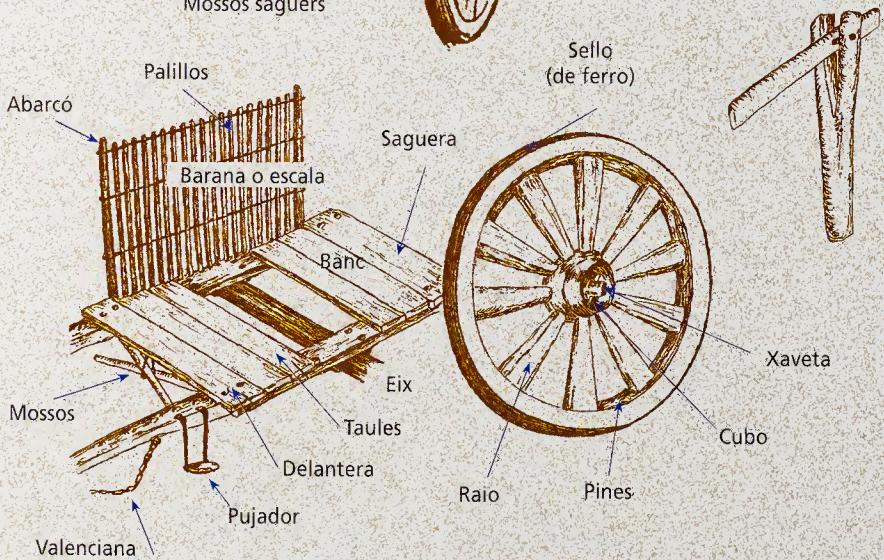
en què treballaven?

El carro

Animal de vares junyit al carro

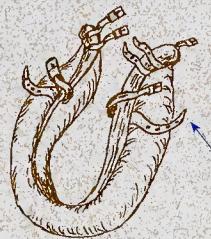
Ensevador

en què treballaven?

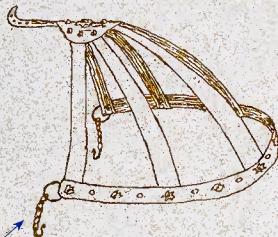
Aparells del carro

Collera

Frajalet o bencilló

Retranca

Reculant

Barriguera

Valencianes

Tiro de ganjos

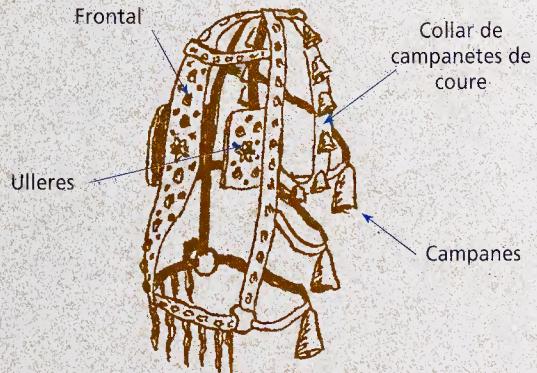
Silló

Sofra

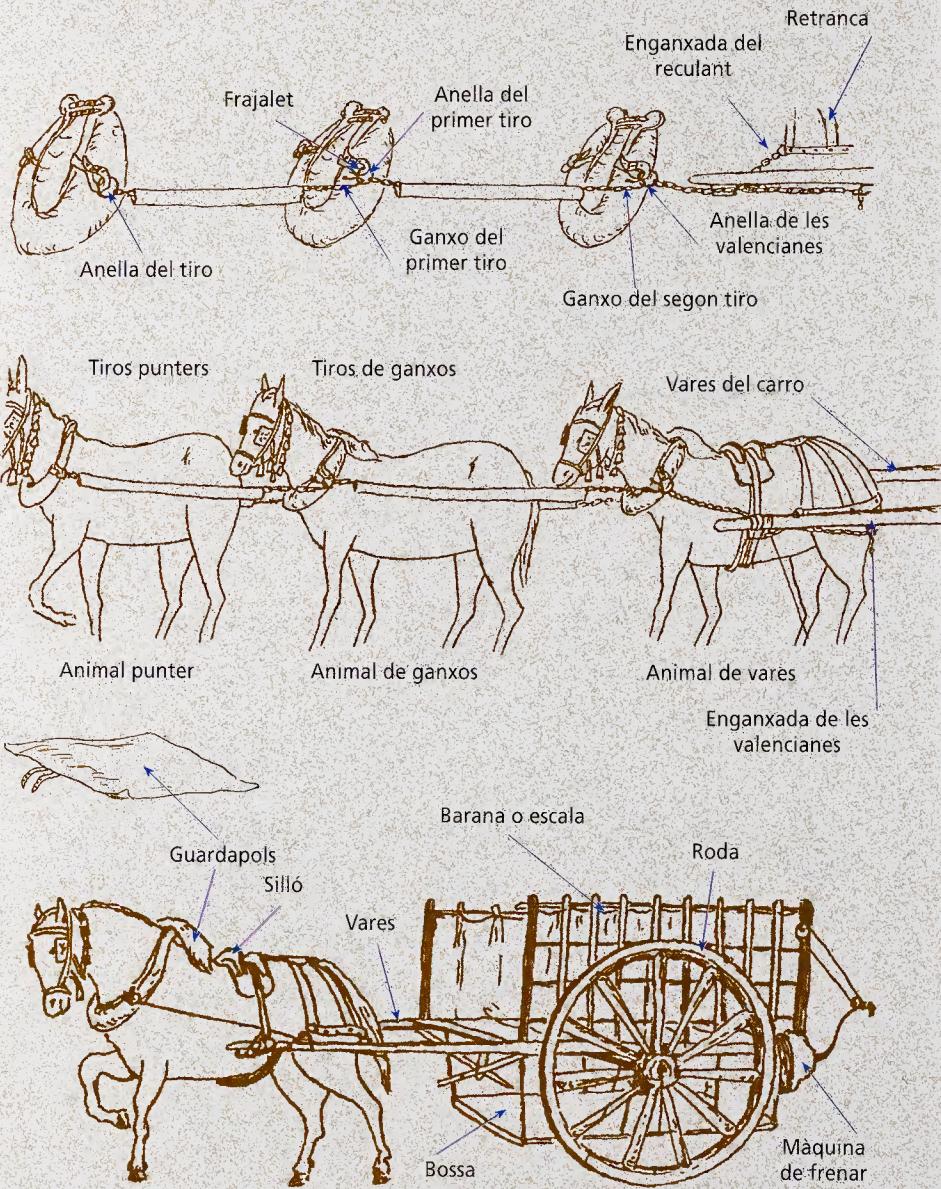
Coixí

Cabeçó amb campanes

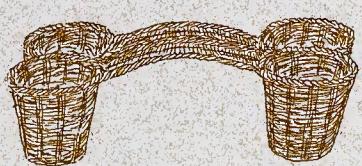
en què treballaven?

Junyir l'animal al carro

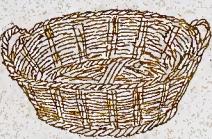

en què treballaven?

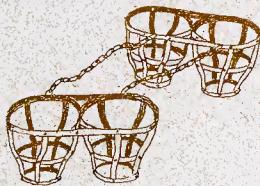
El transport

Argadells de vímens o vímets

Cartró, criva o crivell

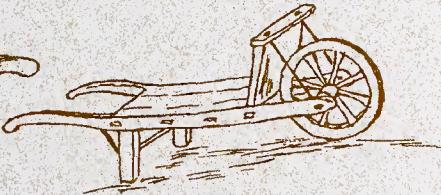

Argadells de ferro

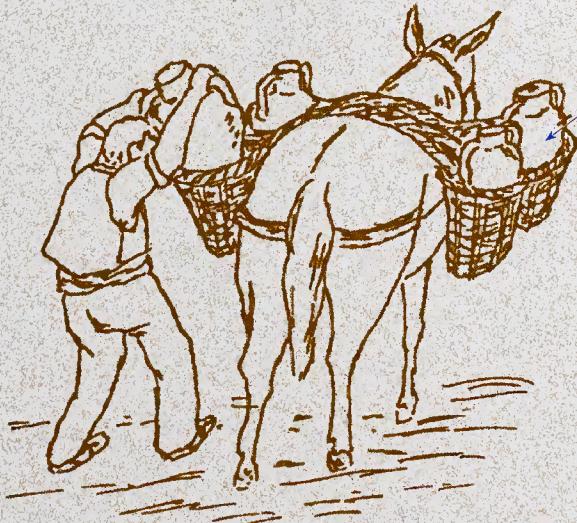
Carretons

Carretó sense baranes

Carretó de baranes

Cànter

en què treballaven?

Aparells per a la terra

Neteja del terreny

Falçó

Falçonet

Falçó de mànec llarg

Cavar i llaurar

Aixadella

Càvec

Càvec o
càvic de pües

Arpiolet-Aixadelleta

en què treballaven?

Reconstrucció per mitjà de pedra

Pica o picot

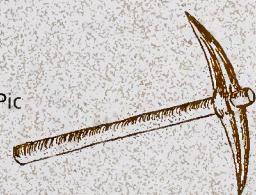
Perpal.

Perpalina,
perpalet o
palanqueta

Cassut

Pic

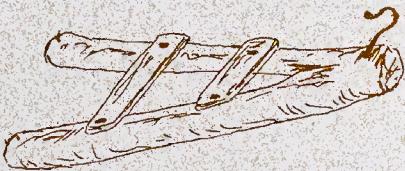

Tascó

Mall

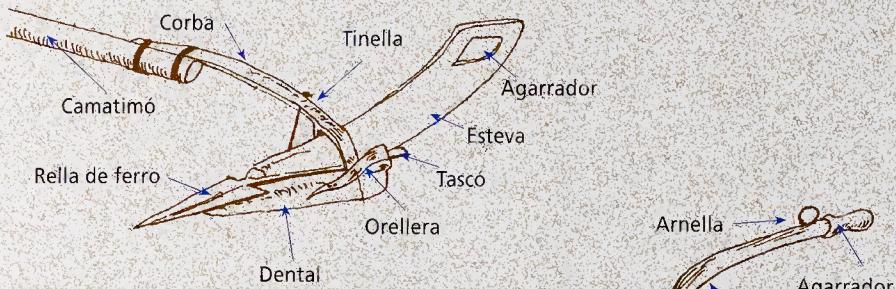
Estirassos

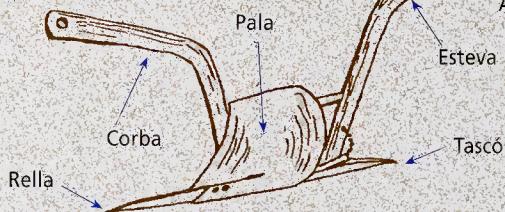
en què treballaven?

Aladres i forcats

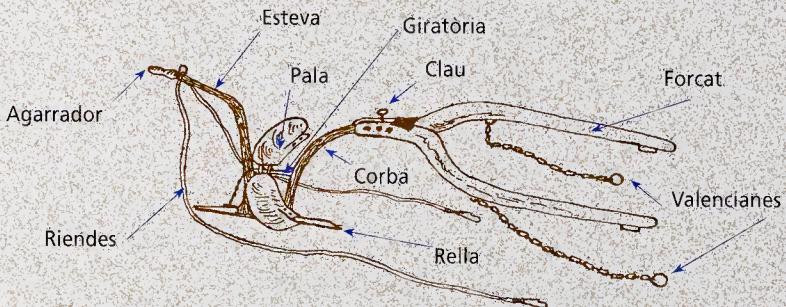
Aladre més antic: l'aladre romà

Aladro de pala fixa

Aladro de giratoria i forcat

Relles de ferro

Rella d'escut de l'aladro de fusta

Rella rodona de l'aladro de punxorro

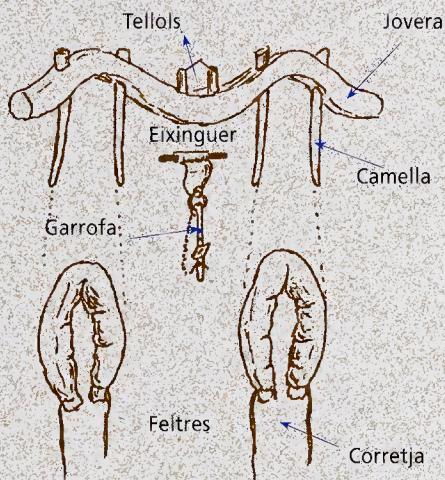

Rella de dos puntes dels aladres de pala fixa i giratoria

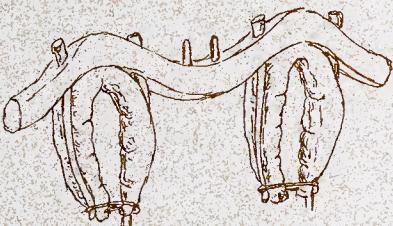
en què treballaven?

Aparells de llaurar

Jou

Jou junyat als fletres

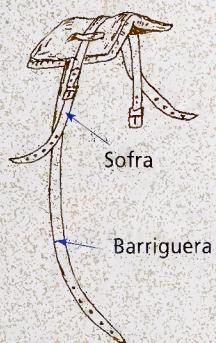
Feltre

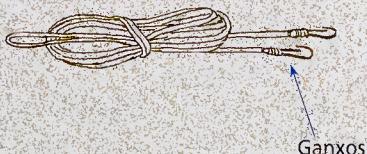
Camatimo

Silló

Riendes o samugues

Camelles lligades

Ganxos

Barriguera

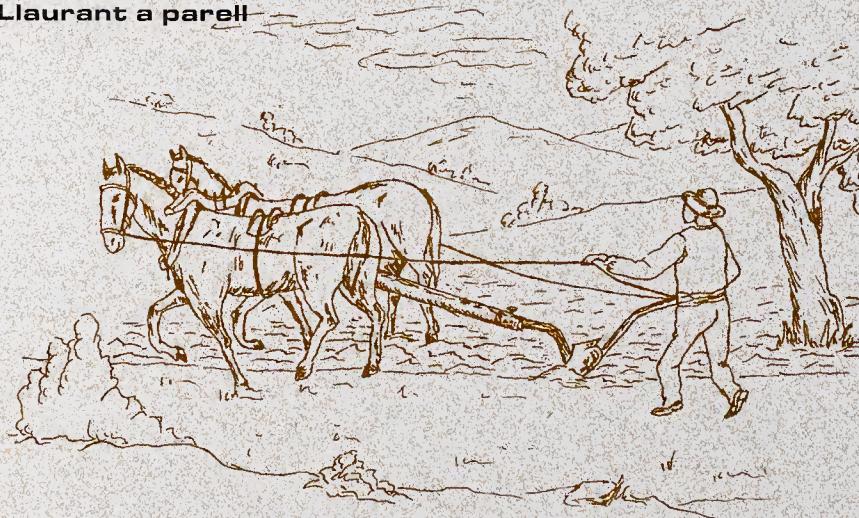
en què treballaven?

Conreus del camp

Llaurant a polligana

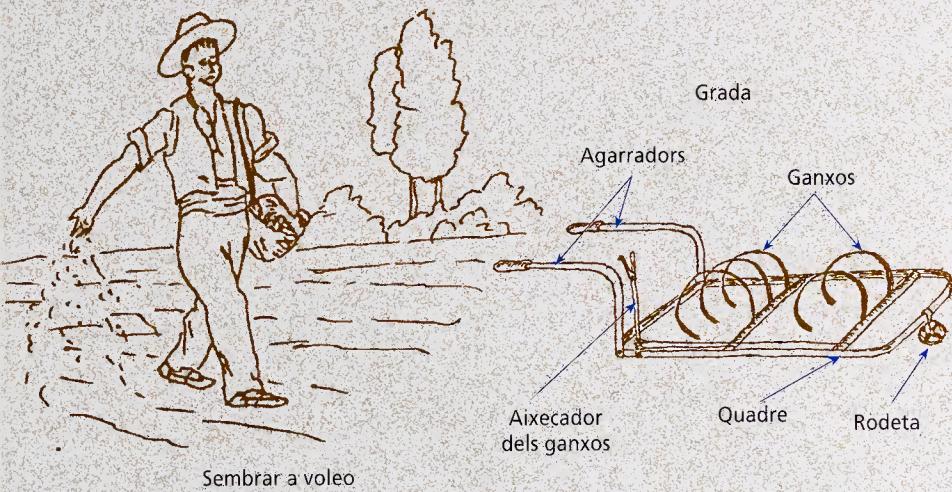

Llaurant a parell

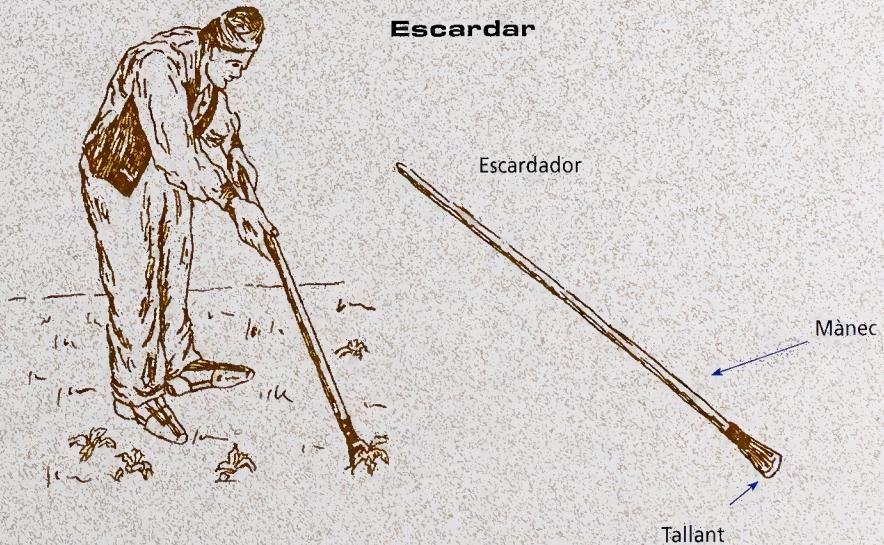

en què treballaven?

Sembrar

Escaradar

en què treballaven?

Segar

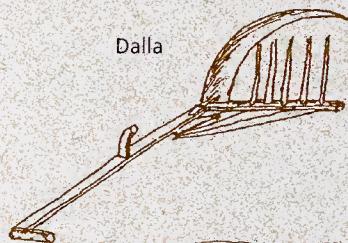
Segant amb falç

Falç

Soqueta

Dalla

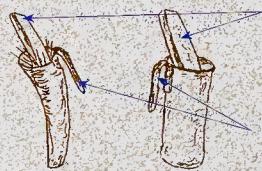

Segant amb dalla

Passar la pedra al tallant de la dalla

Pots i pedres d'esmolar

Pedrà
esmeril

Penjadors

Cuerno de
bou búidat a
l'interior

Pot de
còure

Enclusa de cresta

Martell

Enclusa plana

Mànec

Boca

Part que s'introduix a terra

Picar la fulla
per fer-li el tall

en què treballaven?

Fer gavelles

Raspallar

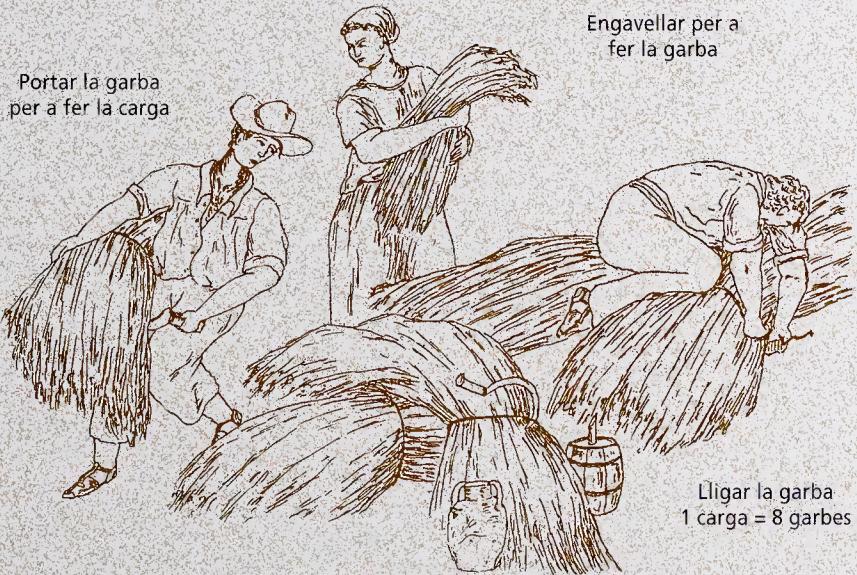

Rascle o raspall

Treballs de la sega

Engavellar per a fer la garba

Portar la garba
per a fer la carga

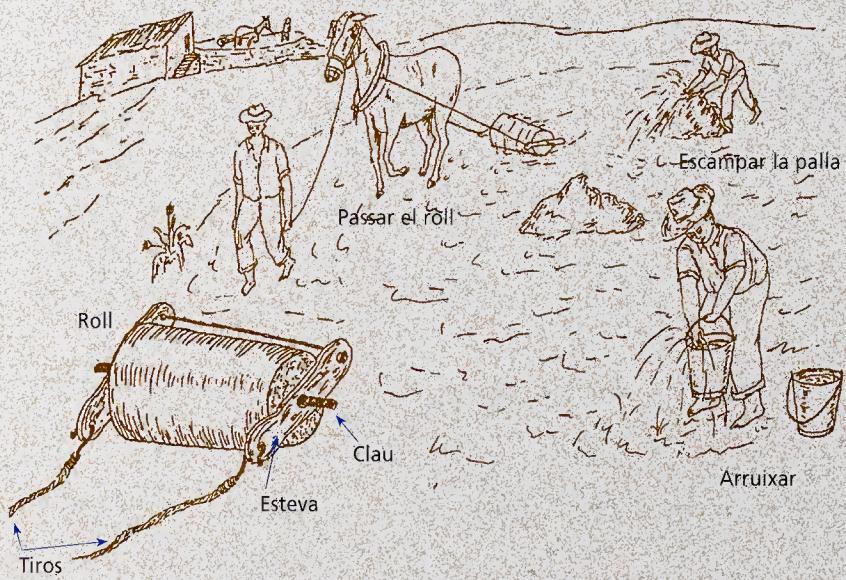
Lligar la garba
1 carga = 8 garbes

en què treballaven?

Carrejar o garbejar

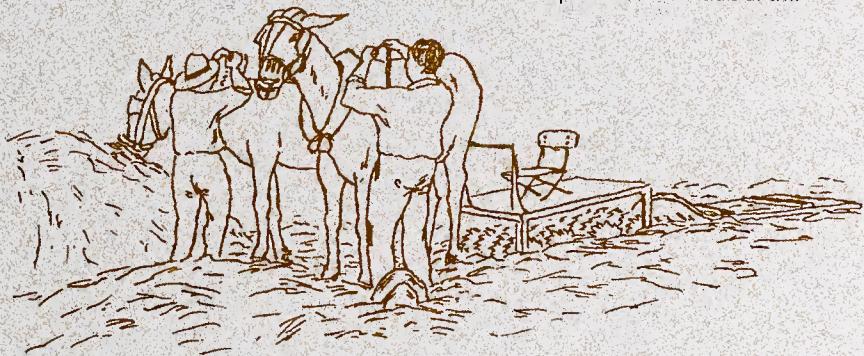
Rollar l'era

en què treballaven?

Batre

Aparellar els animals al trill

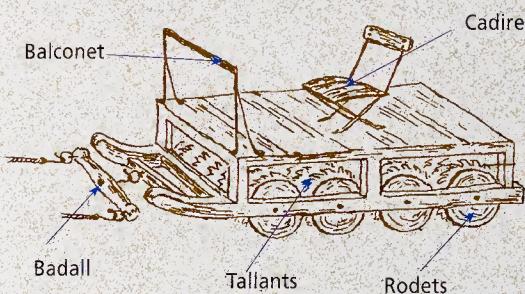
Tocar el trill

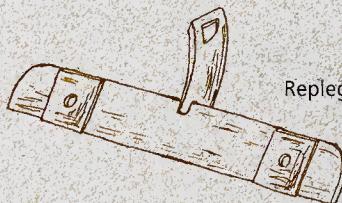
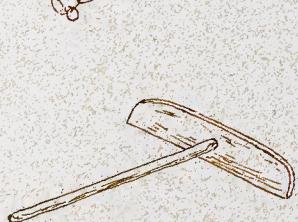
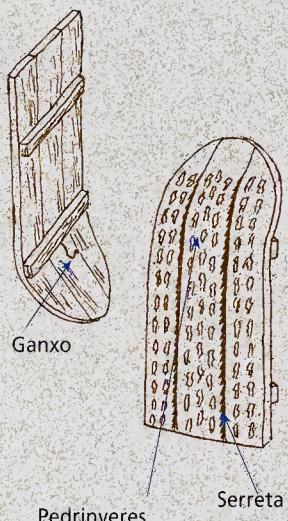
Girar la parva

en què treballaven?

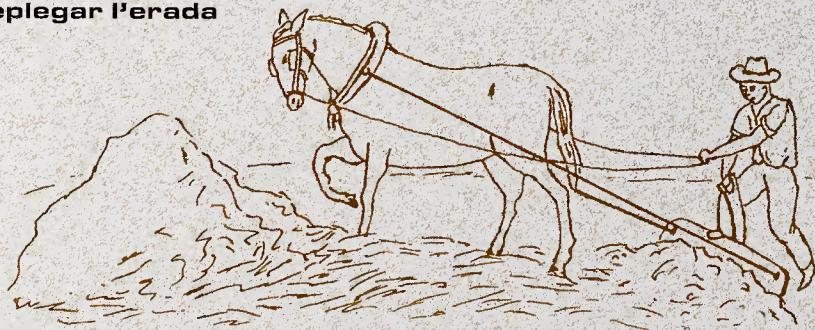
Trill de rodets o diable

Trill de pedrinyera

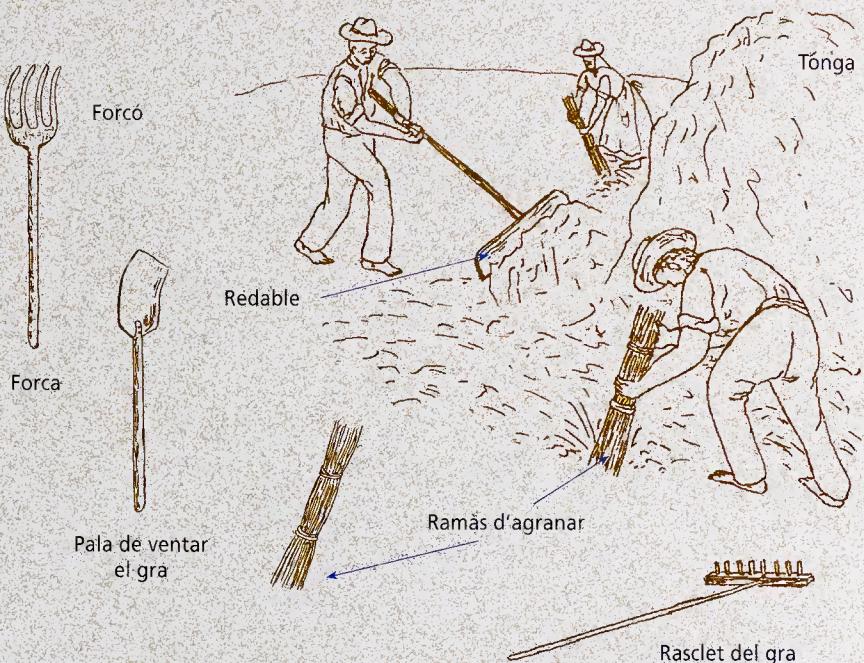

Replegar l'erada

en què treballaven?

Agranant amb el ramàs

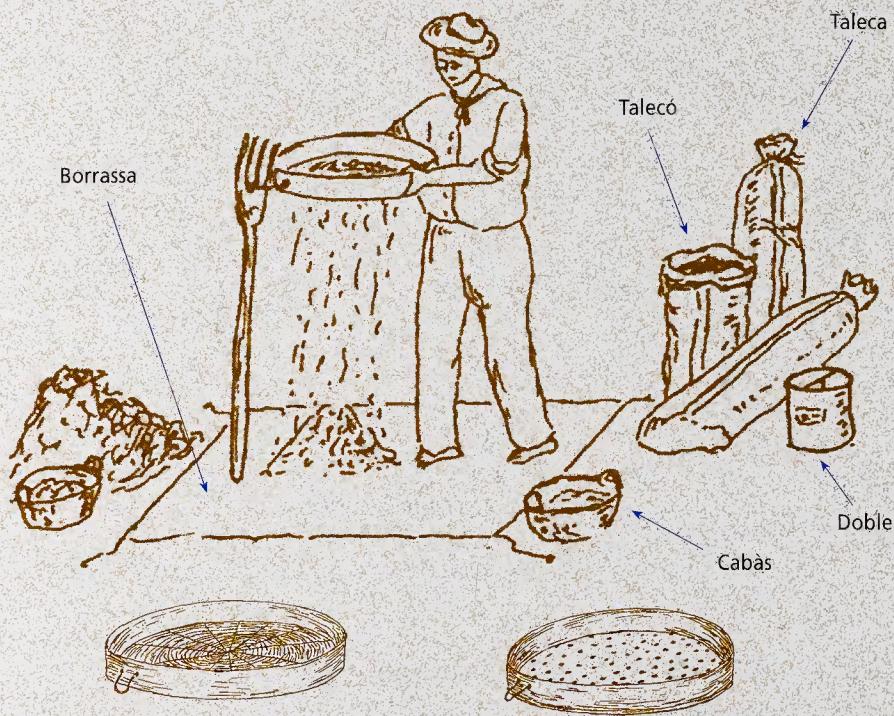
Ventant la palla

Apartant el gra

en què treballaven?

Porgar o ererar el gra

Eines de mesurar

Faneca:
(3 quartals)

Quartal
(4 almuds)

Almud
(1,88 litres)

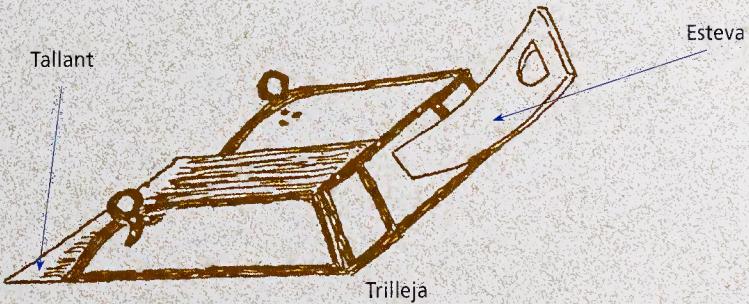
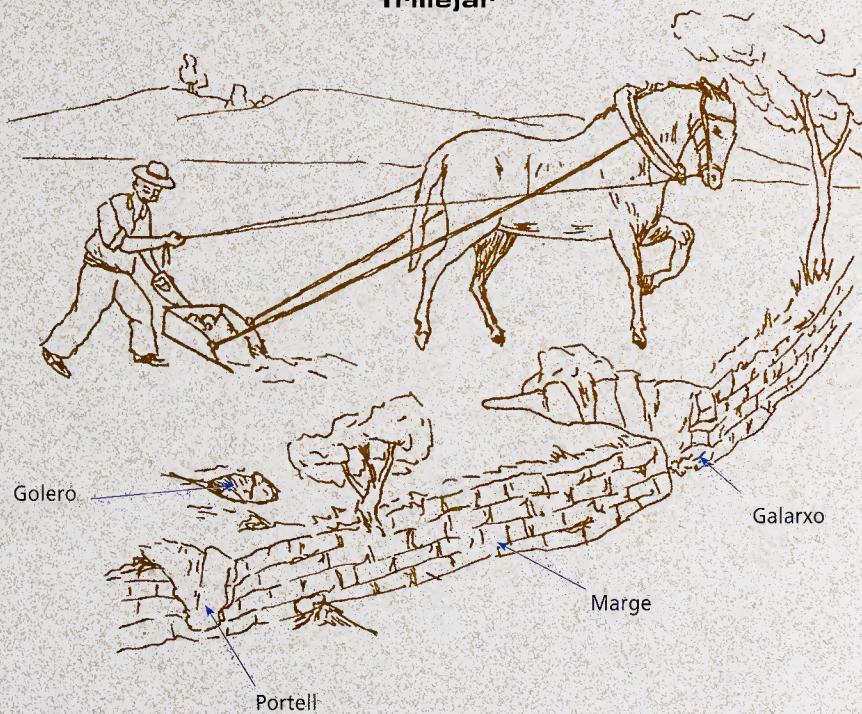
Doble
(20 litres)

Mig doble
(10 litres)

en què treballaven?

Trillejar

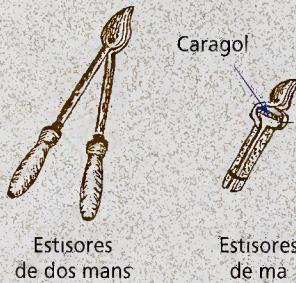

en què treballaven?

Esporgar i podar

Podar els ceps

Estisores
de dos mans

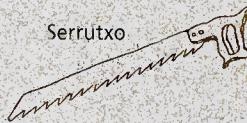
Caragol
Estisores
de mà

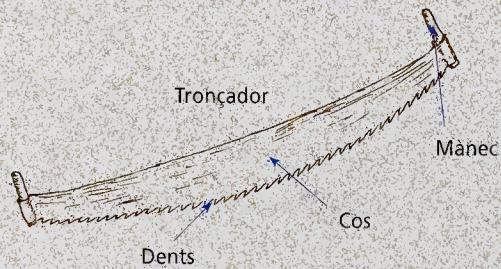
Estral

Estraleta

Serrutxo

Dents

Trohçador

Màneu

Cos

en què treballaven?

Fer els plegadors

Collir

Replegar les olives

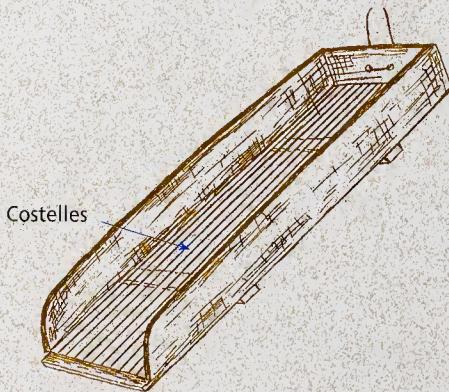

en què treballaven?

Ventar les olives

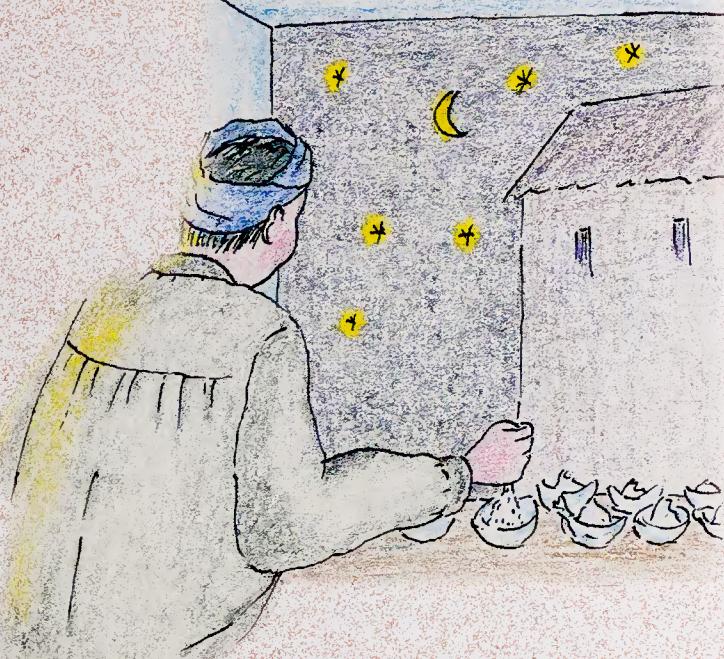

Ventador

En què t'agradaria treballar?

Dibuixa treballs que faci la gent de la teua família
i del teu poble.

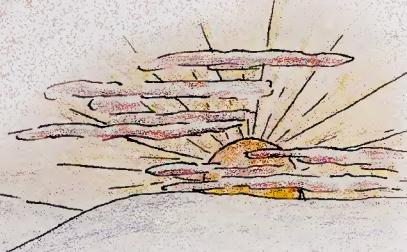
*Fa un munt d'anys
al Matarranya...*

**tenien costums,
creences i tradicions?**

tenien costums,

Tenien la creença que...

«Si el sol en dimarts es pon en brut,
abans del diumenge ja ha plogut».

Si es veie que el sol es ponie en
brut per allà al biscuerno (nord-oest),
plovie abans del diumenge.

Quan es veien torrellons
amb barreres creuades
a l'horitzó ere senyal de
tronades.

Quan hi havie tronada i feie
molt de soroll es deie que els
angelets arrossegaven baguls.

Quan es veien pels carrers
formigues aleres (amb ales)
ere senyal que plourie.

tenien costums,

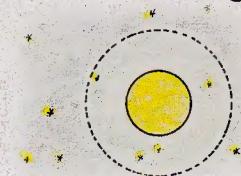
La lluna tenie molta influència

Lluna vella

Si hi havie una barrera llarga
i estreta davant la lluna,
ere senyal que plourie.

La lluna feie rogle

Si es veïe un rogle a la lluna,
plourie o farie aire.

Sembrar

S'havie de tindre en compte la
lluna, que havie de ser lluna vella.

El fem

Si es traïe el fem dels corraus
de bestiar en lluna nova,
s'hi feien puces.

El vi

No es podie trasbalsar en lluna
nova; es revolvie o agrejave.

Les basses

Els alls

Si es feien els alls en lluna
nova, eixien fora de la terra.

S'havie de traure el fang en
lluna vella perquè fere l'aigua
més bona.

creences i tradicions?

El riu

A voltes, el riu fa molta bromera:
prepara't bé perquè plourà.

tenien costums,

El temps

La nit de cap d'any a les dotze col·locaven dotze gallos de ceba a la finestra; un gallo per cada mes de l'any. Posaven un grapadet de sal a dins de cada gallo. S'esperaven tota la nit i al matí, el gallo de ceba on s'havie liquat la sal, era senyal que aquell mes plourie.

A veure qué temps mos fa
durant estos dies primers de
l'any, per a saber si serà
sec o plovedor.

Es creïe que
el que feie els
dotze dies
primeres de
l'any ho farie
tot l'any.

creences i tradicions?

Les Tretzenades

És un procediment que s'utilitza popularment per endevinar el temps que farà l'any que ve, l'any nou que ha de començar. Es tenen en compte 24 dies, començant el dia 13 de desembre, que és Santa Llúcia. Aquí tens un calendari:

Dia 13 de desembre, Santa Llúcia, farà el temps que farà el més de gener.

Dia 14, farà el temps que farà el mes de febrer.

Dia 15, farà el temps que farà el mes de març.

Dia 16, farà el temps que farà el mes de abril.

Dia 17, farà el temps que farà el mes de maig.

Dia 18, farà el temps que farà el mes de juny.

Dia 19, farà el temps que farà el mes de juliol.

Dia 20, farà el temps que farà el mes d'agost.

Dia 21, farà el temps que farà el mes de setembre.

Dia 22, farà el temps que farà el mes d'octubre.

Dia 23, farà el temps que farà el mes de novembre.

Dia 24, farà el temps que farà el mes de desembre.

Dia 25, Nadal, descans.

Dia 26, farà el temps que farà el mes de desembre.

Dia 27, farà el temps que farà el mes de novembre.

Dia 28, farà el temps que farà el mes d'octubre.

Dia 29, farà el temps que farà el mes de setembre.

Dia 30, farà el temps que farà el mes d'agost.

Dia 31, farà el temps que farà el mes de juliol.

Dia 1 de gener, farà el temps que farà el mes de juny.

Dia 2, farà el temps que farà el mes de maig.

Dia 3, farà el temps que farà el mes d'abril.

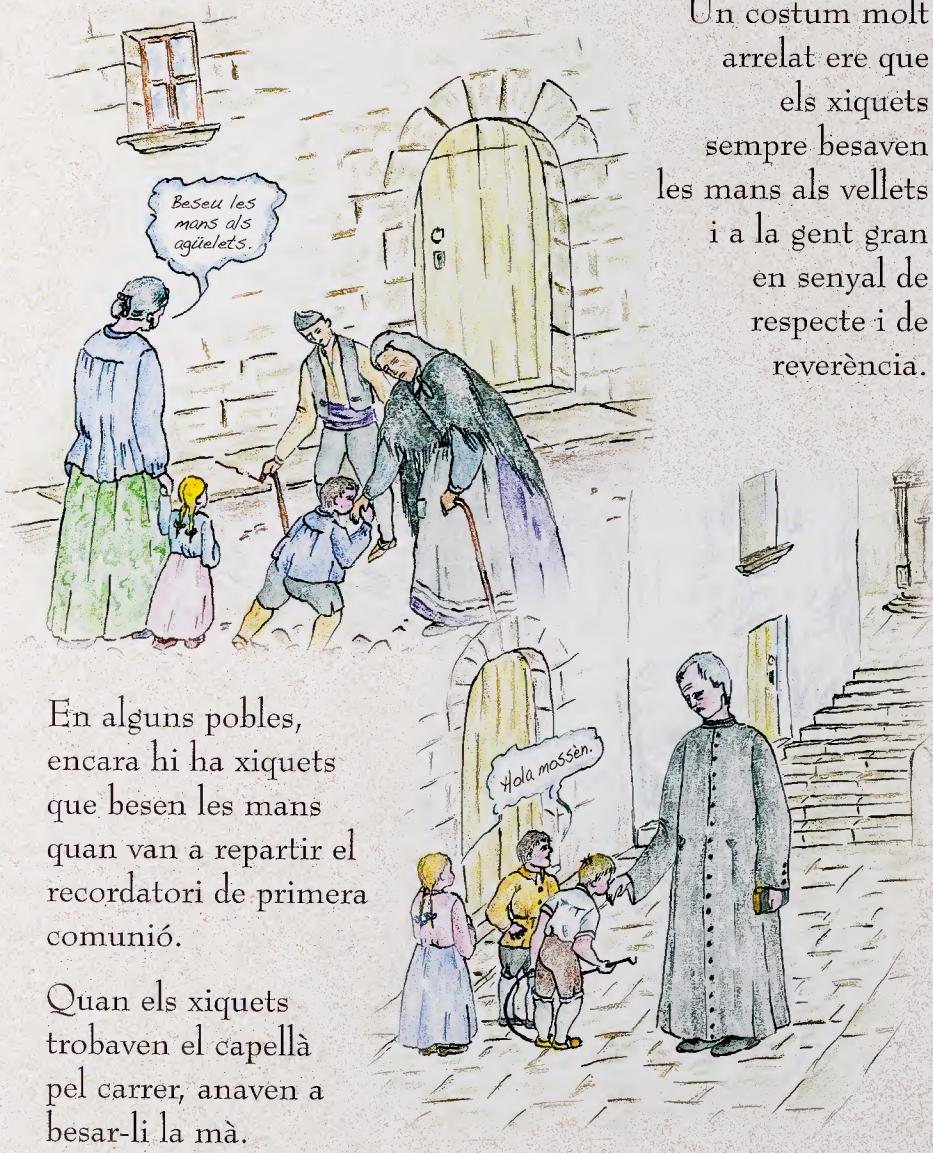
Dia 4, farà el temps que farà el mes de març.

Dia 5, farà el temps que farà el mes de febrer.

Dia 6, farà el temps que farà el mes de gener.

tenien costums,

El besamans

Un costum molt arrelat ere que els xiquets sempre besaven les mans als vellets i a la gent gran en senyal de respecte i de reverència.

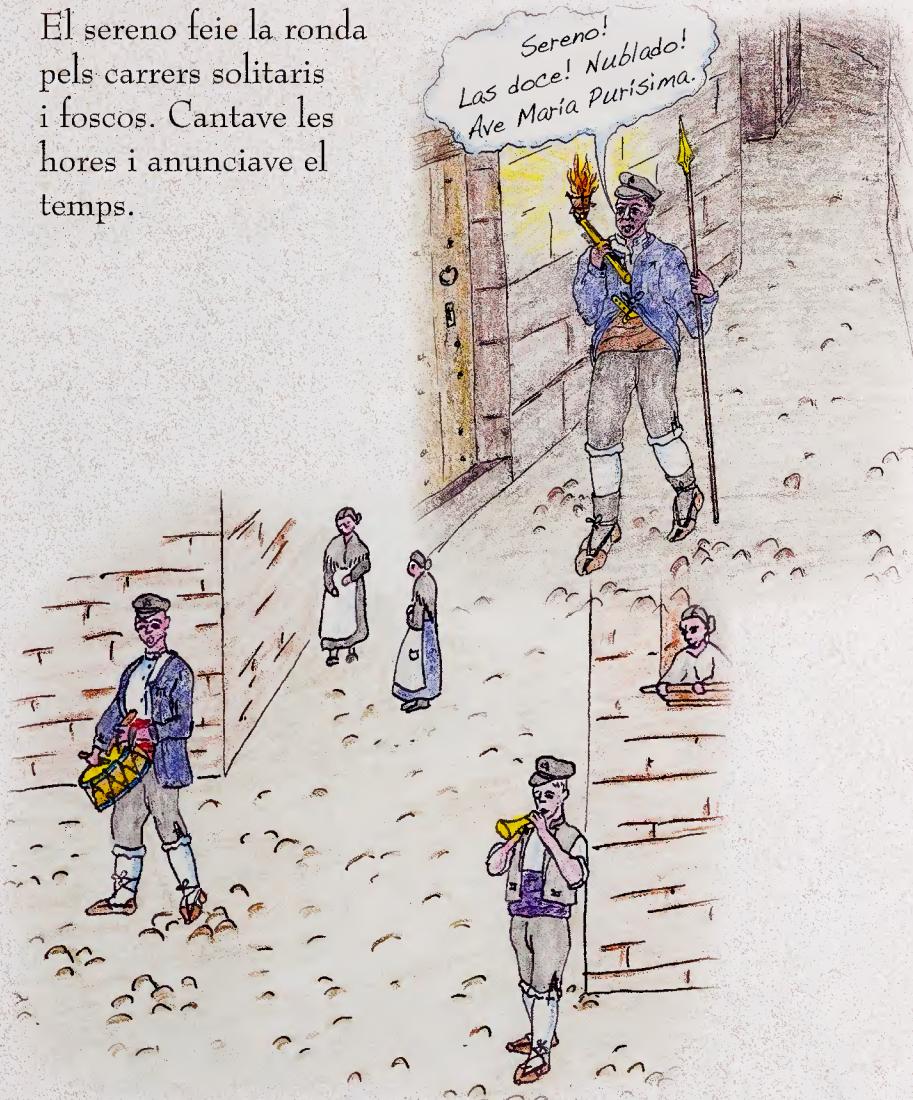
En alguns pobles, encara hi ha xiquets que besen les mans quan van a repartir el recordatori de primera comunió.

Quan els xiquets trobaven el capellà pel carrer, anaven a besar-li la mà.

creences i tradicions?

El sereno i l'aguasil

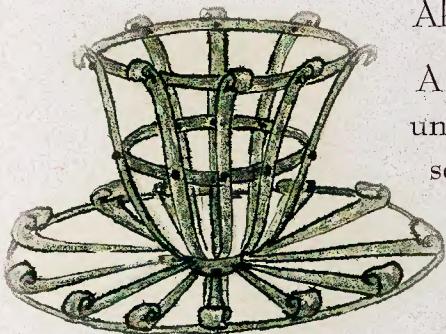
El sereno feie la ronda
pels carrers solitaris
i foscos. Cantave les
hores i anunciave el
temps.

L'aguasil feie els pregons pels cantons dels carrers.

tenien costums,

El cremaller i la llaterna

Cremaller
antic de peu
per posar-hi
teies i
enllumenar

Abans no hi havia llum elèctrica.

A les festes es posava a la plaça un gran cremaller i tots ballaven al seu voltant. Després el feien anar per a col·locar el ciri pasqual a l'església.

Quan es feie tard i s'amagave el sol, anaven pel carrer amb una llaterna d'oli.

Acompanyà'l a casa
en la llaterna, no
sigue que l'ixque
algú pel carrer.

Bona nit.

creences i tradicions?

La llar de foc

Les famílies estaven moltes vegades al racó del foc. Allí es contaven contes i es xarrave de tots els temes.

Si jugues molt amb el foc i fas fogueretes, potser et pixaràs al llit.

Para compte amb les brases.

tenien costums,

Els batejos

Als batejos assistien tots els xiquets de la família i de les amistats.

La comare portave el xiquet des de casa a l'església.

Dos xiquets havien de portar el sofate i una gerreta d'aigua. El sofate era un eixugamàns que portava guata i es ficava damunt d'una safata.

Quan s'acabaven els batejos es llançaven confits i diners, centimets i gossets. Un gosset eren cinc cèntims, i un gos gord, 10 cèntims.

Tots els xiquets que s'estaven esperant al llosat, corrien de pressa a replegar-los.

Tots anaven a menjar xocolate cuit, moltes pastes i coca.

creences i tradicions?

Els casaments

Dos mosses portaven les arres, que eren dos pastissos que havie regalat la padrina de la núvia. Una arra es regalave al capellà i l'altra es partie en trossos per a la família més íntima. Una xiqueta portave les vinagreres. Una ere d'aigua i l'altra de vi, i es feien anar per a la missa.

El nuvi, la padrina i els familiars anaven a buscar la núvia a casa, i d'allí anava tota la comitiva cap a l'església.

tenien costums,

Caramels

Als casamanets es tiraven caramels.

Era una cosa típica de Massalió.

D'arròs, no se'n tirave mai.

Té la simbologia de la prosperitat, que tot vagi bé.

Els recitadors

A les bodes i a les festes, hi anaven els recitadors o animadors. Eren homes que tenien molta gràcia i improvisaven acudits, dites i cançons.

S'acompanyaven d'un guitarró i feien gresca.

Els casaments podien ser religiosos o civils.

creences i tradicions?

La mort

Si algun familiar es morie, la família portave dol. Es vestien de negre i respectaven la memòria del difunt. Els veïns i les amistats els donaven pastes per la festa major, ja que la família que portave dol no en podie fer.

Als enterraments, l'aguasil, en representació municipal, tocave la campana a ritme lent. Els enterraments podien ser civils o religiosos.

I tu, quins costums tens?

Dibuixa algun costum, creença o tradició.

Si vols, et pots dibuixar amb algun amic. Endavant!

Dibuix a continuació

jocs recopilatoris

Cerca

Els diables només fan que fer de les seues i s'han amagat per tot el llibre. N'hi ha un per capítol. Troba'ls tots i dibuixa'ls aquí!

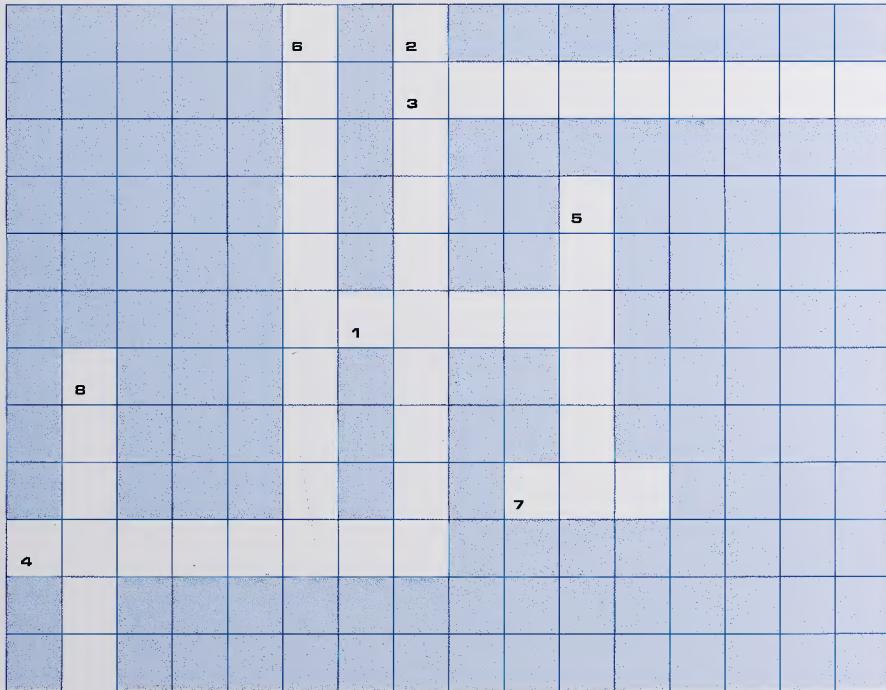
Troba el nom de 10 jocs

Lo pare carbasser
Al cavallet
La corda
Les taves
Cinquetes
Refinall
La fona
Xurro
Patinar
Al plantat

L	O	P	A	R	E	C	A	R	B	A	S	S	E	R	R	T
A	L	A	E	Y	E	U	L	A	C	O	R	D	A	J	K	O
F	U	T	M	I	O	U	C	L	O	U	C	M	O	M	O	U
O	F	I	C	M	O	W	A	L	P	L	A	N	T	A	T	I
N	O	N	F	U	E	W	V	A	A	U	A	U	T	J	U	U
A	F	A	O	M	U	J	A	E	E	J	X	U	R	R	O	C
M	B	R	O	C	M	C	L	E	S	T	A	V	E	S	O	U
M	F	C	O	R	N	R	L	F	I	N	A	L	L	Q	T	I
B	U	F	B	U	O	R	E	F	I	N	A	L	L	U	C	U
Z	C	I	N	Q	U	E	T	E	S	U	E	X	M	B	N	M

Mots encreuats

1. També es pot dir mona:
2. És la protagonista d'un conte i el seu nom s'assemble a cendra:
3. Es fa fregint la costella, el llom i els xoriços del *gorrino*:
4. Si hi vas, et poden donar fustes:
5. Els curanderos curen de:
6. Un ball del Matarranya és el Moixó de:
7. La gent vivie en una casa al *monte* que es deie:
8. Si el riu fa bromera:

the first time in the history of the world, the people of the United States have been called upon to decide whether they will submit to the law of force, or the law of the Constitution. We shall not shrink from that decision. We shall faithfully fulfil our constitutional trusts, and we shall not let any man, or any set of men, or any power, or any set of powers, either foreign or domestic, tell us what we shall do.

Diputación
de Teruel

AJUNTAMENT
DE MASSALIÓ

COMARCA DEL
matarraña

SENDA